

Pioniers in place making

Proeftuin IJburg

Tineke Lupi
Annemarijn Walberg
Sako Musterd

Pioniers in place making

Proeftuin IJburg

Tineke Lupi
Annemarijn Walberg
Sako Musterd

Maart 2007

Habiforum
Büchnerweg 1,
Postbus 420
2800 AK GOUDA
T 0182 – 54 06 55
F 0182 – 54 06 56
E info@habiforum.nl
I www.habiforum.nl

©Copyright 2007 by Habiforum

No part of this report may be reproduced in any form by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the copyright holder.

> Inhoud

Met IJburg krijgt Amsterdam er een groot stuk stad bij, hetgeen woonruimte zal bieden aan ruim 40.000 bewoners. De collectieve verwachtingen over de ontplooiing en feitelijk gebruik van de wijk zijn hoog gespannen. Door de ontwikkeling van IJburg onderdeel te maken van een evaluatieproject kunnen discrepanties tussen plannen en praktijkervaringen nog tijdens de aanleg, die momenteel in volle gang is, worden bijgestuurd. Dit laatste zou gestalte kunnen krijgen binnen een proeftuinomgeving. Het grote aantal partijen dat bij IJburg betrokken is en de door hen gekozen ruimtelijke strategie passen goed in de traditie van Habiforum die zich richt op de uitwerking van ontwikkelingsplanologie. Bovendien kunnen de resultaten van een proeftuin IJburg vrijwel direct worden aangewend in de praktijk, maar ook in andere projecten worden ingezet.

> Colofon

Proeftuin IJburg is een project van Habiforum in het kader van het programma Vernieuwend Ruimtegebruik. Het project is mede tot stand gekomen door het Sociale Cohesie Programma van NWO (Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek). Aan de Proeftuin IJburg werkten mee:

- Prof. dr. Sako Musterd (Universiteit van Amsterdam)
- Dr. Léon Deben (Universiteit van Amsterdam)
- Drs. Tineke Lupi (Universiteit van Amsterdam)
- Drs. Annemarijn Walberg (Universiteit van Amsterdam)
- Drs. Ton Rutjens (Habiforum)
- Drs. Paul de Gouw (Habiforum)

> Habiforum

Dit is een publicatie van Habiforum in het kader van het programma Vernieuwend Ruimtegebruik. Habiforum is een kennisnetwerk dat ruim 2.000 experts verbindt, die samen nieuwe vormen van duurzaam ruimtegebruik ontwikkelen én in de praktijk brengen. Het programma omvat praktijkprojecten en wetenschappelijk onderzoek. Het wordt uitgevoerd in nauwe samenwerking met het InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster en de universiteiten van Delft, Rotterdam, Amsterdam (VU en UvA), Utrecht en Wageningen. Door deze samenwerking ontstaat synergie tussen wetenschap, praktijk en beleid. Habiforum wordt gefinancierd vanuit Bsik, het kenniseconomieprogramma van de Rijksoverheid, en uit bijdragen van publieke en private partijen. Zie ook: www.habiforum.nl

Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek

Inhoud

Voorwoord

1	Projectopzet	9
1.1	Pionieren in het nieuwe land	9
1.2	Probleemstelling	11
1.3	Place making - theoretisch kader	12
1.4	Place makers – professionals en users	16
1.5	Uitvoering	20
1.6	Leeswijzer	21
2	Plannen en bouwen	23
2.1	Ideevorming – tot 1990	23
2.2	Planvorming – de jaren negentig	24
2.3	IJburg in uitvoering – vanaf 2000	32
2.4	Resumé	36
3	Sociale constructie door de bewoners	39
3.1	Populatiekenmerken	39
3.2	Economisch-functionele binding	41
3.3	Sociale binding	45
3.4	Politieke binding	47
3.5	Culturele binding	49
3.6	Resumé	53
4	Reflectie door de place professionals	55
4.1	Sociale thema's	55
4.2	Urgente vraagstukken en knelpunten	63
4.3	Resumé	71
5	Conclusies en vervolgtraject	75
5.1	Inleiding	75
5.2	Hoofdconclusies	75
5.3	Vervolgtraject	82
Bijlage A	Consortia IJburg	89
Bijlage B	Stellingen	91
Bijlage C	Focusgroep van geïnterviewde professionals	93
Bijlage D	Samenvatting	95

Voorwoord

Al sinds begin 20e eeuw spreekt het IJmeer tot de verbeelding van Amsterdamse stadsontwikkelaars. Zo stelde stedenbouwkundige Cornelis van Eesteren in de jaren dertig voor rond het eiland Pampus een groot recreatiegebied aan te leggen; anderen zagen er juist de perfecte locatie voor city-vorming. Manhattan aan het IJ is nooit gerealiseerd, evenals de plannen voor een Stad op Pampus die architect Jaap Bakema in de jaren zestig presenteerde. Toch hebben vanaf eind 2002 al heel wat mensen hun intrek genomen op de kunstmatig aangelegde eilanden in het IJmeer en tekenen zich vijf jaar later de contouren af van een ontlukende stadswijk. Hoezeer IJburg thans een succes genoemd kan worden, haar ontwikkeling tot nu toe is verre van vlekkeloos verlopen. Bovendien heeft de wijk nog een lange weg te gaan, volgens de laatste prognoses zal ze pas tegen 2020 haar volledige wasdom bereiken. Reeds begin 2003 is het idee opgevat de ontwikkeling van IJburg onderdeel te maken van een proeftuinproject om zo nog tijdens het bouwproces in te kunnen spelen op de lacunes of problemen die zich voordoen in de beginfase. Het heeft enkele jaren geduurd voor Proeftuin IJburg daadwerkelijk van start kon gaan, maar in de tussentijd is de urgentie van zo'n project enkel toegenomen. De ontwikkeling van de wijk heeft in haar beginjaren een grote crisis doorgemaakt waarbij de relaties tussen de verschillende betrokken partijen sterk onder druk zijn komen te staan. In de proeftuin is geïnventariseerd hoe de governance-processen zijn verlopen en hoe zij de relatie tussen de bewoners en hun omgeving mede beïnvloedden. Het eindresultaat is een concrete voorzet voor de toekomstige aanpak van het ontwikkelingsproces zoals betere vormen van samenwerking en integratie van de plannen.

Proeftuin IJburg is uitgevoerd als een combinatie van bewonersonderzoek, gefinancierd door het Sociale Cohesie-programma van NWO, en een meer praktijkgerichte studie naar de bouwprofessionals onder leiding van Habiforum. Graag willen we beiden organisaties bedanken voor hun steun aan dit project. Onze grootste dank gaat uit naar de IJburgers die aan het onderzoek hebben deelgenomen en de professionals die bij de proeftuin betrokken zijn geweest. Ondanks hun drukke agenda's hebben wethouders, gemeentelijke planners en projectontwikkelaars ons met enthousiasme te woord gestaan en in het project geparticipeerd. Dankzij hun informatie gekoppeld aan de gegevens van de bewoners is een compleet en genuanceerd beeld ontstaan over de ontwikkeling van IJburg in haar eerste fase.

Tineke Lupi, Annemarijn Walberg en Sako Musterd
Amsterdam, maart 2007

1 Projectopzet

Nederland bouwt voort, zowel binnen als buiten de stad. Met de instelling van het Vinex-beleid in de jaren negentig is het aantal nieuwe buitenwijken in rap tempo toegenomen. Voor deze locaties bestaan grote ambities ten opzichte van ruimtegebruik en aantrekkelijkheid van het woonmilieu. Zo is de doelstelling gedifferentieerde wijken te creëren waarin ruimtelijke kwaliteit voorop staat (Van den Hof, 2006). IJburg bij Amsterdam is een goed voorbeeld van een dergelijke nieuwe Nederlandse wijk. Jaren van overdenken, discussies, planvorming en haalbaarheidsonderzoeken zijn aan de uiteindelijke aanleg voorafgegaan. Met IJburg krijgt Amsterdam er een groot stuk stad bij, hetgeen woonruimte zal bieden aan ruim 40.000 bewoners. De collectieve verwachtingen over de ontplooiing en feitelijk gebruik van de wijk zijn hoog gespannen. Door de ontwikkeling van IJburg onderdeel te maken van een evaluatieproject kunnen discrepanties tussen plannen en praktijkervaringen nog tijdens de aanleg, die momenteel in volle gang is, worden bijgestuurd. Dit laatste zou gestalte kunnen krijgen binnen een zogenaamde proeftuinomgeving. Proeftuinen zijn de instrumenten waarmee Habiforum vernieuwend en meervoudig ruimtegebruik in Nederland probeert te stimuleren. In deze leeromgevingen komen wetenschap, beleid en praktijk samen, met als doel te komen tot vernieuwing binnen specifieke projecten en ruimtelijke ordening in het algemeen. De grote hoeveelheid partijen die bij IJburg betrokken zijn en de door hen gekozen ruimtelijke strategie passen goed in de traditie van Habiforum die zich richt op de uitwerking van ontwikkelingsplanologie. Bovendien kunnen de resultaten van een proeftuin IJburg vrijwel direct worden aangewend in de praktijk, maar ook in andere projecten worden ingezet.

1.1 Pionieren in het nieuwe land

In feite is IJburg vanaf haar eerste begin reeds een proeftuin waarin geëxperimenteerd wordt met ruimtelijke ontwikkeling. Zo is de wijk in alle opzichten nieuw; waar in 2002 de eerste bewoners hun intrek in de nieuwe huizen namen was tot een klein aantal jaren daarvoor slechts water. Bij haar voltooiing zal IJburg bestaan uit zeven kunstmatige eilanden die in tegenstelling tot andere landaanwinningen niet zijn ingepolderd, maar opgehoogd. Dit nieuwe land roept bij velen associaties op met nieuwe vormen van ruimtegebruik en sociale experimenten (Lupi, 2005b). Ontwerpers, planners en beleidsmakers trachten IJburg te ontwikkelen als een uitzonderlijke wijk, anders dan alle voorgaande nieuwe wijken in heden en verleden. Met name Almere en het Oostelijk Havengebied in Amsterdam fungeren als contramal, maar ook naar oude stadswijken zoals Amsterdam-Zuid en de Jordaan wordt herhaaldelijk verwezen als lichtend voorbeeld. Geen verachtelijke buitenwijk of Vinex-locatie, een begrip dat algemeen afschuw opwekt (zie Karsten & De Stigter-Speksnijder, 2006). Vanaf de allereerste plannen voor een wijk in het IJ spreekt men van een nieuw soort stedelijkheid, hoog en dicht maar toch met een gevoel van ruimtelijkheid (Bakema, 1965; Sijmons, 1995).

IJburg wordt volgens haar stedenbouwkundigen gebouwd voor de toekomst waarbij men uitgaat van de ongekende mogelijkheden die de nieuwigheid van de wijk geeft. Vele plannen zijn nog nooit in de praktijk uitgeprobeerd, zeker niet op een dergelijke schaal. Voorbeelden zijn het programma 'IJburg, wijk zonder scheidslijnen' waarbinnen experimenten met zorg- en welzijnsvoorzieningen worden aangegaan en de grote mate van menging in woonvormen en woningtypen (Lammers & Reijndorp, 2000).

Eerdere bouwprojecten hebben veelvuldig uitgewezen dat oorspronkelijke ideeën in de praktijk vaak anders uit kunnen pakken. Socioloog Herbert Gans (1968) spreekt in dit geval van een verschil tussen potentiële en effectieve omgeving. Een kwestie die daarbij op IJburg een rol speelt, is het feit dat de periode vanaf de planvorming tot realisatie van de laatste delen van de wijk enkele tientallen jaren in beslag neemt. Gezien de dynamiek van zowel de samenleving als de woningmarkt zal er in die tijd veel veranderd zijn. Door de aanleg te faseren en niet te werken met blauwdrukken hebben de partijen rond IJburg reeds getracht flexibiliteit in te bouwen, toch zijn de grondgedachten al in de jaren negentig vastgelegd. Dit heeft mogelijk tot gevolg dat de fysieke constructie anders verloopt dan verwacht omdat men tegen nieuwe, onverwachte kwesties aanloopt of bepaalde experimenten niet blijken aan te slaan. Tevens is het nog maar de vraag of de mensen voor wie de wijk bedacht is er jaren later ook komen wonen en of de ideeën van de ontwikkelaars over een nieuwe stedelijkheid aansluiten bij hun wensen, gedrag en percepties. Wanneer de discrepantie op deze twee punten groot is, zal dit zijn uitwerking hebben op de ruimtelijke kwaliteit van de wijk, zowel in gebruikswaarde als beleving. Aanpassing van de plannen lijkt dan gewenst. Het reflecteren op knelpunten en mogelijke oplossingen kan binnen de proeftuinopzet van Habiforum bij uitstek gestalte krijgen.

Een proeftuinaanpak past IJburg niet alleen vanwege de vernieuwende vormen van ruimtelijke structuren, ook door de bestuurlijke aanpak van het plan- en bouwproces. Zo zijn er bij de aanleg vele partijen betrokken vanuit de gedachte dat dit zal leiden tot meer ruimtelijke kwaliteit dan doorgaans op grootschalige nieuwbouwlocaties het geval is. Alleen al binnen de gemeente Amsterdam wordt er op verschillende niveaus aan de wijk gewerkt waarbij de onderlinge verhoudingen tussen deze partijen van groot belang zijn voor de totstandkoming en uitwerking van alle plannen. Een zeer belangrijke plaats binnen de ontwikkeling van IJburg is echter weggelegd voor commerciële partners zoals projectontwikkelaars, investeerders en woningcorporaties. Deze marktpartijen zijn door de gemeente aangetrokken voor de uitvoering van de plannen en het bebouwen van de verschillende eilanden. In de oorspronkelijke contracten, gesloten met de gemeente, waren ze zelfs verantwoordelijk voor alle infrastructuur in de wijk én de openbare ruimte. Het werken in een dergelijke publiekprivate constructie, voorgestaan door het algemene Vinx-beleid, is relatief nieuw voor bouwprojecten binnen Amsterdam op dit schaalniveau. Voorheen had de gemeente bij stadsuitbreidingen de regie volledig zelf in handen en werden alleen voor kleine bouwopgaves projectontwikkelaars aangetrokken. Zo is De Aker, Vinx-wijk in het westen van Amsterdam, vrijwel geheel door stadsdeel Osdorp gerealiseerd. Voor IJburg heeft men duidelijk een andere aanpak gekozen en geprobeerd zo veel mogelijk private bouwpartijen aan te trekken voor de planrealisatie. Niet alleen zou dit financieel voordeel opleveren door risicospreiding, de gedachte was dat marktwerking zou zorgen voor meer diversiteit in de vormgeving van woonblokken en differentiatie in typen woningen. Een gevolg van deze netwerkstructuur is dat de partijen elkaar steeds weer tegenkomen in de ontwikkeling van de wijk en er geen strakke regie is vanuit één van hen. In het verleden lag deze taak bij de overheid, maar ten aanzien van IJburg heeft de gemeente dit zoveel mogelijk uit handen proberen te geven. Deze nieuwe ontwikkelingsplanologie en de overgang van *government* naar *governance* die daarmee gepaard gaat, zijn als zodanig zelf nog sterk in ontwikkeling.

In veel bouwprojecten is gebleken dat zowel gemeenten als de meeste marktpartijen nog zoekende zijn in dit proces en IJburg lijkt daarop geen uitzondering. In veel opzichten is men aan het experimenteren met het functioneren van publiekprivate samenwerkingsverbanden, de zogenaamde PPS¹. Habiforum is mede opgericht om

partijen in gebiedontwikkeling hiermee te helpen en te komen tot nieuwe oplossingen.

Deze evaluatie draait niet alleen om het onderlinge functioneren van lokale overheden en marktpartijen. Het gaat uiteindelijk om de vraag of IJburg een goede wijk wordt om in te wonen, werken, winkelen, recreëren etc. De partij van de 'gebruikers' dient daarom niet vergeten te worden, de IJburgers zelf. Zij zijn bij uitstek de pioniers van het nieuwe land die te maken krijgen met kansen in de inrichting en ontwikkeling van IJburg, zowel hetgeen hen door de bouwers wordt aangereikt als zaken die door hen zelf zullen moeten worden ingevuld. Zij zijn degenen die er uiteindelijk hun intrek nemen en er hopelijk nog lang zullen blijven nadat de projectontwikkelaars uit de wijk zijn getrokken. Zowel de professionals als de bewoners hebben belang bij een duurzame ontwikkeling van IJburg die ook op de lange termijn kwaliteit garandeert. De vraag is of de planvorming en de dynamiek binnen de ontwikkelaars daar voldoende waarborg voor biedt. Inmiddels wonen er ruim 5000 mensen op IJburg en is ook de sociale constructie van de wijk goed te evalueren. Er kunnen zodoende niet alleen conclusies getrokken worden over de planvorming, maar ook de uitvoering in de praktijk. Een proeftuinproject kan een substantiële bijdrage leveren aan de verdere ruimtelijke ontwikkeling van de wijk die nog jaren in beslag zal nemen. Dat geldt met name voor de 2^e fase van IJburg waarvan de eerste woningen volgens de meest recente prognoses pas in 2012 opgeleverd zullen worden en nog slechts globale plannen bestaan. Deze mogelijkheid is uniek, want doorgaans kan bij de bouw van een nieuwe wijk pas na voltooiing de balans worden opgemaakt waarna aan de ruimtelijke structuren weinig meer veranderd kan worden.

1.2 Probleemstelling

Centraal in de proeftuin staat de relatie tussen de plannen en ideeën van de professionele bouwpartijen en het daadwerkelijk gebruik van de wijk, specifiek de bewoners. Daarbij wordt de aandacht gericht op discrepanties en knelpunten, maar ook op de aspecten in het ontwikkelingsproces van IJburg die succesvol zijn verlopen. Uit beide processen kunnen immers lessen getrokken worden voor het vervolg. Het gaat dan ook niet louter om lokale bewonerssatisfactie, maar een bredere praktijkontwikkeling voor de aanleg van grootschalige nieuwe wijken in het algemeen en IJburg in het bijzonder. Het doel van de proeftuin IJburg is het confronteren van de opvattingen en ervaringen van de in het ontwikkelingsproces van IJburg betrokken actoren met als uiteindelijk resultaat de verdere ontwikkeling te optimaliseren. Anders gezegd, de fysieke en sociale ruimtelijke constructie van IJburg door verschillende partijen convergent te maken. De ontwikkeling van de wijk wordt binnen deze evaluatie opgevat als een proces van ruimtelijke constructie. Hieronder vallen alle aspecten die te maken hebben met de materiële en sociale totstandkoming van de wijk zoals besluiten, ontwerpen en bouwen maar ook wonen, gebruiken, interpreteren en identificeren (Gieryn, 2000, Gans, 2002). In de ontwikkeling van IJburg komen al deze facetten naar boven. Als materiële ruimte bestaat de wijk pas een paar jaar en is het geheel door mensen bedacht en aangelegd. Het zal bovendien nog een ruim tien jaar duren voor IJburg haar volledige gestalte heeft gekregen, de laatste cijfers van de gemeente gaan uit van 2020. Echter, al vanaf de jaren zestig wordt er gesproken over een woonwijk in het IJ, zijn mensen er mee bezig geweest en hebben er betekenis aan gegeven. Zo is er sinds het referendum rond IJburg in 1997, vijf jaar voor de oplevering van de eerste woning, geen Amsterdamer die nog nooit van de wijk heeft gehoord en er een mening over heeft gevormd. Vanaf het moment dat de wijk bewoond is geraakt,

heeft deze ook op nationaal, en zelf op internationaal niveau veel belangstelling getrokken. Volgens het gemeentelijk Projectbureau IJburg is het inmiddels een van de meest bekende wijken van Nederland.

De kernvraag van dit onderzoek is op welke wijze de ruimtelijke constructie van IJburg, gevat onder de term *place making*, plaatsvindt en welke lessen daarvan te leren zijn voor het vervolgtraject. De vraag spitst zich toe op de verhouding tussen de fysieke constructie van de professionals, van planvorming tot realisatie, en de sociale constructie onder de bewoners. Hierbij wordt gekeken naar de veronderstellingen en uitgangspunten die onder de ontwikkelaars van de wijk leefden en hoe deze verwerkt zijn in de plannen en ontwerpen. Ten tweede is de aandacht gericht op de manier waarop de aanleg van IJburg tot nu toe verlopen is en hoe de verhoudingen binnen de betrokken partijen daarbij zijn. Ten derde wordt de komst van de eerste bewoners uitgebreid bestudeerd, welke soort mensen dit zijn, wat hen voor IJburg heeft doen kiezen en de manieren waarop ze het leven in de wijk vormgeven. Een laatste punt zijn de relaties tussen de bewoners en de professionals, specifiek de gemeente Amsterdam. Centraal daarbij staat de manier waarop de ontwerpers en planners hebben ingespeeld op de toekomstige gebruikers van IJburg, hoe de bewoners met de gegeven arrangementen omgaan en hoe zij wensen en knelpunten communiceren naar de projectontwikkelaars en beheerders van de wijk.

1.3 Place making - theoretisch kader

Hoe ontstaat een plaats en welke maatregelen zijn er nodig om het te maken tot iets wat mensen duurzaam gebruiken en ervaren, dat is de kwestie die centraal staat in deze evaluatie. De ontwikkeling van IJburg wordt hierbij gezien als een proces van ruimtelijke constructie met een fysieke kant, het plannen, besluiten, bouwen en beheren, en een sociale kant waarin deze ruimtelijke aspecten door gebruik en beleving voorzien worden van een betekenis. In de sociaal-ruimtelijke theorie wordt dit aangeduid als het vraagstuk van *place making*, een onderwerp waar zowel geografen en planologen als stedenbouwkundige en architecten zich mee bezig houden. Recentelijk heeft zelfs socioloog Thomas Gieryn gepleit voor een focus op dit thema binnen zijn discipline (Gieryn, 2000). In deze rapportage zal *place making* fungeren als centraal concept. Hiervoor verdient de term enige verduidelijking, zeker gezien het feit dat het door velen gebruikt wordt maar de betekenis vaak niet eenduidig is of zelfs geheel niet gegeven wordt.

De termen *place* en *place making* vinden hun oorsprong in de architectuur, planning en omgevingspsychologie van de jaren zestig en zeventig. Via deze weg zijn ze langzaam ingeburgerd geraakt in het sociaal-ruimtelijk discours rond het belang van plaats in de moderne samenleving (Holloway & Hubbard, 2001). Plaats staat daarbij in het algemeen voor 'door mensen gebruikte en beleefde ruimte', waarbij het alles kan zijn van een plein tot hele steden of regio's (Tuan, 1977). In de context van *place making* doelt men vaak specifiek op de woonomgeving zoals wijken en buurten. Plaats vormt de kern van de geografische discussie over de ruimtelijke gebondenheid van mensen in de huidige tijd en wordt vaak gebruikt om aan te geven dat de omgeving een belangrijk structurerend gegeven is in de samenleving. Bij de opkomst van de term *place* richtte men zich voornamelijk op psycho-sociale processen vanuit de gedachte dat fysieke structuren een bepaalde ruimtelijke beleving creëren, een zogenaamde *sense of place*. Dit leidt, volgens diverse theoretici, tot een emotionele verbondenheid met een plek, ofwel *place attachment* (zie bijv. Stueve e.a., 1975 en Altman & Low, 1992). Aldus omgevingspsycholoog Marc Fried, die zich met name baseert op bewoners van oude volkswijken, is dit een essentieel menselijk sentiment

en zou daar in ruimtelijke ontwikkelingen rekening mee gehouden moeten worden (Fried, 1982 & 2000). Sommige academici gaan nog een stap verder en stellen dat *place making* in zijn ideale vorm zogenaamde *genius loci* creëert, plekken met een ziel, waarbij ze verwijzen naar oude, karakteristieke binnensteden zoals Amsterdam (Norberg-Schulz, 1984). Moderne steden en zeker suburbane woonwijken zouden een eigen ruimtelijke identiteit ontberen, doordat ze uniform en gestandaardiseerd zijn. Volgens geograaf Edward Relph lijden deze plekken aan *placelessness* (Relph, 1976). Ze geven de bewoners geen mogelijkheden tot het ontwikkelen van *place attachment* en werken zo vervreemding en maatschappelijke onthechting in de hand.

Het discours rond *place* en *place making* heeft vanaf haar introductie veel veranderingen ondergaan. In de jaren tachtig werden de begrippen afgedaan omdat ze een te zweverige, abstracte vorm hadden aangenomen waarbij algemene sociale processen uit het oog verloren waren. Zo wees de ontwikkeling van mondialisering er op dat plaats steeds meer aan betekenis inboette en sociaal-ruimtelijke identiteiten in feite langzamerhand irrelevant aan het worden waren. Onder invloed van technologische vernieuwingen en welvaartsstijging leken mensen zich te bevrijden van ruimtelijke inperking. Plekken gingen in dit proces steeds meer op elkaar lijken in plaats van zich te onderscheiden. De bouw van grootschalige nieuwe wijken is hier een duidelijk symptoom van, mensen waren meer uit op economisch en functioneel woongenot dan op een sterke *place attachment*. Volgens diverse onderzoekers hebben de bewoners van deze wijken nog slechts rationale ruimtelijke bindingen en is hun *sense of place* in het algemeen sterk verminderd (bijv. Jackson, 1985; Blauw, 1986; Baumgartner, 1988). Over *place making* werd dan ook bij het vormgeven en plannen van nieuwe wijken of bouwprojecten in die tijd niet gesproken. Sinds de jaren negentig is het denken over *place*, via discussies over postmodernisme, evenwel bezig aan een heropleving. Binnen de sociaal-ruimtelijke wetenschappen zijn de afgelopen jaren diverse onderzoekers tot de conclusie gekomen dat identificatie als een belangrijk aspect moet worden gezien (Castells, 1996 & 1997, Giddens, 1990 & 1991, Appadurai, 1996, Musterd & van Zelm, 2001). Daarbij spreken geografen en planologen tegenwoordig van ruimtelijke kwaliteit waarvan benadrukt wordt dat deze niet alleen schuilt in de functionaliteit van een plek, maar ook in de beleving daarvan. Onderzoekers als Hortulanus hebben zich in dit verband gericht op de reputatie van buurten onder zowel bewoners als niet-bewoners en de invloed die dat heeft op hun gedrag (Hortulanus, 1995). In de lijn van Relph's *placelessness* heeft Auge het over zogenaamde *non-places* die hij steeds meer ziet in het moderne landschap (Auge, 1995). Hiermee bedoelt hij plaatsen zoals parkeergarages, warenhuizen en vliegvelden, maar ook nieuwe buitenwijken die voor de gebruikers inwisselbaar zouden zijn omdat ze een eigenheid missen. De Vinex-wijk zou aldus veel critici de laatste ontwikkeling op dit gebied zijn (Karsten & De Stigter-Speksnijder, 2006). Ook *place attachment* en *place making* staan weer in volle belangstelling van academici getuige een groot aantal recente publicaties over dit thema, tegenwoordig gevat onder de term culturele geografie (zie bijv. Trudeau, 2006 en Pollini, 2005).

Niet alleen sociaal-wetenschappers, die met name kijken vanuit het oogpunt van bewoners en gebruikers, houden zich vandaag de dag weer bezig met *place* en *place making*. Ook binnen de disciplines van de planologie en stedenbouwkunde is het creëren van een aansprekende plek een kernkwestie (zie bijv. Manzo & Perkins, 2006). Hierbij kijkt men meer naar de professionele kant van het ontwerpen, besluiten en bouwen waarbij ruimtelijke kwaliteit het centrale begrip is. Zo vormt *place making* een belangrijk concept in het recente werk van planologe Patsy Healey. In haar definitie staat het voor een bepaalde ruimtelijke strategie, gebaseerd op een gezamenlijke aanpak van de betrokken partijen, waarmee een gebied op een bewuste manier (her)ontwikkeld kan worden (Healey, 1997). Het past binnen de

netwerkaanpak die men momenteel in ruimtelijke ontwikkelingen nastreeft waarbij niet één actor, zoals de overheid, maar een hele reeks van partijen een rol spelen. Enerzijds kan dit gunstig zijn voor de ruimtelijke kwaliteit, zo is ook de algemene veronderstelling. Anderzijds maakt het gebiedsontwikkeling tamelijk complex en ontstaat er vaak een sturingsvraagstuk. Zo komt John van den Hof ten aanzien van de eerste Vinex-wijken tot de conclusie dat de PPS-structuren zeker geen garantie zijn voor ruimtelijke kwaliteit door beperkte interactie en visie (Van Den Hof, 2006). De aanpak die Healey voorstaat, voorziet in een door de professionele bouwpartijen en overheden gezamenlijk geformuleerde lange termijnvisie op hoe het project er uit moet gaan zien, een soort *sense of place*. Daarbij dient men vooral uit te gaan van de fysieke, sociale en economische kenmerken van de plek zelf.

Binnen de wereld van stedenbouwkunde en architectuur wordt *place making* eveneens (opnieuw) gebruikt waarbij men dicht bij de begripsvorming in de jaren zestig en zeventig is gebleven (Aravot, 2002). In het algemeen staat *place making* in de ontwerpwereld voor het creëren van plekken met een succesvolle economische positie en positieve ruimtelijke identiteit. Het behelst echter duidelijk meer dan fysieke constructie van een functionele gebouwde omgeving. Volgens Avarot gaat het nog steeds om het tegengaan van *placelessness* en het creëren van een *sense of place*. Schneekloth en Shibley stellen dat *place making* gelijk staat aan het vormgeven van hele werelden en hun sociaal en cultureel leven. Ruimtelijk ontwerpen wordt door hen gezien als *community building*, zeker wanneer dit over woonwijken gaat. Recentelijk komt dit bijvoorbeeld tot uitdrukking in de veelvuldig door stedenbouwkundigen gehanteerde term woonmilieu, hetgeen veel meer is dan een simpele rij huizen. Architecten vatten hun *place making* vaak op als een kunstvorm waarbij het oude *genius loci* wordt aangehaald. De plekken die zij ontwerpen zouden de gebruikers een sterke beleving moeten ontlokken. Schneekloth en Shibley benadrukken dat men daarbij samenwerking moet zoeken met andere betrokken partijen zoals bewoners. Echter, als professional weet de ontwerper volgens hen het best hoe een project vorm te geven en zij zijn dan ook de *place makers* bij uitstek (Schneekloth & Shibley, 1995).

Er bestaan kortom diverse invalshoeken op het begrip *place making*. Toch is het mogelijk hier een essentie uit te halen die zeer bruikbaar is voor deze rapportage. Bovenstaande uiteenzetting samenvattend is te stellen dat *place making* gaat om het realiseren en instandhouden van een kwalitatieve en duurzame gebouwde omgeving in zowel fysieke als sociale constructie. De relatie tussen het ontwerpen, plannen en bouwen enerzijds en de invulling door gebruik en beleving van mensen anderzijds staat centraal in dit proces (Gieryn, 2000, Lane, 2004). Daarbij sluit *place making* aan bij hetgeen sociologen Lefebvre en Gottdiener aanduiden als de (*social*) *production of space*, evenwel zonder de nadruk op de structurele, economische component (Gottdiener, 1994, Lefebvre, 1991). *Place making* legt de nadruk op de handelingen van verschillende actoren ingebed in bepaalde maatschappelijke instituties, niet de instituties zelf.

In de bovenstaande definitie nemen de begrippen 'duurzaam' en 'kwaliteit' een belangrijke plaats in. Over de vraag wat precies duurzame ruimtelijke kwaliteit is, is de afgelopen jaren veel gediscussieerd binnen zowel het onderzoek als beleid dat zich met ruimtelijke ordening bezig houdt. Esthetiek en functionaliteit lijken daarin twee kernbegrippen. Diverse academici hebben echter betoogd dat kwaliteit een subjectief begrip is dat in elke context verschillend wordt uitgelegd en toegepast. Bovendien is hetgeen de een als meerwaarde opvat voor de ander betekenisloos of zelfs waardeloos. Ook in de context van Habiforum is dit erkend (Hooimeijer e.a., 2001). Gekozen is om ruimtelijke kwaliteit in deze rapportage te benaderen vanuit een

gebruikersperspectief, dus in principe de bewoners van IJburg en niet zozeer de planners en ontwerpers.

Aldus Van den Hof (2006) in zijn proefschrift over PPS-structuren op Vinex-locaties staat duurzame ruimtelijke kwaliteit in brede zin voor het vermogen tot behoeftebevrediging van de gebruikers op een specifieke plek. Men moet er aangenaam kunnen verblijven en zich er bewegen zonder belemmeringen. Bovendien dient de plek deze gelegenheid te bieden aan toekomstige gebruikers. Ruimtelijke kwaliteit lijkt dus voor ieder wat wils te moeten bieden waarbij een zekere mate van multifunctionaliteit en flexibiliteit gewenst is. Echter, ondanks de weerzin hiertegen van stedenbouwkundigen kan ook een wijk met louter eengezinswoningen heel bevredigend zijn voor de bewoners. Ruimtelijke kwaliteit gaat voornamelijk over het voldoen aan een vraag en de mogelijkheid dit in de toekomst te blijven doen. Die duurzaamheid is lastig te concretiseren, want niemand weet welke wensen toekomstige gebruikers precies zullen hebben, laat staan dat men doelgroepen en behoeften voor een periode van tien jaar exact kan inschatten. Daarbij komt dat de meeste klassieke voorbeelden van plaatsen die veel *sense of place* oproepen niet ontstaan zijn middels een georganiseerd proces van *place making*, maar veelal op een ad-hoc manier gedurende vele jaren gegroeid zijn. Vooral ontwerpprofessionals willen dit nog wel eens vergeten, maar ook in de gemeentelijke planvorming komen maakbaarheidsgedachten nog veelvuldig voor. Voor een succesvolle *place making* is het zaak fysisch determinisme te onderdrukken en zich bewust te zijn van de maatschappelijke dynamiek. Dit proces houdt namelijk niet op wanneer de bouwprofessionals uit de wijk trekken, maar zoals studies naar buurtreputaties duidelijk maken, is dit in constante ontwikkeling.

Binnen VROM-publicaties rond ruimtelijke kwaliteit van Vinex-locaties worden drie dimensies onderscheiden, welke in een studie van Habiforum nader zijn uitgewerkt (Ministerie van VROM, 1988, 1990, 2001 & 2004; Hooimeijer e.a., 2001). Ook in deze rapportage zullen ze gebruikt worden als het uiteindelijk beoogde resultaat van *place making*. Zoals gezegd staat daarbij het perspectief van de bewoners van IJburg voorop:

- Gebruikswaarde: bereikbaarheid, beschikbaarheid van voorzieningen, leefbaarheid. Hieronder vallen zaken als autogebruik, openbaar vervoer, parkeergelegenheid, aanwezigheid van winkels en sociale voorzieningen, openbare ruimte en speelgelegenheden. Onder leefbaarheid worden alle zaken verstaan die de plek schoon, heel, veilig en gezond houden.
- Belevingswaarde: esthetiek, aantrekkelijkheid, identificatie, levendigheid, diversiteit, thuisvoelen. Dit zijn de subjectieve kwaliteiten van een plek die zich vooral op het mentale vlak afspelen. Ze komen evenwel tot stand in het gebruik ervan en hangen bovendien samen met de economische waarde van de plek, met name de huizenprijzen. De belevingswaarde kan overigens zowel positieve als negatieve connotaties hebben.
- Toekomstwaarde: flexibiliteit, duurzaamheid, stabiliteit. Hierbij gaat het voornamelijk om de robuustheid en bestendigheid waarmee de plek ontworpen en gebouwd is. Deze dient geruime tijd mee te kunnen gaan en bovendien met niet al te grote ingrepen aangepast kunnen worden. In feite zou de toekomstwaarde zich moeten weerspiegelen in een soort tijdloosheid en ingaan tegen al te vergaande experimenten of nieuwe trends.

1.4 Place makers – professionals en users

In het proces van *place making* kunnen diverse partijen worden onderscheiden die elk hun eigen bijdrage leveren aan de ontwikkeling van een plek. De *place professionals* vormen een duidelijk te onderscheiden groep die verantwoordelijk is voor de fysieke constructie. Ten tweede zijn er de *place users* waaronder in feite iedereen valt die (wel eens) op de plek verblijft, maar in deze context worden er specifiek de bewoners van IJburg mee bedoeld. De sociale constructie is ook het meest direct aan hen toe te schrijven. Diverse onderzoekers zoals Hortulanus en Gieryn onderscheiden naast deze twee groepen nog een derde partij van *place makers* die met name invloed hebben op de belevingswaarde van de wijk, al is het soms niet bewust (Hortulanus, 1995; Gieryn, 2000). Deze zogenaamde *place entrepreneurs* omvatten actiecomités, externe instellingen en publieke opinievormers zoals de media en politici. In de ontwikkeling van IJburg heeft deze groep een duidelijk effect gehad, zij het indirect. Ze is daarom binnen deze evaluatie niet als een aparte categorie *place makers* geanalyseerd.

Place professionals

De groep *place professionals* bestaat uit iedereen die betrokken is bij de fysieke constructie van IJburg. Dit proces bevat de gehele gebiedsontwikkeling van het initiëren en plannen, via realiseren tot beheren. Elke professional handelt vanuit een bepaalde positie in deze structuur. Ze vervullen een specifieke rol in de *place making* van waaruit ze op bepaalde manier handelen. Naar de benodigdheden van socioloog Hans Burie (1973) kunnen een groot aantal posities en rollen worden onderscheiden. Beheer is daar in deze rapportage als extra functie aan toegevoegd:

- initiatief / opdracht
- grond
- planning, vergunningen, goedkeuringen en draagvlak
- ontwerp, zowel stedenbouwkundig en architectonisch ontwerp
- kapitaal
- technisch productieproces
- beheer

Ten aanzien van IJburg zijn de eerste drie posities in handen van de gemeente Amsterdam. Het initiatief voor de wijk ligt bij de Dienst Ruimtelijke Ordening, de grond is in handen van het gemeentelijk Ontwikkelingsbedrijf en de planning is ondergebracht bij het Projectbureau IJburg. Het beheer tenslotte is ook de verantwoordelijkheid van de gemeente, specifiek van het stadsdeel Zeeburg dat eveneens belast is met het realiseren van sociale voorzieningen. Hierbij zijn alle drie dimensies van duurzame ruimtelijke kwaliteit vertegenwoordigd, de gemeente heeft hier ook veel belang bij. Het zijn echter voornamelijk de gebruiks- en toekomstwaarde die tot uiting komen in de posities initiatief, grondbeleid, planning en beheer.

De feitelijke realisatie van IJburg in ontwerp, kapitaal en de bouwproductie is ondergebracht bij marktpartijen, tenminste zo is momenteel voor de eerste fase afgesproken. Het Steigereiland wordt projectgewijs ontwikkeld, het Haveneiland en de Rieteilanden per deelgebied. Ten aanzien van deze twee eilanden hebben beleggers, projectontwikkelaars, bouwbedrijven en woningcorporaties zich verenigd in enkele consortia, Waterstad, IJ-delta en IJburger Maatschappij. Aanvankelijk was er sprake van drie consortia, maar de eerste heeft zich na enige tijd in drieën gesplitst. In bijlage A is hun exacte samenstelling te vinden. Elk van de vijf consortia heeft twintig procent van de grond op het Haveneiland en de Rieteilanden afgenomen

van de gemeente waarover ze de volledige verantwoordelijkheid hebben gekregen voor de ontwikkeling. Aanvankelijk waren de consortia verenigd in een eigen projectbureau (Projectbureau Consortia IJburg), echter dit is in juni 2001 ontbonden. In het realiseren van hun bouwopgave opereren de consortia momenteel tamelijk individueel. De verschillende marktpartijen vertegenwoordigen in principe alle dimensies van duurzame ruimtelijke kwaliteit. Daarbij bestaan er accentverschillen naar positie; zo is de toekomstwaarde met name belangrijk voor woningcorporaties die nog lang in de wijk blijven. Projectontwikkelaars lijken vanuit economisch oogpunt meer nadruk te leggen op de gebruikerswaarde en in mindere mate de belevingswaarde.

De corporaties sturen samen met de gemeente de ontwerpers aan, zowel op stedenbouwkundig als architectonisch gebied. Daarbij stelt de gemeente een reeks richtlijnen, maar hebben de ontwerpers relatief grote vrijheid. Deze laatste professionals zijn ook diegenen die het meest direct op ruimtelijke kwaliteit inspelen, specifiek de belevingswaarde. Hoe IJburg eruit komt te zien wordt grotendeels door hen bepaald. Zo hebben diverse stedenbouwkundigen eind jaren negentig de plannen voor IJburg uitgewerkt, zoals de Startnota IJburg door Dirk Sijmons, het Globaal Stedenbouwkundig Programma door Kees Reijnboutt en Frits Palmboom en het Stedenbouwkundig Plan voor Haveneiland en Rieteiland door Felix Claus, Ton Schaap en Frits van Dongen (Sijmons, 1995; Reijnboutt & Palmboom, 1996; Claus e.a., 2001). Op initiatief van de gemeente vormen zij tevens het kwaliteits- en supervisieteam IJburg dat de architecten aanstuurt. Door de ontwikkelaars is gekozen om een grote hoeveelheid architecten aan te trekken voor de concrete invulling van de stedenbouwkundige plannen. Het kwaliteits- en supervisieteam voert de regie op alle ontwerpen voor gebouwen in de wijk en adviseert de betrokken bureaus. Een dergelijk team lijkt niet overbodig aangezien er in 2002 maar liefst 32 coördinerende architecten aan het werk waren op het Haveneiland aangevuld met 50 tot 60 samenwerkende zelfstandigen (Tilman, 2002). Inmiddels is dit aantal sterk afgenomen, maar nog steeds wordt met het oog op ruimtelijke diversiteit gewerkt met verschillende architectenbureaus.

De *place professionals* die betrokken zijn bij IJburg vormen een grote, zeer diverse groep waarbij het onmogelijk is hen allen in een evaluatie te betrekken. Wanneer ze echter gezien worden als vertegenwoordigers van bepaalde posities in het ontwikkelingsproces, wordt de groep veel overzichtelijker. De veronderstelling is dat elke positie in het veld rond IJburg een bepaald belang heeft, van korte termijn ontwerp en woningverkoop tot lange termijn beheer. Daarnaast begeven alle partijen zich op een continuüm tussen privaat en publiek. De gemeente is uiteraard de meest publieke speler met projectontwikkelaars aan het andere eind. Toch hebben vele ook publieke belangen, zoals woningcorporaties. Elk van de partijen neemt kortom een positie binnen dit veld, hetgeen samenhangt met hun streven naar ruimtelijke kwaliteit.

Place users

Onder *place users* vallen in principe alle personen die gebruik maken van IJburg omdat ze er wonen of werken, naar school gaan, gebruik maken van een voorziening in de wijk zoals een winkel of restaurant en mensen die er op bezoek zijn. Wat betreft deze evaluatie gaat het puur om de bewoners, specifiek de pioniers op het Haveneiland-west en de Rieteilanden. Zij zijn de eersten die in de wijk zijn komen wonen en invulling hebben gegeven aan de plannen en ontwerpen van de professionals. Met hun intrek is de sociale constructie van IJburg definitief van start gegaan, al blijken de eerste aanzetten hiertoe reeds voor de oplevering van de eerste

woningen te zijn gedaan. Toch komt het werkelijke gebruik en beleving pas als de wijk ook echt woonomgeving wordt.

Over de relatie tussen mensen en hun buurt, en de mate waarin dit een rol speelt in hun leven bestaat binnen de sociaal-ruimtelijke wetenschappen een lange traditie in onderzoek en theorievorming. *Place making* mag dan een relatief recent thema zijn, *place attachment* dat er onder geschaard wordt, is dat allerm minst. Sinds de opkomst van moderne samenlevingen en grootschalige verstedelijking staat 'de buurt' in de aandacht waarbij sociologen en geografen er lange tijd vanuit zijn gegaan dat buurten en hun bewoners een eenheid vormen. Mensen zouden op een natuurlijke manier aan hun woonomgeving gebonden worden door hun buurtgebruik en het onderhouden van sociale contacten. Hieruit ontstaat vanzelf een lokale identificatie (zie Lupi, 2005a). Deze lokale saamhorigheid, een gemeenschapsgevoel, wordt nog steeds door veel mensen zowel binnen als buiten de academische wereld als ideaal gezien. Het is iets waar men naar zou moeten streven en als zodanig veelvuldig basis van beleid, ook op het gebied van ruimtelijke ordening. Zo zijn de plannen voor de wederopbouw van Rotterdam na de Tweede Wereldoorlog ontwikkeld vanuit de zogenaamde wijkgedachte. Hierin werd de stad onderverdeeld in overzichtelijke wijken en buurten die verondersteld werden hun bewoners op alle gebieden te faciliteren en hen om te smeden tot sociale eenheden (Bos, 1946). Ook architecten en stedenbouwkundigen kenmerken zich geregeld door wijkgedachten. *Place making* wordt hierbij letterlijk gezien als *community building*, het via fysiek-ruimtelijke ingrepen zorgen voor de vorming van lokale sociale relaties en gemeenschapsgevoelens. In het verlengde van de oude tuinstadgedachte ziet men hierbij een belangrijke plaats voor gemeenschappelijke ruimtes als ontmoetingsplaatsen, zowel in de vorm van openbare pleinen als buurtgebouwtjes. Met name nieuwe gebieden roepen dergelijke maakbaarheidsgedachten op en in de afgelopen decennia zijn er zowel binnen als buiten Nederland op deze manier vele wijken gebouwd.

Sinds de jaren vijftig van de vorige eeuw stellen vele sociologen en geografen dat de verbinding tussen mensen en hun woonomgeving als een natuurlijk integratiekader berust op normatieve, nostalgische gedachten. Het miskent de dynamiek van de moderne samenleving met haar tendensen van individualisering en ontgeografisering (zie o.a. Van Doorn, 1955). Wijkgedachten zijn sterk gebaseerd op ruimtelijk inperking en afhankelijkheid, maar door welvaartsstijging en technologische vooruitgang is dit al lang verleden tijd. Niet alleen zijn mensen steeds meer uitgewaaid zodanig een groot deel van hun leven zich buiten hun woonbuurt afspeelt, ook sociale contacten zijn meer ingegeven door individuele keuze dan nabijheid. Mensen onderhouden relaties op vrijwillige gronden en op basis van overeenkomsten. Moderne burens blijven liever op gepaste afstand, dat voorkomt mogelijke ongemakkelijkheden en conflicten. Zeker gezien het feit dat moderne wijken steeds heterogener worden en mensen hun buurt alleen nog zouden gebruiken als uitvalsbasis voor activiteiten elders, lijkt dit toe te nemen. Wijken zouden verworden tot ijle zones (Groenman, 1959). Sommige academici gaan nog een stap verder en stellen dat door mondialisering het hele begrip van plaats langzamerhand irrelevant is geworden. In de huidige netwerksamenleving is de mens *footloose* geworden en leeft ze in zogenaamde '*spaces of flows*' in plaats van '*spaces of places*' (Castells, 1996; Driessen & Völker, 2000). In dit proces gaan plekken ook steeds meer op elkaar lijken waardoor ze inwisselbaar worden. *Place attachment* zou volgens deze gedachte helemaal achterhaald zijn.

Dit laatste standpunt beleefde zijn hoogtijddagen in de jaren negentig, de periode waarin de planvorming voor IJburg plaatsvond. In de tussentijd is de academische

wereld enigszins teruggekomen van dit 'end of geography' discours. Diverse wetenschappers benadrukken sinds enkele jaren dat ondanks modernisering al het sociale leven nog steeds 'emplaced' is en dat 'place matters' (zie bijv. Gieryn, 2000; Dreier e.a., 2001). Het blijft een structurerend mechanisme binnen de samenleving, alleen is plaats in hoge mate multi-dimensionaal geworden en bestaan deze verschillende schaalniveaus naast elkaar. Wat betreft functioneel ruimtegebruik betogen diverse geografen al langer dat lage schaalniveaus ondanks alles nog steeds belangrijk zijn in het dagelijks leven van mensen (Hägerstrand, 1970). In de huidige tijd lijkt nabijheid als een vorm van efficiëntie te worden gebruikt door stadsbewoners met drukke levens (zie Droogleeve Fortuijn, 1993; Karsten & Blom, 2002). Recentelijk is ook meer nadruk komen te liggen op de belevingswaarde van plaats. Zo lijken ruimtelijke identiteiten eerder sterker dan zwakker te worden en wordt de woonomgeving door sommige groepen aangewend als statussymbool (De Wijs-Mulkens, 1999). Ook blijken sociale banden tussen burens niet geheel verdwenen te zijn, maar zich sterk gedifferentieerd te hebben tussen categorieën bewoners. De afgelopen jaren hebben vele nieuwe associaties van buurtbewoners het licht gezien en naar sociologen Delanty en Duyvendak is te stellen dat het verschijnsel lichte gemeenschap zich ook op lokaal niveau voor doet (Delanty, 2003; Duyvendak & Hurenkamp, 2004). Oude structuren zijn hierbij vervangen door losse banden die enerzijds genoeg vrijheid en vrijblijvendheid hebben, maar anderzijds toch een wij-gevoel reflecteren.

De *place making* door de bewoners van IJburg wordt in deze evaluatie benaderd van de kant van *place attachment*. In deze rapportage wordt hier echter niet alleen de emotionele verbondenheid onder geschaard waar het begrip in de Angelsaksische literatuur voor staat. Binding aan een plek zit zowel in het actieve ruimtegebruik als de beleving ervan. Daarom is ervoor gekozen te werken met het in de Nederlandse literatuur ingeburgerde concept buurtbinding hetgeen een meer objectieve inslag heeft (Teijmant, 1979; Müller & Van Til, 1998; Van Engelsdorp Gastelaars, 2003). Het begrip buurtbinding komt oorspronkelijk uit Duitse studies en neemt afstand van de wijkgedachten over gemeenschapsvorming, iets wat in deze rapportage nadrukkelijk niet onder *place making* wordt verstaan. Door de verschillende dimensies van buurtbinding sluit de term goed aan bij ruimtelijke kwaliteit, het centrale begrip onder de professionals. Het gebruiksaspect is gevangen in de economische en functionele binding en deels in de sociale binding. Een andere kant van de sociale binding vormt samen met de culturele en politieke binding de belevingsdimensie. In een goede wijk met ruimtelijke kwaliteit hoeven de verschillende aspecten van buurtbinding niet zozeer sterk te zijn, als wel naar behoeven ingevuld. Zodra een dimensie voor veel bewoners een negatief karakter krijgt is dit een indicatie dat er iets schort aan de ruimtelijke kwaliteit en zodoende een oproep aan de professionals hierop in te springen.

Dimensies van buurtbinding:

Functioneel / economisch: Alles wat te maken heeft met de praktische aspecten van het dagelijks leven en de bestaansbasis voor mensen op lokaal niveau, oftewel het functionele gebruik van de wijk. Indicatoren zijn passendheid van het woningaanbod, afstand tot activiteiten elders en beschikbare voorzieningen aan de wensen en mogelijkheden.

Sociaal: Aspecten met betrekking tot sociale contacten in de wijk, hun aantal en intensiteit. Betreft de (onorganiseerde) omgang met burens en andere medebewoners, van groeten op straat tot vriendschapsrelaties.

Cultureel: Aspecten van identificatie en distinctie, valt uiteen in een esthetisch en emotionele component. De esthetische waarde verwijst naar de visuele kwaliteiten van de fysieke omgeving, het uiterlijk van de buurt. De woonomgeving wordt mooi gevonden en kan als uitdrukking van persoonlijke identiteit worden gebruikt. Het emotionele aspect staat voor identificatie, trots en vertrouwdheid. De wijk heeft een positief imago van de buurt, mensen voelen zich er thuis en vertrouwd.

Politiek: Aspecten van zeggenschap, controle en beheer. Verwijst naar de betrokkenheid bij de wijk zich uitend in belangenverenigingen en buurtacties tot stemmen bij lokale verkiezingen. Deze binding is meestal passief aanwezig en komt pas tot uiting als er zich problemen of sterke veranderingen voordoen in de wijk.

1.5 Uitvoering

Deze studie richt zich op de belangrijkste place makers op IJburg: de planners en bouwers enerzijds en de bewoners anderzijds. Het gaat daarbij over de planvorming voor de eerste fase in het algemeen en de uitvoering daarvan op het Haveneiland-West en de Rieteilanden gedurende de eerste paar jaar. Specifiek ligt de focus op een periode van tien jaar vanaf 1995, het jaar dat de contouren van de wijk werden vastgesteld in de Startnotitie IJburg en het Globaal Stedenbouwkundig Plan. Een decennium later is de eerste fase van IJburg volop in aanbouw en hebben de eerste bewoners zich meester gemaakt van de wijk. Het is met name de pioniersfase van het bouwen enerzijds en de bewoning anderzijds die centraal staat. Omdat het Steigereiland, ondanks dat het deel uitmaakt van de eerste fase, nog relatief weinig bewoners kent, is dit deel bewust buiten beschouwing gelaten.

De eerste tijd heeft het onderzoek zich, in het kader van een studie naar sociale cohesie in nieuwe wijken in opdracht van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk, voornamelijk gericht op de sociale constructie van de wijk in haar pioniersfase. Vanaf eind 2003 zijn er contacten gelegd met de eerste IJburgers en hun beginnende organisaties waarvan met enige regelmaat bijeenkomsten zijn bijgewoond. Ook is het dagelijks leven geobserveerd in de wijk. Op het moment dat de bevolking van IJburg van voldoende omvang was is eind 2004 een enquête uitgezet. Van de ca. 650 huishoudens heeft de helft hieraan deelgenomen. Begin 2005 heeft het onderzoek versterking gekregen van Annemarijn Walberg die voor haar afstudeerscriptie de ontwikkeling van lokale organisaties en activiteiten, zoals de bewonersvereniging, in kaart heeft gebracht (Walberg, 2005). Hierbij is ook een analyse gemaakt van het webforum, een initiatief van een van de eerste IJburgers dat een belangrijke sociale rol vervult binnen de wijk. Tot slot zijn in de zomer van 2005 27 diepte interviews gehouden met respondenten die in de enquête reeds hadden aangegeven te willen meewerken aan een vraaggesprek.

Naast de bewoners-ingang is zoals gezegd ook de ingang van de planvormers en planontwikkelaars genomen. De vastgelegde plannen, in de vorm van nota's, rapporten, ontwerpen en publicaties zijn geanalyseerd op hun sociale doelstellingen en manieren waarop ruimtelijke kwaliteit gericht op de toekomstige gebruikers is opgenomen. Op basis van de uitkomsten van deze analyse en de resultaten van het bewonersonderzoek zijn enkele thema's gedestilleerd op grond waarvan stellingen zijn opgesteld ten aanzien van schijnbare knelpunten in de ontwikkeling van IJburg (zie Bijlage B). In het voorjaar van 2006 zijn deze stellingen voorgelegd aan leden van een focusgroep bestaande uit twaalf vertegenwoordigers van de *place professionals*. Deze professionals zijn zowel individueel als collectief geïnterviewd. Bij de selectie van deze groep is geprobeerd van elke positie binnen het fysieke *place*

makings-proces een vertegenwoordiger te betrekken. Zo is een groot aantal sleutelpersonen binnen de gemeente Amsterdam geïnterviewd samen met diverse vertegenwoordigers van de consortia. In Bijlage C is de exacte samenstelling van de focusgroep te vinden. De gesprekken zijn geanalyseerd op de belangrijkste thema's die de professionals aandragen en hun standpunten daarover in relatie tot hun positie in het ontwikkelingsproces van IJburg. Hieruit zijn enkele vraagstukken naar voren gekomen die mogelijk in een vervolgonderzoek nader uitgewerkt zouden kunnen worden. Deze kwesties zijn vervolgens in een rondetafelgesprek voorgelegd aan de gehele focusgroep. Het organiseren van deze bijeenkomst bleek moeizaam te verlopen en uiteindelijk waren slechts vier van de twaalf professionals aanwezig. In dit gesprek zijn enkele verbeterpunten bediscussieerd en is de behoefte aan nader onderzoek, uit te voeren in een nieuw project, rond een of meer van deze vraagstukken geïnventariseerd.

1.6 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 van deze rapportage wordt het planningsproces van IJburg beschreven en de eerste paar jaren van de ontwikkeling in de fysieke constructie. Er wordt specifiek gekeken naar de doelstellingen van de wijk gericht op de gebruikers-, belevings- en toekomstwaarde. Het derde hoofdstuk gaat verder met de sociale constructie door de bewoners op basis van de verschillende dimensies van buurtbinding. Hierin wordt duidelijk in hoeverre de doelstellingen momenteel in de praktijk worden gebracht. Hoofdstuk 4 bevat de reflectie van de place professionals op het proces van *place making* in IJburg tot nu toe. Daarin worden de sociale thema's besproken die in hoofdstuk 2 aan de orde zijn geweest. Tevens benoemen de professionals enkele knelpunten die zij in de ontwikkeling van IJburg signaleren. In het laatste hoofdstuk tot slot worden conclusies getrokken uit deze studie en wordt ingegaan op de vraag in hoeverre er behoefte bestaat om deze te laten terugkomen in nader onderzoek.

ⁱ PPS binnen de ruimtelijke ordening is een in de jaren tachtig ontwikkelde structuur waarin overheden en bedrijven uit de private sector zogenaamde 'partnerships' aangaan om gezamenlijk een gebied te (her)ontwikkelen. De samenwerking is gebaseerd op het verdelen van verantwoordelijkheden, risico's, kosten en baten welke in contractuele afspraken worden vastgelegd. In principe kan een PPS zich uitstrekken over de hele planfase en behelst een verstrengeling van publieke en private belangen (Van den Hof, 2006).

2 Plannen en bouwen

2.1 Ideevorming – tot 1990

De plannen voor een wijk in het IJ bestaan al lang. Reeds in de jaren dertig van de vorige eeuw leven er bij de gemeente Amsterdam ideeën voor *city*-vorming naar Amerikaans voorbeeld op een kunstmatig eiland nabij het Oostelijk Havengebied. Cornelis van Eesteren, in die tijd hoofd van de afdeling stadsontwikkeling en verantwoordelijk voor het Algemeen Uitbreidings Plan (AUP), ziet meer in het creëren van een recreatiegebied rond het eiland Pampus (Schot e.a., 2001). De eerste ideeën voor een woonwijk in dit gebied ontstaan in de jaren zestig. Net als in andere steden in Nederland zijn er in Amsterdam na de Tweede Wereldoorlog lange wachtlijsten voor huurwoningen ontstaan en is men genoodzaakt naar mogelijkheden voor stadsuitbreiding te zoeken. In 1965 komt de Rotterdamse architect Jaap Bakema met zijn plan Pampus, onder de titel '*Stad op Pampus, buiten wonen in de stad.*' Hiermee combineert hij de oplossing voor de grote vraag naar woningen, welke leidt tot vergaande verstedelijking, met de toen heersende ideaalbeelden van het functionalisme ten aanzien van groen en ruimtelijkheid (Bakema, 1965).

Het eiland Pampus, dat ongeveer acht kilometer uit de kust van Amsterdam ligt, vormt het uitgangspunt voor dit plan. Met het oog op huisvesting van 350.000 inwoners zullen hoge flats worden geplaatst op vier eilanden langs een centrale verkeersader, die zich zou uitstrekken voorbij Pampus. Bakema ziet hierin de woon- en werkstad van de toekomst. De ligging in het water zou de hoge mate van stedelijkheid, de plannen voorzagen in een dichtheid van 150 woning per hectare met daarbinnen enkele wooneenheden van elk 10.000 mensen, compenseren. Samen met de open ruimte rond de flats en recreatiemogelijkheden in de directe omgeving moet dit een gevoel van 'buiten wonen in de stad' creëren. Binnen het omsloten karakter van de woonbuurten zou daarbij een nieuw gemeenschapsleven ontstaan. Een bijkomstigheid van bouwen in het IJ is, aldus Bakema, dat de historische verbinding van Amsterdam met het IJ, afgesneden na aanleg van het centraal station, hersteld kan worden.

Het ontwerp baart eind jaren zestig veel opzien, maar krijgt geen vervolg. De grote aanslag op de omgeving die dit plan zou betekenen en het feit dat het door de politiek als voorstel voor verdere groei van Amsterdam als 'onrealistisch' wordt gekwalificeerd, zorgen ervoor dat het als optie voor stadsuitbreiding wordt afgeschreven (Van der Lee, 1995: 5). Om het hoofd te bieden aan de woningnood kiest men een oplossing in de vorm van de Bijlmermeer. Deze locatie, gelegen in een weiland, is vele malen makkelijker te bebouwen dan de bodem van het IJmeer.

In de jaren zeventig raakt het plan Pampus geheel in de vergetelheid, aangezien Flevoland en de Markerwaard mogelijke locaties voor verstedelijking worden. Het IJmeer verandert ondertussen steeds meer in een stedelijke dumpplek. Zo wordt de Diemerzeedijk als gifbelt gebruikt en staat het Buiten-IJ onder de naam Uilenbos op de nominatie om vuilstortplaats te worden (Schot e.a., 2001). Stedenbouwkundigen lijken Pampusstad echter niet geheel vergeten te zijn. Zo houdt in de jaren zeventig op de universiteit in Delft de interdisciplinaire studiegroep 'IJmeer' zich bezig met mogelijke ontwikkelingen in het gebied (Interdisciplinaire Studiegroep Planologie IJmeer, 1977). Dit trekt ook de aandacht van de gemeente Amsterdam die zich, met Almere nog maar net in aanbouw, afkeert van de gebundelde deconcentratie en kiest voor de 'compacte stad'. In de zoektocht naar nieuwe bouwlocaties binnen de regio wordt in 1979 de opdracht gegeven om de haalbaarheid van woningbouw in het

IJmeer te onderzoeken (Sijmons, 1995: 8). In eerste instantie zijn de conclusies niet positief, met name vanwege de geplande vuilstortplaats, de barrière van het Amsterdam Rijnkanaal en de relatie met nabijgelegen gemeenten. In nadere studie komt het gebied echter naast het Oostelijk Havengebied, Diemen-Noord en landelijk west als potentiële locatie naar voren. Vooral de aantrekkelijkheid van het wonen aan het water speelt daarbij een rol. Eveneens zou een wijk in het IJ een goede ligging hebben ten opzichte van de regio, echter minder goede verbindingen met de rest van de stad ten opzichte van de andere mogelijke bouwlocaties.

Ondanks de nadelen wordt 'Nieuw Oost', zoals de toekomstige wijk in het IJ vanaf dat moment genoemd wordt, opgenomen in het structuurplan van de stad (Van der Lee, 1995: 6). Vele voorstellen en ontwerpen later is het in 1987 Ashok Bhalotra die de ruimtelijke potenties van de nieuwe stadswijk schetst en daarmee vele partijen enthousiasmeert. De oorspronkelijke ambities van het Plan Pampus zijn inmiddels sterk bijgesteld naar maximaal 65.000 inwoners en een veel lagere dichtheid. Begin jaren negentig wordt door de gemeente Amsterdam een haalbaarheidsrapportage uitgevoerd, waarin niet alleen de technische mogelijkheden van het project wordt bekeken, maar ook de opstelling van de grondexploitatie (Sijmons, 1995: 9). De definitieve impuls voor de aanleg van de wijk komt met de Vierde Nota voor de Ruimtelijke Ordening in 1992, waarin Nieuw Oost een van de aangewezen locaties is voor nieuwe wijken nabij grote steden. In de zomer van 1994 sluit het Regionaal Overleg Amsterdam (ROA) met het Rijk het Vinex-akkoord voor de bouw van 100.000 woningen in de regio tussen 1995 en 2005. Nieuw-Oost is daarbij de belangrijkste Amsterdamse troef, aangezien er nergens anders rond de bestaande stad grootschalig gebouwd kan worden. De nieuwe wijk wordt omgedoopt tot IJburg, een naam die de verbinding met Amsterdam en haar geschiedenis van stadsuitbreidingen moet uitdrukken.

2.2 Planvorming – de jaren negentig

De plannen voor IJburg zoals ze in het Vinex-convenant zijn opgenomen, zijn nog zeer globaal. Hoe de wijk er uit gaat zien ligt nog nauwelijks vast, laat staan de manier waarop er in het IJmeer gebouwd gaat worden. De gemeente Amsterdam denkt voornamelijk aan het op een traditionele manier inpolderen om grond aan te winnen. Nadeel daarvan is dat de wijk omringd zal worden door dijken en de woningen weinig uitzicht hebben op het water. In 1993 richten vijf landelijke projectontwikkelaars, vijf plaatselijke woningcorporaties en twee institutionele beleggers de Groep Waterstad op. Ze zijn geïnteresseerd in IJburg en willen meedenken met de gemeente over de ontwikkeling van de wijk. De filosofie achter de brede samenstelling is dat onder alle marktomstandigheden gebouwd moet kunnen worden. Tevens daagt de Groep Waterstad de gemeente uit tot innovatie oplossingen in het probleem hoe land te maken, inpolderen of opspuiten. Voorgesteld wordt om geen land te maken en het water als kwaliteit en niet als vijand te zien. Op eigen initiatief voert Waterstad een aantal studies uit waarin onder meer de mogelijkheid de wijk op platforms aan te leggen wordt bekeken. Hoewel dit laatste nooit serieus in overweging genomen wordt, hebben de ideeën over de ontmoeting tussen water en land veel invloed op de uiteindelijke plannen voor IJburg. Zo besluit men de wijk niet weg te stoppen achter dijken, maar te kiezen voor de zogenaamde 'pannenkoekmethode' waarbij lagen zand op elkaar worden gelegd, hetgeen door de geringe diepte van het IJmeer goed mogelijk is. Bijkomende reden voor de gemeente is dat met deze aanpak de minste kosten gepaard zullen gaan en het risico beduidend lager zal zijn dan een aanleg op platforms (Huisman, 2004).

In 1995 worden de laatste technische onderzoeken afgerond en staat eindelijk de ontwerpfase voor de deur. De gemeente Amsterdam richt Projectbureau IJburg op die de gehele ontwikkeling zal gaan leiden. De samenwerking met Groep Waterstad, die zich ook na de keuze voor de methode van landmaken met de wijk is blijven bemoeien, bevalt echter zo goed dat men er voor kiest de fysieke constructie zo veel mogelijk in samenwerking met de marktpartijen te doen, in de vorm van zogenaamde consortia. Omdat de gemeente zich niet aan één consortium wil binden, worden andere marktpartijen buiten Waterstad verzocht zich te melden voor een selectieprocedure. Er blijkt veel interesse in de toekomstige wijk, ook van grote projectontwikkelaars en beleggers, en op deze wijze worden, naast consortium Waterstad, IJ-Delta en de IJburgermaatschappij gevormd. In 1997 sluit de gemeente met de marktpartijen een intentieovereenkomst waarin wordt opgenomen dat zij de eerste fase van IJburg, specifiek het Haveneiland en de Rieteilanden, gaan ontwikkelen samen met een team van zelfstandige stedenbouwkundigen

Het startschot voor de ontwerpfase wordt gegeven door de Startnota IJburg van Dirk Sijmons, die net als het plan van Bakema de ondertitel 'Buiten wonen in de stad' krijgt. Hierin wordt vastgelegd dat de wijk zal bestaan uit zeven afzonderlijke eilanden die elk hun eigen karakter moeten krijgen. Er zullen in totaal 18.000 woningen op IJburg gebouwd worden in een, op basis van afspraken uit het Vinex-convenant gesteld, tempo van 2000 per jaar. Gerekend naar een gemiddelde huishoudensomvang van 2,5 moeten er uiteindelijk ca. 45.000 mensen op IJburg komen wonen. In totaal zal het bouwen van de wijk meer dan tien jaar in beslag nemen en gezien de omvang van het project wordt besloten dit op te splitsen in een 'eerste' en een 'tweede' fase (Sijmons, 1995: 10). De eerste fase betreft de aanleg van de eilanden langs de Diemerzeedijk, het Haveneiland, de Rieteilanden en het Steigereiland. De tweede fase omvat het Centrumeiland, het Middeneiland, het Buiteneiland en het Strandeiland en is gepland in een later stadium.

Tabel 1: Oorspronkelijke planning voor de ontwikkeling van IJburg

	Eilanden	Land maken	Start bouw	Eerste oplevering	Laatste oplevering	Aantal woningen
<i>Eerste fase</i>	Haveneiland / Rieteiland west	1998	2001	2001	2003	3600
	Steigereiland	2001	2002	2004	2008	2000
	Haveneiland / Rieteiland oost	2001	2004	2004	2007	2650
<i>Tweede fase</i>	Centrumeiland	2003	2005	2006	2012	1550
	Middeneiland	2004	2006	2007	2012	4000
	Strandeiland	2006	2008	2009	2012	2500
	Buiteneiland	2008	2010	2011	2012	1650

Bron: Projectbureau IJburg, 2000

Wanneer halverwege de jaren negentig de plannen voor IJburg vorm krijgen, ontstaat ook het protest ertegen. Vooral milieubewegingen staan negatief tegenover de wijk vanwege de effecten die bebouwing op de omgeving zal hebben. Het IJmeer is namelijk een belangrijk vogelgebied dat EU-bescherming geniet en gevreesd wordt dat hun leefmilieu aangetast zal worden. Ook diverse partijen in de Amsterdamse gemeenteraad eisen dat de IJburg op een milieuvriendelijke manier wordt ingericht en er natuurcompensatie plaatsvindt. Groen Links ziet een unieke kans in deze wijk die helemaal vanuit het niets wordt gebouwd, andere 'groene' partijen zijn simpelweg tegen. In 1996 stemt de gemeenteraad uiteindelijk toch in met de aanleg van IJburg, maar dit besluit stuit op een groeiend verzet. Natuurorganisaties zijn fel tegen en ze krijgen bijval van bewoners van het nabijgelegen Zeeburgereiland en Durgerdam die

'een megalomaan woningbouwproject' voor hun neus zien verschijnen. Ook vele andere Amsterdammers vrezen IJburg als een kapitale villawijk waar de gewone burger niet terecht kan. De tegenstanders verenigen zich in Referendumcomité IJmeer Open en op 19 maart 1997 kunnen de inwoners van Amsterdam zich uitspreken over de vraag of de aanleg van IJburg door moet gaan. Op die dag stemt een meerderheid tegen, echter de kiesdrempel die de gemeente had ingesteld wordt niet gehaald en de uitslag kan het eerdere besluit dus niet ongedaan maken. Natuurmonumenten beschuldigt hierop de gemeente Amsterdam van verkiezingsfraude, ten eerste door de in allerijl ingestelde kiesdrempel, de helft van de opkomst bij de laatste verkiezingen, en ten tweede door het buitenproportionele bedrag dat aan het Projectbureau IJburg werd toegewezen voor de campagne (Neijens & Van Praag, 1999).

Hoewel het referendum IJburg niet kan tegenhouden heeft het wel tot gevolg dat er in de plannen meer aandacht komt voor milieu en er natuurcompensatie gepleegd zal worden. Een pakket aan maatregelen moet ervoor zorgen dat de wijk energiezuinig wordt. De ideeën hierover sluiten aan bij het enthousiasme dat inmiddels onder de professionals ontstaan is. Als gevolg van de ja-campagne, voornamelijk gevoed door de gemeente en de culturele voorhoede van de stad, is men steeds meer in IJburg gaan geloven. De ontwikkelaars uiten een grote trots op het plan en een groeiend gevoel dat ze iets bijzonders gaan toevoegen aan de stad. Het idee dat IJburg speciaal is en anders moet worden dan alles wat ooit gebouwd is lijkt de basis te vormen van alle ontwerpen en plannen die eind jaren negentig gemaakt worden. In 1996 verschijnt de gemeentelijke Nota van Uitgangspunten waarin de randvoorwaarden voor IJburg worden geschetst. Hierin staan met name de gebruikswaarden centraal. Vervolgens is het de beurt aan de stedenbouwkundigen de wijk, in samenwerking met het gemeentelijk Projectbureau IJburg, verder uit te werken. De nadruk verschuift hierbij steeds meer naar de belevingswaarde. Zo worden er diverse plannen, nota's en ontwerpen opgesteld die door de gezamenlijke professionals becommentarieerd worden en vervolgens doorgaans herzien. Een drietal thema's voor de nieuwe wijk komt hierin duidelijk naar voren:

- Stedelijkheid versus suburbaniteit
- Imago en identiteit
- Sociale infrastructuur van de wijk

Stedelijkheid versus Suburbaniteit

Hoewel men IJburg als '*de vijfde lob van Amsterdam*' ziet wordt in de nota's dikwijls een beeld geschetst van een combinatie tussen stad en platteland. IJburg moet een stadse wijk worden met hoge dichtheden en stadse voorzieningen, maar dient tegelijkertijd de geneugten van het platteland te herbergen. De slogan 'buiten wonen in de stad' impliceert deze tweeledigheid. Stedelijkheid wordt in de nota's onder andere in verband gebracht met een hoog voorzieningenniveau en met een bevolkingssamenstelling die vergelijkbaar zal zijn met die van Amsterdam. Het dorpse element zal aan de andere kant bij moeten dragen aan de sfeer van de wijk, waarbij associaties met kleinschaligheid en wij-gevoelens worden opgewekt. In *Woonmilieu IJburg* (Van der Pol, 1994) wordt dit als volgt verwoord: '*IJburg wordt het eigentijdse equivalent van de oude stadjes aan de Zuiderzee met hun kleine schaal en grote beslotenheid.*'

De stedelijkheid van IJburg zal aldus de ontwerpers tot uitdrukking komen in functiemenging, diversiteit in woonvormen en een relatief hoge bebouwingsdichtheid. '*IJburg moet een wijk worden voor diverse inkomenscategorieën, leeftijden, huishoudentypen, culturen en leefstijlen uit Amsterdam en de regio*' (Sijmons,

1995). Conform de Vinex-richtlijn om minimaal zeventig procent in het marktsegment te bouwen, wordt dertig procent van de IJburgse woningvoorraad toegeschreven aan de sociale huur en gesubsidieerde koop binnen de zogenaamde Amsterdamse Middensegment Hypotheek (AMH). Binnen het marktsegment zal veertig procent bestaan uit middeldure huur- en koopwoningen en dertig procent uit dure woningen. Deze differentiatie dient segregatie tegen te gaan en van IJburg een bijzondere Vinex-wijk te maken. *'Iedere jaarproductie moet een ruime differentiatie bieden aan woningtypen binnen alle prijsklassen'* (Projectbureau IJburg, 1995a). Door de gemeente wordt deze menging op zeer laag schaalniveau voorgeschreven. Zo wil men niet alleen in buurten maar ook binnen straten diversiteit creëren opdat bewoners uit verschillende sociale groepen naast elkaar zullen leven. De ontwerpers vertalen dit in blokken waarbinnen verschillende type woningen elkaar afwisselen, van goedkope sociale huurwoningen tot kapitale koopappartementen. Typen waarin zelfs op portiekniveau gemengd is krijgen de naam 'wokkelwoning' mee. Het exacte percentage sociale huur binnen deze differentiatie is in de Amsterdamse politiek een onderwerp van discussie. Veel sociale woningbouw is decennia lang de gewoonte geweest in de stad en sommige partijen vinden dat dit op IJburg ook zo zou moeten zijn. Alleen dat maakt volgens hen gemengde stadswijken mogelijk die voor iedereen betaalbaar zijn. Andere partijen zijn van mening dat er al (te) veel sociale huur is en er beter gebouwd kan worden voor middengroepen die nu de stad uit trekken. Uiteindelijk wordt besloten dat in IJburg aantrekkelijk voor de midden- en hogere inkomens zal worden gebouwd, maar met een absoluut minimum van dertig procent voor de lagere inkomens, in elk geval voor de eerste fase.

De mate van menging zal overigens niet op heel IJburg gelijk zijn. Het Haveneiland en Centrumeiland worden duidelijk het meest stedelijk met dichtheden van 80 woningen per hectare, veel middelhoogbouw met een grote verscheidenheid aan woningtypen en een omvangrijk pakket aan voorzieningen. De overige eilanden krijgen een meer suburbaan karakter met veel laagbouw als wel bijzondere woonvormen. Zo worden de Rieteilanden vrij kleinschalig bebouwd met hoofdzakelijk eengezinswoningen in een dichtheid van 35 woningen per hectare, en zal het Buiteneiland een rustieke aanblik krijgen met herenhuizen langs een dijk.

Naast wonen wordt parkeren, een typisch stedelijke kwestie, op IJburg bekeken vanuit het idee dat de nieuwe wijk een dorps karakter moet krijgen. Een autoluwe wijk is het ideaal. De gemeente hanteert een parkeernorm van één auto per huishouden, overeenkomstig de eisen van het Vinex-convenant. Driekwart van de parkeerplaatsen zal gecreëerd worden op het terrein van de bouwblokken, voornamelijk in eigen garages. Op straat is dus weinig parkeergelegenheid. Met name de linkse politieke partijen staan deze maatregelen vanwege milieuoverwegingen voor. Bovendien is er met deze relatief lage autodichtheid grote behoefte aan openbaar vervoer, waar deze partijen zich voor inzetten. Op die manier is het tevens een politiek middel om te bewerkstelligen dat zo snel mogelijk goede bus en tramverbindingen worden aangelegd. Tegenstanders menen echter dat een dergelijke nadruk op openbaar vervoer en een zeer lage parkeernorm onhaalbaar zijn voor de potentiële doelgroep van IJburg, middenklasse tweeverdieners (Projectbureau IJburg, 1995b). Toch wordt autoluwheid opgenomen in de plannen en komen er slechts twee toegangswegen voor de auto naar de wijk. In *Ontwerp voor IJburg (concept)* menen de schrijvers dat het openbaar vervoer gepromoot zal moeten worden. *'Naar verwachting zal in de spits voor veertig procent gebruik gemaakt worden van het openbaar vervoer, tien procent van de fiets en vijftig procent van de auto.'* Om de beoogde vijftig procent voor het openbaar vervoer te behalen, zal de IJtram vroegtijdig aangelegd moeten worden, aangezien dit *'gewenning aan het openbaar vervoer zal opleveren'*. Naast openbaar vervoer is ook

fietsen een belangrijk vervoermiddel als alternatief voor de auto. De wijk zal ontsloten worden met enkele fietsverbindingen zodat de rest van de stad makkelijk te bereiken is, in tegenstelling tot de doorsnee buitenwijk. Dit sluit aan bij het stedelijke karakter dat men wil bewerkstelligen. *'Bundeling van de verkeerssoorten moet leiden tot levendige stadsstraten die de stedelijkheid van de locatie benadrukken.'*

Naar suburbaan ideaal presenteren plannen en nota's de nabijheid van de hoofdstad gepresenteerd als een van de voordelen van IJburg. Aan de ene kant wordt het geprezen als een ideaal gelegen wijk, waarvandaan bewoners binnen geringe tijd bij de voorzieningen van Amsterdam zijn. Aan de andere kant wordt de nadruk gelegd op de zelfvoorzienende mogelijkheden van de wijk: *'IJburg krijgt een eigen functie in de regio Amsterdam'* (Projectbureau IJburg, 1995a). In IJburg moet nadrukkelijk niet alleen gewoond maar ook gewerkt, gewinkeld en gerecreëerd worden. De wijk dient middenstand en horeca aan zich te trekken en in een groot winkelcentrum op het Centrumeiland zullen grootstedelijke voorzieningen aanwezig zijn zoals warenhuizen, een bioscoop en een grote bibliotheek.

Imago en Identiteit

De identiteit van de wijk wordt voor een groot deel ontleend aan het omliggende water. In de publicatie *Nieuw Oost* menen de schrijvers zelfs dat het plan IJburg *'inspeelt op de menselijke behoefte om aan het water te wonen'* (Groep Waterstad, 1994). De doelstellingen zijn hierbij pretentief: De eerste plannen van consortium *Waterstad* stelden dat de verkaveling zodanig moest worden opgezet dat iedere woning met tenminste één zijde aan het water zou zijn gesitueerd. Op het Haveneiland is dit uiteindelijk vervangen door uitzicht op het water. Door de jaren heen wordt in meerdere publicaties steeds opnieuw gesteld dat juist het water IJburg bijzonder maakt en om die reden in positieve zin afsteekt bij alle andere Vinex-wijken. In de eerste fase wordt daarom gekozen voor een gridstructuur doorsneden met grachten en waterpartijen. Hierdoor ontstaan er van elke kant van de eilanden zicht op het water. De maritieme associatie komt ook terug in de benaming van de eilanden. Zo moet er een grote haven komen op het Haveneiland-Oost en dient het Strandeiland IJburg het aanzien van een badplaats te geven met diverse faciliteiten op het gebied van (water)recreatie. En evenals in de eerste plannen van Bakema is het idee dat het 'alom aanwezige water' compensatie biedt in de sterk verstedelijkte gebieden binnen de wijk.

Hoewel IJburg valt onder de door het ministerie van VROM aangewezen Vinex-locaties, willen beleidsmakers de associaties met dergelijke wijken zoveel mogelijk vermijden. In korte tijd heft het begrip Vinex een negatieve connotatie gekregen onder professionals. Ze associëren deze wijken in de regel met saaie rijtjeswoningen, burgerlijkheid en plaatsen waar overdag niets te beleven is (zie Karsten & De Stigter-Speksnijder, 2006). Dit is ook het geval bij de professionals rond IJburg *'De menging van functies en differentiatie van stedelijke milieus moeten er mede voor zorgen dat IJburg geen slaapstad wordt'* (Projectbureau IJburg, 1995a). Ook zet men zich af tegen Almere, dat als te suburbaan wordt afgeschreven. Saillant detail is dat de professionals van deze nieuwe stad eveneens een combinatie van stedelijkheid en 'buiten' nastreefden die sterk lijkt op de voorgestelde identiteit van IJburg. Nu is Almere voornamelijk een contramal voor het ontwerp van IJburg en dient het Oostelijk Havengebied in Amsterdam als voorbeeld. Variatie vormt de belangrijkste doelstelling en dit is een van de redenen waarom meerdere architecten voor ontwerp van één huizenblok tekenen. Op IJburg wordt naast de afwisseling in bebouwing ook *functionele* diversiteit nagestreefd, zoals die in diverse Amsterdamse wijken te

vinden is. Functiemenging en diversiteit in bouwstijlen zullen ervoor moeten zorgen dat het uiterlijk van de wijk bijzonder is en bijdraagt aan het stedelijke imago.

IJburg wordt een wijk waar de bewoners trots op kunnen zijn, aldus de ontwerpen. De haven, het strand en een groot park aan de Diemerzeedijk, in omvang vergelijkbaar met het Vondelpark, moeten daar een bijdrage aan leveren. Dit zijn '*de troefkaarten van IJburg*' (Projectbureau IJburg, 1995a), die de wijk niet alleen aantrekkelijk maken voor de bewoners maar ook voor dagjesmensen die naar IJburg zullen worden getrokken. Bovendien wordt IJburg een wijk waar de bewoners zich mee kunnen identificeren: '*IJburg heeft de grootte waarin een aangename woonwijk kan ontstaan. Niet te klein om benauwd te zijn en niet te groot om onoverzichtelijk te worden*' (Van der Pol, 1994).

IJburg krijgt ook het imago van een milieuvriendelijke wijk mee (o.a. Van der Pol, 1994). In de plannen wordt het drinkwater er gescheiden van huishoudwater, ligt de parkeernorm er relatief laag en zal bij de aanleg van de eilanden rekening worden gehouden met de flora en fauna van het gebied. Langs het tracé van de IJtram komen milieuvriendelijke lampen en ook in de woningontwerpen zou rekening gehouden moeten worden met energiebesparing. Het streven van de gemeente Amsterdam om van IJburg een milieuvriendelijke wijk te maken, blijkt ook uit de investering in het gebruik van een warmtenet. In de zomer van 1999 tekent wethouder Stalig een samenwerkingsovereenkomst met Energie Noord West en de bouwconsortia IJburg voor de warmtelevering aan de eerste 9100 woningen van IJburg waarbij restwarmte van de elektriciteitscentrale in Diemen gebruikt wordt in de wijk (www.nieuwsbank.nl).

Sociale Infrastructuur van de Wijk

Bij de identiteit van een suburbane stadswijk past het ideaalbeeld van een stedelijk bebouwde omgeving gecombineerd met de kleinschaligheid van een dorp waarbij de verhoudingen tussen de bewoners relatief hecht zijn. Dit gaat terug op oude tuinstad ideeën en ligt ten grondslag aan de wijkgedachte waarin veel wijken in Nederland, zowel expliciet als impliciet, zijn vormgegeven. In de plannen voor IJburg is hier echter nauwelijks iets van terug te vinden, integendeel. In *Concept Ontwerp voor IJburg* nemen de schrijvers aan dat contacten tussen buurtbewoners niet meer relevant zijn in een tijd van wereldwijde netwerken. Hiermee sluiten ze aan bij het wetenschappelijke discours over het belang van plaats in de jaren negentig. De IJburgbevolking zal volgens de stedenbouwkundigen voornamelijk uit individualistische stedelingen bestaan die wat betreft hun woonomgeving enkel op hun eigen huis gericht zijn (Projectbureau IJburg, 1995a; Claus e.a., 2001). '*De wijkgedachte voldoet niet meer. De moderne stedeling is mobiel, heeft een grote actieradius en onderhoudt een eigen netwerk van contacten.*' Een buurthuis wordt niet van belang geacht voor de eerste bewoners aangezien deze groep, voornamelijk bestaande uit de gegoede middenklasse, eigen netwerken bezit en geen behoefte heeft aan een ontmoetingsplek.

De nota's, ontwerpen en plannen van het gemeentelijk projectbureau en de bouwconsortia hebben het dan ook nauwelijks over de sociale structuren van IJburg. Op het punt van menging en segregatie wordt gemeld dat het van belang wordt geacht dat mensen van verschillende achtergronden elkaar kunnen ontmoeten in de buurt. Dat punt blijft echter onuitgewerkt. De enkele sociale doelstellingen die er zijn, worden bovendien uitsluitend gekoppeld aan fysieke, bouwkundige kenmerken van de wijk. Zo worden er zijdelingse opmerkingen gemaakt over sociale controle die bevorderd zou moeten worden door de woningen zo veel mogelijk op de straat te laten uitkijken. Ook zou de beslotenheid van de bouwblokken hiervoor dienen te

zorgen. 'De verkaveling biedt door de gesloten blokken, ruime straten en voordeuren aan de straat mogelijkheden voor sociale controle' (Van der Pol, 1994 p.19). Door Projectbureau IJburg en de Stedelijke Woningdienst worden in de jaren negentig diverse onderzoeken gedaan naar de belangstellenden voor IJburg, maar vrijwel nergens wordt ingegaan op het soort samenleving dat dit zal creëren en hoe dit gefaciliteerd kan worden. Wel wordt gesteld dat IJburg voor de toekomst gebouwd moet worden en men dus rekening met maatschappelijke ontwikkelingen zal houden, zoals 'toename van telewerken, de individualisering, de ontwikkeling van Amsterdam tot multiculturele stad en de behoefte aan recreatieve woonvormen'. Ook wordt in de gemeentelijke plannen gezegd dat IJburg 'een stabiel woongebied moet worden waar mensen gedurende langere tijd en meerdere levensfasen willen blijven wonen'. Er zijn echter nauwelijks stukken te vinden over hoe een levensloopbestendige wijk gecreëerd zou kunnen worden die ook in de toekomst leefbaar is. Stedelijke verschijnselen als overlast en criminaliteit lijken in IJburg helemaal niet te zullen bestaan. De toekomstwaarde van ruimtelijke kwaliteit komt zeer minimaal aan bod.

De wens in te spelen op maatschappelijke tendensen vertaalt zich op het niveau van de planners en de stedenbouwkundigen voornamelijk in fysieke structuren. Zo zien ze in IJburg dé mogelijkheid te experimenteren met nieuwe woonvormen zoals duowoningen, flex-woningen, groepswoningen en woon-werkwoningen. De ontwerpers hebben het verder voornamelijk over woonmilieus en sommigen willen nadrukkelijk niet bouwen voor de markt of specifieke doelgroepen. Bij bouwen vanuit de vraag van bewoners zou IJburg volgens hen teveel suburbaan worden waarbij 'middelmaticheid op de loer ligt'. Van de andere professionals krijgen ze bovendien de ruimte om IJburg naar eigen inzicht vorm te geven. Hierdoor weerspiegelen de ontwerpen voornamelijk een algemene belevingswaarde vanuit een eigen visie op ruimtelijke kwaliteit, men wil een specifieke sfeer creëren.

Toch is IJburg niet geheel verstoken van sociale doelstellingen. Op een lager niveau blijken de professionals wel degelijk maatschappelijke visies te hebben, bovendien met een sterke toekomstgedachte. Zo is door Stadsdeel Zeeburg in samenwerking met zorgverzekeraar ZAO, het huidige Agis, eind jaren negentig het initiatief genomen tot het welzijnsprogramma *IJburg, wijk zonder scheidslijnen*. Ook dit valt binnen het streven om van IJburg een uitzonderlijke wijk te maken, anders dan alle monofunctionele Vinex-locaties. Onder het motto 'IJburg moet een wijk worden die voor iedereen toegankelijk is en waar iedereen zich welkom voelt' is een samenhangend programma voor wonen, welzijn en zorg opgesteld dat een 'inclusieve', toegankelijke wijk tot doelstelling heeft. Mensen met en zonder beperking moeten er als volwaardige burgers deel kunnen nemen aan de samenleving waarbij gesproken wordt van omgekeerde integratie. De bedoeling is dat ook IJburgers zonder beperking gebruik gaan maken van diensten voor hulpbehoevenden, in plaats van andersom zoals meestal het geval is. Te denken valt bijvoorbeeld aan bezorging van de avondmaaltijden waarbij voor niet-hulpbehoevende commerciële tarieven zullen gelden (Lammers & Reijndorp, 2000). Achterliggende oogmerk van het programma is de traditionele verkokering van de zorg en welzijn te doorbreken en diensten op maat aan te bieden, naar gelang de individuele behoefte. Om dit te realiseren is de woonzorgzone bedacht waar binnen een reeks van zorgcentra en buurtsteunpunten een volwaardig pakket aan diensten wordt aangeboden. In de vier centrale zorgcentra zullen dit o.a. huisartsen, fysiotherapeuten, verloskundigen, tandartsen, apotheken en maatschappelijk werk zijn. Op dertien buurtsteunpunten is basiszorg en ondersteuning aanwezig, met name gericht op het dagelijks leven. Ook kunnen er activiteiten georganiseerd worden zodat ze tevens als ontmoetingsplek dienst zullen doen. Daarnaast maakt de huisvesting deel uit van het zorgprogramma: vijf procent van alle woningen zal

aangepast zijn voor hulpbehoevenden en nog eens zestig procent dient met minimale middelen aanpasbaar te zijn. Zorg op maat en zorg aan huis behoren tot de mogelijkheden. Op deze manier worden mensen met lichte beperkingen in staat gesteld op zichzelf te kunnen wonen.

Ook binnen het onderwijs speelt toegankelijkheid een grote rol. Op basis van de Brede Schoolgedachteⁱⁱ is door stadsdeel Zeeburg het Carrouselmodel voor de IJburgse basisscholen geïntroduceerd. Het bestaat uit een samenhangend aanbod van onderwijs- en naschoolse activiteiten voor kinderen van vier tot twaalf jaar, gericht op een specifiek profiel per school (Stadsdeel Zeeburger, 2006). Elke basisschool in de wijk heeft een eigen profiel zoals sport & spel, theater, muziek, natuur & techniek en media & cultuur. De achterliggende gedachte is dat kinderen op basis van hun interessegebied kiezen voor een thema en daardoor sociale scheidslijnen overbrugd kunnen worden. Daarnaast is de integratie van naschoolse opvang in de basisscholen een doel op zich. Onderwijs en kinderopvang werken daarom nauw samen. Om dit te realiseren reserveert het stadsdeel extra ruimte bij de scholen voor kinderopvang, maar de schoolbesturen kiezen daarvoor zelf een aanbieder. Tot slot is ook welzijn een onderdeel van IJburg zonder scheidslijnen, al is dit minder sterk uitgewerkt dan zorg en onderwijs. De bedoeling is in de wijk geen ouderwetse buurtcentra neer te zetten, maar zogenaamde Centra voor Vrije Tijd waar een breed scala aan voorzieningen en activiteiten aangeboden zal worden. De gebouwen dienen ruimte te bieden aan initiatieven van bewoners en instellingen van buitenaf, gericht op alle mogelijke doelgroepen van jong tot oud en gezond tot hulpbehoevend. Zo zullen sportclubs, buurtverenigingen, cursussen en bibliotheken de ruimten moeten delen. Ook scholen in de buurt zouden overdag gebruik moeten kunnen maken van de gebouwen. Naast de Centra voor Vrije Tijd zijn er enkele andere welzijns-initiatieven die een experimenteel karakter hebben zoals een wijkrestaurant en een woonhotel.

De plannen voor 'IJburg zonder scheidslijnen' zijn zeer ambitieus en weerspiegelen veel idealen over het creëren van een uitzonderlijke wijk. Wijkgedachten zijn de opstellers niet vreemd, met name wanneer het gaat over de buurtsteunpunten, Centra voor Vrije Tijd en het wijkrestaurant als ontmoetingsplaats. Het zorgconcept veronderstelt bovendien een bepaalde mate van samenhang waarin hulpbehoevenden niet sociaal geïsoleerd zijn maar opgenomen in een betrokken buurtgemeenschap. De samenleving lijkt zich in de plannen voornamelijk op lokaal niveau af te spelen, dit in scherp contrast met de nota's en ontwerpen van het Projectbureau IJburg en de stedenbouwkundigen die de wijk als sociaal relevant kader vrijwel geheel afschrijven. Zo hebben de schrijvers van het boek 'Buitengewoon, nieuwe vormen van wonen, zorg en service op IJburg' het als enige over de sociale infrastructuur of cohesie van de wijk (Lammers & Reijndorp, 2000). De uitvoering van het zorgprogramma is net zoals de gehele ontwikkeling van IJburg door de gemeente uitbesteed aan marktpartijen. In 2000 zijn aanbieders op het gebied van zorg en welzijn aangezocht wat heeft geresulteerd in de oprichting van het Zorgconsortium IJburg, vaak kortweg aangeduid als het Consortium. Van de gemeente is naast het Projectbureau en het stadsdeel de Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling betrokken. De verantwoordelijkheid voor de uitvoering rust bij het stadsdeel, die daarvoor evenwel afhankelijk is van de planning door het Projectbureau en de bouwontwikkeling van de consortia.

2.3 IJburg in uitvoering – vanaf 2000

In 1998 sluit de gemeente Amsterdam een definitieve samenwerkingsovereenkomst met de bouwconsortia voor de realisatie van het Haveneiland en de Rieteilanden. Hierin wordt vastgelegd dat de overheid zorgt voor de aanleg van de grond met bijbehorende hoofdinfrastructuur (wegen en bruggen) welke vervolgens aan de consortia wordt uitgegeven. De Groep Waterstad, welke zich inmiddels in drieën heeft gesplitst, krijgen samen zestig procent, IJ-Delta en de IJburgermaarschappij elke twintig procent. De gemeente Amsterdam blijft echter ten alle tijden eigenaar van de grond, alleen het recht op bouwen en het innen van winst hierop wordt aan de consortia overgedragen. Hiertoe is in de samenwerkingsovereenkomst een gestandaardiseerde grondprijs vastgelegd op basis van een gemiddelde, welke volgens het gemeentelijk Ontwikkelingsbedrijf relatief laag is. Van de winst die de bouwpartijen maken moet een bepaald percentage worden afgedragen aan de gemeente voor het risico dat deze met het aanleggen van de grond heeft genomen. Een deel van de grondexploitatie is ook bedoeld voor het gemeentelijk vereveningsfonds ten aanzien van de sociale woningbouw waarop geen winst wordt gemaakt (Huisman, 2004).

Naast de grondexploitatie stelt de samenwerkingsovereenkomst dat de consortia vrijwel geheel verantwoordelijk zijn voor de ontwikkeling van het land, van de infrastructuur onder de grond tot de bouwblokken en de openbare ruimte. Ook de verschillende functies en voorzieningen, zoals scholen en winkels, die door het Projectbureau geprogrammeerd zijn dienen ze te realiseren. In de uitvoering van deze taken krijgen de consortia in principe veel vrijheid zodat ze, aldus het achterliggende idee, flexibel kunnen omspringen met de ontwikkeling in de vraag naar woningen en de groei van de wijk. Aan de andere kant zijn er door de gemeente zeer veel programmavooraarden en eisen opgesteld met het oog op ruimtelijke kwaliteit, zoals de menging op laag schaalniveau. Voor het realiseren van de gezamenlijke taken, zoals de openbare ruimte, verenigen de consortia zich in Projectbureau Consortia IJburg.

Na het afsluiten van de contracten tussen gemeente en consortia wordt begonnen met het maken van land. Ondertussen legt een team van stedenbouwkundigen, aangesteld door het projectbureau van de consortia, de definitieve structuur voor het Haveneiland en de Rieteilanden vast. De gemeente is hier echter niet geheel tevreden mee. In het plan komen de mogelijkheden van het water te weinig terug en ook de structuur van laagbouw buurten omsloten door hoogbouw wordt afgekeurd. Men laat hierop onder leiding van een stedenbouwkundige uit eigen gelederen een aangepast plan ontwikkelen (Boer, 2002). Ton Schaap en zijn team leggen een gridpatroon over de eilanden heen waarin het bouwblok de basiseenheid vormt. Deze blokken zijn in de meeste gevallen tamelijk omvangrijk en bieden daarbinnen veel flexibiliteit, zo is althans de gedachte. Het raster biedt architecten ook veel vrijheid in het creëren van een aansprekende bebouwing met veel fysieke diversiteit (Claus e.a., 2000).

De economische bloei die Nederland eind jaren negentig doormaakt zorgt ervoor dat het geloof in de plannen onder de professionals tot grote hoogten stijgt. Als geheel nieuwe wijk die los lijkt te staan van alles maar toch duidelijk Amsterdam moet zijn, wordt IJburg als dé plek voor vooruitstrevende stedenbouw en architectuur gezien. Met het succesvolle Oostelijk Havengebied en de bijna exploderende vraag naar koopwoningen in het achterhoofd lijkt alles mogelijk. De stad leeft op als nooit tevoren en binnen de slogan 'buiten wonen in de stad' leggen ook de ontwerpers

sterk de nadruk op stedelijkheid. Suburbaniteit wordt geminacht, met slaapstadachtige buitenwijken als het grote schrikbeeld. Gevolg is dat diversiteit tot in het uiterste wordt doorgevoerd in de ontwerpen. Naar voorbeeld van het Oostelijk Havengebied krijgt elk bouwblok een team aan architecten die zich niet alleen op de gevel maar ook op de interne plattegronden richten. Hun ontwerpen staan onder toezicht van een overkoepelend kwaliteitsteam met daarin de belangrijkste stedenbouwkundigen van de wijk; de andere professionals bemoeien zich er zeer weinig mee. De blokken op het Haveneilanden en Rieteilanden worden door de architecten meestal als geheel uitgewerkt, en niet herverkaveld zoals enkele projectontwikkelaars voorstaan. Tevens kiest men er voor elk stuk grond dat aan de consortia uitgegeven is reeds van een van de bestemmingen te voorzien zoals deze door het gemeentelijk projectbureau zijn voorgeschreven.

In 2000 is de eerste grond in IJburg, het westelijk deel van het Haveneiland en de Rieteilanden klaar voor bebouwing. De consortia besluiten te beginnen met woningen in het middelste en dure segment om zo een buffer op te bouwen voor de latere sociale woningbouw. Dit idee dat sterk afwijkt van wat gangbaar is op nieuwbouwlocaties lijkt op IJburg zonder meer gerechtvaardigd. Want niet alleen onder de professionals heerst door de gunstige economie en explosief stijgende woningmarkt een zeer positieve stemming rond IJburg, ook de interesse op de woningmarkt is zeer groot. Steeds meer mensen zien het wel zitten om op IJburg te wonen, hetgeen blijkt uit de grote aantallen die zich als geïnteresseerde laten inschrijven. De gemeente voert hierop een anti-speculatie beding in voor de eerste woningen uit angst dat ze enkel gekocht gaan worden om winst op te maken.

De bouwontwikkelingen lopen echter niet zo soepel als verwacht. Al snel wordt duidelijk dat de consortia niet in staat zijn de infrastructuur onder de grond, zoals elektriciteit, gas en water, op IJburg te realiseren. Het contact met de kabel- en leidingbedrijven verloopt zeer stroef, ze weigeren af te nemen wat onervaren marktpartijen creëren. Ook de relaties binnen de consortia blijken erg breekbaar. In 2001 wordt het samenwerkingsverband opgebroken en hun gezamenlijk projectbureau ontbonden. Hierdoor komt, in de opinie van de gemeente, de aanleg van de openbare ruimte in gevaar. De afspraak is straten aan te leggen voor de oplevering van de woningen, maar aangezien de consortia geen collectief uitvoeringsorgaan meer hebben, kan dit niet worden gewaarborgd. De gemeente ziet geen andere mogelijkheid dan zowel de interne infrastructuur als de openbare ruimte terug in eigen hand te nemen. Hierop volgt eind 2001, na goedkeuring van de gemeenteraad, een gewijzigde samenwerkingsovereenkomst tussen de gemeente en de marktpartijen. Nu kunnen de consortia zich volledig op de bouw richten, echter ook dat gaat moeizaam. Het streven de eerste woningen in 2001 op te leveren wordt niet gehaald omdat volgens de bouwpartijen allerlei regels en procedures de ontwikkeling vertragen. Ook lopen de kosten daardoor steeds verder op. De consortia menen dat ze daarom niet het verplichte aantal woningen in het middensegment kunnen bouwen, de ontwikkeling wordt hen te duur. Hierop ontstaat er opnieuw een conflict met de gemeente over het ontduiken van de contractuele verplichtingen. De projectontwikkelaars klagen over de vele eisen die de gemeente heeft opgesteld en verwijten het Projectbureau een starre opstelling doordat ze blijven vasthouden aan de vastgestelde grondprijzen. De gemeente is op haar beurt zeer verbolgen over het feit dat de consortia hun afspraken wederom niet nakomen en het verplichte bouwtempo van 2000 woningen per jaar bij lange na niet wordt gehaald. Even overweegt men andere marktpartijen aan te trekken, maar uiteindelijk wordt besloten dat een aantal eisen wordt versoepeld zodat nog een deel van de goedkope woningen gebouwd kan worden. Hiervoor dienen wel veel van de milieumaatregelen die IJburg tot een energievriendelijke wijk moesten maken, geschrapt te worden. Zo

verdwijnt o.a. het gescheiden watersysteem uit de plannen (Boer, 2002). Dit wil overigens niet zeggen dat de bouwproductie sterk wordt opgeschroefd. De consortia willen uit beperking van de risico's pas beginnen met de ontwikkeling van een blok als zich voldoende kopers hebben gemeld. In een eerdere fase is iedereen daarmee akkoord gegaan, maar de gemeente is hier nu in toenemende mate ongelukkig mee. Bovendien blijkt de ingewikkelde structuur van vele blokken, met een mengeling van koopwoningen en zowel dure als goedkope huur, een complicerende factor te zijn.

Wanneer bij het verschijnen van de eerste woningkrant ook de hooggespannen verwachtingen in de markt als een zeepbel uit elkaar spatten ontwikkelt IJburg zich van een kansrijke wijk steeds meer tot een probleemgebied. De aangeboden woningen zijn veel duurder dan verwacht, met prijzen tussen de drie ton en een miljoen euro. In eerste instantie worden projecten vele malen overtekend, maar als het stof is opgetrokken blijven er maar enkele serieuze kopers over. De feitelijke belangstelling voor woningen in IJburg blijkt zodoende vele malen lager te zijn dan het aantal ingeschrevenen. Wanneer op 21 november 2002, een jaar later dan gepland, de eerste bewoners de sleutel van hun nieuwe huizen krijgen, staan er nog vele woningen leeg. De consortia proberen door geplande koopwoningen om te zetten in huurwoningen de afzet te bevorderen. IJburg heeft echter sterk te leiden onder de slechte woningmarkt en inzakkende economie en ook de afwijkende woningontwerpen waar bijvoorbeeld het balkon is weggelaten of de traditionele indeling is omgegooid, schrikken af. Bovendien blijkt de ver doorgevoerde menging geen succes. Gevolg is dat het aantal bewoners in het eerste halfjaar van 2003 op slechts enkele tientallen ligt en de voorzieningen in de wijk, waarvan door de gemeente beloofd was dat ze snel gerealiseerd zouden worden, zeer moeizaam van grond komen. Wel is IJburg vanaf de oplevering van de eerste woning voorzien van een eigen busverbinding met het centraal station en kunnen ouders uit maar liefst vier basisscholen, gevestigd in noodlokalen, kiezen.

Als gevolg van de stokkende ontwikkeling komt er een grote discussie los onder zowel de bouwprofessionals als planologen en stedenbouwkundigen die niet bij het project betrokken zijn, maar er wel een mening over hebben. De grondprijzen voor IJburg zouden te hoog zijn, er zijn niet voldoende marktanalyses gedaan, de gemeente heeft veel te veel kwaliteitseisen gesteld en ook de lage parkeernorm wordt als argument aangehaald. Het Projectbureau is het niet eens met de kritiek en denkt niet dat bijvoorbeeld het loslaten van de autoluwheid meer geïnteresseerden zal trekken. Er zijn immers alternatieven voor de auto op IJburg waar het andere Vinex-wijken doorgaans aan ontbreekt. Door een constante stroom van negatieve berichten in de media over dure huizen, slechte bereikbaarheid en oplopende achterstand van de plannen, komt de ontwikkeling van IJburg gaandeweg echter steeds meer in een crisis terecht. Daarbij ruziën gemeente en consortia over de vraag hoe het zover heeft kunnen komen.

Halverwege 2003 is de maat voor de gemeente vol en laat men weten dat IJburg anders aangepakt moet worden. *'We zijn te ver doorgeschoten in onze ambities'*, aldus de wethouder Stedelijke Ontwikkeling. De stagnatie van IJburg is een belangrijke reden voor wat hij 'De Grote Vereenvoudiging' noemt, een operatie waarmee de gemeente bouwprojecten in de hele stad wil vlot trekken. Op IJburg uit zich dit in het schrappen van enkele programma eisen en regels waardoor nog te bouwen blokken herontwikkeld en versimpeld kunnen worden voor een lagere prijs. De dure 'wokkelwoning' gaat eruit en ook de percentages woningtypen lijken onderhandelbaar. Daarnaast wordt in overleg met de consortia besloten enkele dure complexen voorlopig uit te stellen en te beginnen met het bouwen van meer sociale huurwoningen. De marktpartijen blijven tevens niet langer vasthouden aan een

meerderheid verkochte woningen voor ze een blok gaan ontwikkelen, maar durven bouwen voor leegstand. Daarbij wordt het mogelijk de leegstaande appartementen in de vrije sector te verhuren met eventueel een optie tot koop. Tot vreugde van de consortia stemt de gemeenteraad in met het verhogen van de parkeernorm naar 1,25 auto per huishouden op het Haveneiland en de Rieteilanden. De maatregelen lijken effect te hebben, want vanaf het najaar 2003 trekt de afzet van woningen aan en gaat het langzaam beter met IJburg. Een belangrijk keerpunt is de aanleg van een tijdelijk strandje op het Haveneiland. De strandtent Blijburg groeit al snel na de opening uit tot *'the place to be'* voor jong en hip Amsterdam. Hoewel verschillende professionals menen dat het geen bewuste marketingstrategie is, blijkt het strand een zeer positieve invloed te hebben op de *place making*. De zelfbouwkwavels op de Rieteilanden die eind 2003 worden uitgegeven, gaan als warme broodjes over de toonbank. Opvallend veel architecten blijken belangstelling te hebben voor deze in Nederland unieke mogelijkheid hun eigen huis te bouwen.

In 2004 trekt IJburg definitief uit het dal. In dat jaar worden enkele projecten met sociale huurwoningen en goedkope koopwoningen opgeleverd, waardoor de wijk er in een keer veel nieuwe bewoners bij krijgt. Ook de interesse voor het midden en hogere segment in de wijk groeit met als gevolg dat diverse blokken versneld in aanbouw worden genomen. Het feit dat de contouren van de wijk nu steeds meer zichtbaar worden en kopers het niet meer alleen met een woningplattegrond hoeven te doen, helpt aanzienlijk. Een domper op ontwikkelingen wordt echter gevormd door de afwijzing van het bestemmingsplan voor de tweede fase van de wijk door de Raad van State. Deze zaak was reeds enkele jaren geleden aangespannen door de tegenpartijen uit het referendum om IJburg eind jaren negentig. De uitspraak betekent dat de plannen voor de laatste eilanden aangepast moeten worden en er misschien geen groot strand of jachthaven zullen komen.

Ondertussen gaat het bouwen op de bestaande eilanden, Haveneiland, Steigereiland en de Rieteilanden, in allerijl door. Het aantal bewoners op IJburg groeit hierdoor gestaag verder waardoor ook het draagvlak voor voorzieningen steeds meer toeneemt. In mei 2005 wordt eindelijk de langverwachte IJtram opgeleverd waarmee de wijk een snelle, frequente openbaar vervoer verbinding met de stad krijgt. De tram kampt echter met technische problemen en ook na een jaar wordt nog geregeld de bus ingezet. Ondanks dit neemt de belangstelling voor IJburg vanaf eind 2005 een hoge vlucht en staat vrijwel geen enkele opgeleverde woning meer leeg, in tegenstelling tot een jaar daarvoor. Gevolg van de versnelde bouwactiviteiten is dat Blijburg het veld moet ruimen, hetgeen op veel protest stuit van bezoekers en diverse IJburgers. Het Projectbureau voert hierop een haalbaarheidsonderzoek uit naar de mogelijkheid dé publiekstrekker van IJburg op een nieuwe tijdelijke locatie te vestigen. Daarbij stellen ze ook de exploitant ter discussie, aangezien het nu om een commerciële voorziening gaat. De gemeenteraad geeft uiteindelijk toestemming om het oude Blijburg met dezelfde uitbaters voor ongeveer 700.000 euro te verplaatsten naar een landtong op Haveneiland-Oost. Inmiddels is met de aanleg van een kostbare damwand ook een oplossing gevonden voor de milieuproblemen met de tweede fase.

Met de gemeentelijke investeringen in IJburg lijkt het volle vertrouwen in de wijk teruggekeerd en kosten nog moeite worden gespaard het tot een permanent succes te maken. Nu ook de woningverkoop bijna volgens schema verloopt blijkt ook dat de denkbeelden van veel professionals over de wijk nauwelijks aan verandering onderhevig zijn geweest en men vrijwel nog net zo hoogdravend positief is als in het begin. Het feit dat de wijk inmiddels tamelijk gewild is in Amsterdam duidt op een geslaagde *place making*, zo stellen gemeente en consortia. Probleem van het nieuwe

stadsbestuur echter is dat het gemeentelijk bouwfonds leeg is. Hierdoor komt de sociale woningbouw in gevaar, al geldt dat waarschijnlijk pas voor de tweede fase. Erg druk lijkt men zich er niet over te maken. Dat geldt eveneens voor de steeds verder opschuivende prognoses voor de gehele ontwikkeling van IJburg. In 2000 ging men er vanuit dat de wijk binnen 15 jaar voltooid zou zijn, maar inmiddels gaat men er vanuit dat de eerste woning van de tweede fase niet voor 2012 zal worden opgeleverd. Pas in 2021 zal IJburg haar maximale bevolkingsomvang bereiken.

Dit alles mag de pret niet drukken aldus de professionals die het nieuwe bestemmingsplan voor de resterende eilanden met vertrouwen tegemoet zien. Na de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 worden door het nieuwe college zelfs de al langer bestaande plannen voor een verbinding tussen Amsterdam en Almere via IJburg nieuw leven ingeblazen. Vanaf de eerste ontwerpen in de jaren tachtig is er een optie geweest een spoorbrug tussen de twee steden aan te leggen, al is dit idee gaandeweg naar de achtergrond gedreven. Sinds enkele jaren wordt er echter door verschillende partijen binnen de regio, in de vorm van het zogenaamde Atelier IJmeer, gesproken over de stedelijke en infrastructurele ontwikkelingen rond het gebied. Amsterdam en Almere hebben daarbij plannen ontwikkeld om verder naar elkaar toe te groeien tot een dubbelstad. Het wegennet tussen de steden zou in elk geval uitgebreid moeten worden en een verbinding via IJburg is een optie. In de media worden daarbij al voorstellingen gemaakt van een Hollandse Golden Gate Bridge. De bewoners van IJburg zitten echter absoluut niet te wachten op een kilometerslange brug voor hun neus of snelweg door de wijk en zijn zich al in stelling aan het brengen voor protestacties. Voorlopig gaat het nog om plannen voor een metroverbinding die bovendien pas over enkele jaren aangelegd kan worden. Toch toont de huidige Amsterdamse wethouder Maarten Van Poelgeest zich vastbesloten en daarbij voert hij opvallend genoeg milieuarargumenten aan. Zijn Almeerse collega Adri Duivesteijn is zo mogelijk nog enthousiaster. Almere kijkt al jaren met argusogen naar de ontwikkeling van IJburg en nu deze zeer goed loopt willen ze het liefst ook zo'n wijk waar mensen direct aan het water kunnen wonen zonder belemmerende polderdijk voor hun gezicht.

2.4 Resumé

In dit hoofdstuk is de *place making* van IJburg besproken zoals deze gestalte heeft gekregen in plannen, ontwerpen en programma's en de eerste paar jaar van de fysieke constructie. Hierbij is de kernvraag hoe de place professionals geprobeerd hebben de wijk van een ruimtelijke kwaliteit te voorzien. De manier waarop de ontwikkeling van IJburg door de professionals, in dit geval de gemeente Amsterdam en de betrokken marktpartijen, tot stand is gekomen sluit in hoge mate aan bij de opvattingen van Healey over *place making* zoals die in hoofdstuk 1 geschetst zijn (1997). Vanaf het eerste begin is er naast de fysieke constructie een sterke beeldvorming geweest over hoe de plek beleefd en gebruikt zou moeten worden. Om deze gewenste ruimtelijke kwaliteit te creëren is de gemeente Amsterdam al in een vroeg stadium een samenwerking met marktpartijen aangegaan. Met name de door de consortia aangetrokken stedenbouwkundigen hebben een sterke bijdrage geleverd aan de *place making*. De fysieke constructie van IJburg verloopt echter geenszins rechtlijnig, maar wordt gekenmerkt door constante ups en downs. De golfbeweging van vertrouwen naar crisis en vervolgens hernieuwd optimisme is sterk kenmerkend voor de ontwikkelingen tot nu toe. De kern hiervoor ligt in de organisatie van de betrokken partijen en de planvorming in de jaren negentig.

In de *place making* onder de professionals kunnen een drietal thema's worden onderscheiden die als kenmerk van ruimtelijke kwaliteit dienen te gelden. Zo staat de ruimtelijke identiteit van IJburg centraal, vormt stedelijkheid vs. suburbaniteit een belangrijk vraagstuk en wordt de sociale infrastructuur van de wijk bediscussieerd. De manier waarop deze thema's door de professionals zijn uitgewerkt wordt gekenmerkt door een zeer hoog ambitieniveau en prestigegehalte van het IJburg-project. Vanaf het moment dat de gemeente Amsterdam in de jaren tachtig serieus aan de slag is gegaan met het ontwerpen van een nieuwe wijk in het IJ-meer hebben ze er een bijzondere status aan toegekend. Met name toen de stad tegen de jaren negentig in een heropleving terechtkwam en de economie aantrok, ontstond er een idee dat alles mogelijk was. Sindsdien vermelden alle plannen dat de wijk groter, beter en uitzonderlijker moet worden dan alle andere ooit gebouwd. Als overkoepeld thema voor de ruimtelijke identiteit geldt de slogan 'buiten wonen in de stad', waaronder reeds in de jaren zestig de eerste opzetten voor een wijk in het IJ gepresenteerd werden. Centrale elementen hierin zijn stedelijkheid, suburbaniteit en water. Het uitgangspunt is een stadswijk te creëren met dezelfde elementen als de oudere delen van Amsterdam waarbij de ligging in het water een gevoel van landelijkheid zal geven. In de uitwerking van dit beeld hebben de place professionals zich voornamelijk gericht op stedelijkheid. De ontwerpers keren zich tegen de Vinex-status van IJburg, die volgens hen staat voor middelmatigheid, en nemen in tegenstelling daarop oude stadswijken zoals de Jordaan en Zuid, of het recentelijk herontwikkelde Oostenlijk Havengebied als voorbeeld. Vanuit een idee dat IJburg toch niet stuk kan krijgen de architecten van de andere professionals de ruimte de bouwblokken naar eigen inzicht in te vullen. De gemeente stelt echter wel een groot aantal programma-eisen op om hun visie op stedelijkheid te bewerkstelligen. Zo worden hoge dichtheden, diversiteit in bebouwing en menging van type bewoners zeer ver doorgevoerd.

Bij de *place making* van de professionals die vooraf gaat aan het bouwen overheersen bij de gemeente de gebruikswaarden van ruimtelijke kwaliteit en bij de ontwerpers de belevingswaarden. Het gaat daarbij echter vrijwel puur op de fysieke aspecten van IJburg. Sociale doelstellingen beperken zich tot gemengd bouwen met als achterliggend idee dat verschillende bevolkingsgroepen hierdoor bindingen met elkaar aan zullen gaan. Het zelfs binnen een huizenblok mengen van verschillende soorten huur- en koopwoningen wordt verondersteld sociale integratie sterk te stimuleren. Dat er ook sociale problemen kunnen voortkomen uit deze 'stedelijke' eisen is nergens terug te vinden, IJburg lijkt een stadswijk te worden met de maatschappelijke structuur van een dorp. Een diepgaandere visie op de sociale infrastructuur is onder de professionals wel te vinden bij het stadsdeel Zeeburg. In het programma IJburg zonder Scheidslijnen worden belangrijke integrerende vermogens verondersteld van de hele buurt welke bevorderd zouden worden door een integraal programma van zorg en welzijn. Het stadsdeel is echter niet direct bij de bouw van IJburg betrokken en hun *place making* begint pas als de andere partijen al in een vergevorderd stadium zijn. Het sociale programma staat daarom los van de andere professionals, met name de consortia.

De *place making* van IJburg zoals die zich onder de professionals in de jaren negentig voltrekt kenmerkt zich door een 'bomen tot in de hemel' mentaliteit. Onder het mom van ruimtelijke kwaliteit wordt de ontwikkeling van de wijk georganiseerd op een meer marktgerichte wijze en krijgen de partijen veel vrijheid in het uitvoeren van hun taak. Men praat elkaar aan dat alles mogelijk is in de nieuwe wijk en gaat ervan uit dat dit zal werken als een *self-fulfilling prophecy*. Tegen de tijd dat IJburg bebouwd gaat worden, blijkt dat de professionals te hoog hebben ingezet. Het ontbreekt aan onderling vertrouwen, met name van de kant van de gemeente, en er

is een zeer gebrekkige communicatie tussen overheid, consortia en ontwerpers. Bovendien worden de plannen die men heeft ontwikkeld gekenmerkt door een gebrek aan realiteitszin. Er is nauwelijks gekeken naar de haalbaarheid van alle ideeën, wensen overheersen. Zo gaat men er zomaar vanuit dat de diversiteit van het Oostelijk Havengebied zonder problemen naar de schaalgrootte van IJburg te transponeren is.

Geen van de professionals blijkt goed te kunnen omgaan met de dynamiek in de planning en ontwikkeling van de wijk. De consortia reageren door zich van hun taak proberen te kwijten. Ze klagen over een gebrekkige regie van de overheid, maar komen nauwelijks zelf met voorstellen. Onder de bouwprofessionals is men weinig pro-actief uit angst bij volgende projecten gepasseerd te worden (Huisman, 2004). Dit leidt er uiteindelijk toe dat de gemeente diverse plannen aanpast en enkele eisen die voor ruimtelijke kwaliteit hadden moeten zorgen afzwakt. Ook de samenwerking tussen de partijen gaat voor een deel op de schop. Hierna lijkt het weer goed te gaan met IJburg, woningen worden weer verkocht en de wijk groeit snel. Het optimisme van de professionals over de wijk keert hierbij terug. De soepelere ontwikkeling van IJburg lijkt echter voornamelijk gebaseerd op de belevingswaarde, het buiten wonen in de stad. Met de gebruikerswaarde bestaan namelijk nog steeds grote problemen. Voorzieningen komen niet van de grond en door het onverwachte aantal jonge gezinnen zijn er nieuwe, niet geplande behoeftes gekomen waar men op in moet springen. Ook de toekomstwaarde van IJburg staat door de constante voorvallen in de ontwikkeling onder druk. Het uitstellen van de tweede fase en de aanpassingen die men moet maken om te voldoen aan de milieuriichtlijnen doen de wijk waarschijnlijk weinig goeds. Ook is het de vraag of het voor een duurzame ruimtelijke kwaliteit van IJburg handig is een infrastructurele verbinding tussen Almere en Amsterdam aan te leggen via de wijk. Van de place professionals is echter bijna niemand bij dit proces betrokken, het ontbreekt kortom weer aan samenwerking.

ⁱⁱ De brede school is een samenwerkingsverband tussen partijen die zich bezighouden met opgroeiende kinderen. Doel is de ontwikkelingskansen van de kinderen te vergroten. Onderwijs en welzijn zijn in ieder geval participanten. Kinderopvang, peuterspeelzaal, sport, cultuur, bibliotheek en andere instellingen kunnen ook een onderdeel van de brede school zijn (www.bredeschool.nl).

3 Sociale constructie door de bewoners

Op 21 november 2002 kregen de eerste bewoners van IJburg de sleutel van hun nieuwe huizen uitgereikt. Hiervoor was door het Projectbureau een waar spektakel opgezet waarbij een speciaal geselecteerde Turkse familie naast de sleutel overladen werd met toespraken van diverse professionals en cadeaus van de toekomstige middenstand. Ook zong een dameskoor de IJburg-cantate, een muziekstuk waarvan de bedoeling was dat het net zoals IJburg steeds een stapje verder zou groeien. Na deze plechtigheid werd in een toekomstig kantoorpand, onder de muziek van een hippe dj, chocolademelk geserveerd en konden aanstaande bewoners kennis met elkaar maken. De boodschap was duidelijk, IJburg is bewoond en het wordt gezellig. Van dat laatste was de verzamelde pers nog niet zo zeker. Diverse kranten toonden zich uiterst kritisch en zelfs het 8-uur journaal bracht een item over 'die desolate zandplaat bij Amsterdam waar ooit tienduizende mensen moeten gaan wonen'. De eerste IJburgers hebben veel te stellen gehad met deze beeldvorming, maar ze hebben zich hier niet bij neergelegd. In hun eigen *place making* hebben ze in korte tijd een stempel gedrukt op de wijk in wording. Dat de ontwikkeling van IJburg momenteel weer voorspoedig verloopt en de woningen als warme broodjes over de toonbank gaan is mede te danken aan de sociale constructie door deze eerste bewoners. Hierbij ontbreekt het niet aan confrontaties en discrepanties met de place professionals en hun plannen.

3.1 Populatiekenmerken

Persoonskenmerken en arbeidssituatie

Volgens de meest recente prognoses van Projectbureau IJburg zal de wijk over tien jaar ca. 40.000 bewoners herbergen en in 2020 haar maximale bevolkingsomvang van ruim 46.000 mensen bereiken. Tot die tijd is er evenwel nog een lange weg te gaan. Aanvankelijk was het de bedoeling dat de eerste bewoners zich in 2001 op IJburg zouden vestigen en de populatie met het voorgeschreven bouwtempo van 2000 woningen per jaar al snel een aanzienlijke omvang zou bereiken. De eerste rapporten van het Projectbureau IJburg over de potentiële populatie spreken van tenminste 12.000 woningen tot en met het jaar 2005 (Henstra & van der Pol, 1995). Wanneer de aanleg van IJburg daadwerkelijke van start gaat worden de doelen steeds verder naar beneden bijgesteld. Met name in het eerste jaar van oplevering 2003 loopt de ontwikkeling veel trager dan verwacht en vestigen zich slechts enkele honderden mensen in de wijk. Wel wordt in de zomer de eerste IJburgbaby geboren, de eerste van een ware babyboom. Drie jaar later kent de wijk ruim 4000 bewoners en begin 2007 zal dit aantal naar verwachting bijna verdubbeld zijn. Hiermee begint IJburg de trekken te vertonen van de echte stadswijk die de place professionals voor ogen hebben. Evenwel zijn er ook vele suburbane karakteristieken, zoals goed te zien is in de populatiekenmerken.

IJburg kent een relatief jonge bevolking waarvan de meerderheid bestaat uit gezinnen. Een op de drie IJburgers is 18 jaar of jonger, terwijl dit in de rest van Amsterdam een vijfde is. Bovendien is het aandeel ouderen vooralsnog te verwaarlozen, al neemt dit inmiddels langzaam toe. Het grootste deel van de IJburg-bevolking in de eerste fase van de wijk bestaat uit dertigers die net begonnen zijn met het vormen van een gezin. Sommigen hadden al kinderen, maar velen krijgen deze pas zodra ze in hun nieuwe huis gesetteld zijn. Hierdoor is het aantal baby's en

peuters zeer hoog, hoger zelfs dan alle andere nieuwbouwwijken in de stad waarvan sommigen beduidend meer gezinsgericht zijn gebouwd. In de prognoses voor IJburg waren gezinnen in de leeftijd tussen de 30 en 45 gezien het type woning in met name de eerste bouwtranche wel de verwachting, maar de feitelijke situatie overtreft elke voorspelling. Het aantal paren met thuiswonende kinderen is met 36 procent bijna twee en een half keer zo groot als in de rest van de stad. Door de instroom van sociale huurders is de hoeveelheid eenoudergezinnen bovendien ook tamelijk omvangrijk met een op de acht huishoudens. Op het totaal van IJburg vormen de huishoudens zonder kinderen thans nog een kleine meerderheid, maar in vergelijking met de rest van Amsterdam is met name het aantal alleenstaanden laag. Bovendien is de afgelopen jaren gebleken dat veel stellen die zonder kinderen op IJburg komen wonen na enige tijd een gezin vormen.

De huishoudensamenstelling op IJburg is kortom tamelijk suburbaan, echter wat betreft etnische compositie laat de wijk haar stedelijkheid zien. De pioniersgroep van de eerste twee jaar was nog overwegend blank, maar inmiddels komt IJburg met 36 procent etnische minderheden steeds dichterbij de buurt van het Amsterdamse gemiddelde van veertig procent. Door herhuisvesting van oud-Bijlmerbewoners wonen er momenteel relatief veel Surinamers en Antillanen in de wijk, 15 procent, waar uit de westelijke stadsdelen steeds meer Turken en Marokkanen zich vestigen.

Ondanks dat IJburg steeds meer een mix van autochtoon en allochtoon aan het worden is lijkt dit niet gepaard te gaan met de sociaal-economische situatie zoals die elders in gemengde wijken van Amsterdam het geval is. Zoals de enquête onder de eerste bewoners, gehouden eind 2004, aantoonde is het opleidingsniveau onder de IJburgers tamelijk hoog. Van de pioniers heeft bijna drie op de vier HBO of universiteit afgerond, waar dit in de rest van de stad nog geen 40 procent is. Het aandeel laag opgeleiden of ongeschoolden is uiterst gering. Inmiddels zullen deze aantallen iets verschoven zijn, maar door de samenstelling van de woningvoorraad op IJburg, merendeel koopwoningen in het midden- en hoge segment, is de gemiddelde opleiding waarschijnlijk nog steeds bovengemiddeld. Bovendien zijn de huren in de sociale woningbouw relatief hoog en zijn de huurders aan diverse regels gebonden. Voor het wonen op IJburg is kortom een goed inkomen nodig en dit weerspiegelt zich in de arbeidsparticipatie onder de bewoners. Slechts tien procent van de deelnemers aan de enquête had geen vaste baan en van alle huishoudens in de arbeidsgerechtigde leeftijd leven slechts enkelen volledig van een uitkering. Opvallend is dat op IJburg ook vrouwen een hoge arbeidsparticipatie hebben en een meerderheid minimaal 3 dagen per week werkt, ook als men jonge kinderen heeft. Naast het feit dat de IJburgers veel werken doen ze dit algemeen in middelbare tot hoge functies in typische stedelijke arbeidssectoren zoals banken en verzekeringsmaatschappijen, creatieve beroepen en dienstverlening. Een groot deel van de bewoners, met name de pioniers, is door de combinatie van deze elementen te kenschetsen als Young Urban Professional Parents. Deze categorie stadsbewoners, die hun carrière proberen te combineren met een gezin, zijn eerder o.a. aangetroffen in het Oostelijk Havengebied in Amsterdam (Karsten & Blom, 2002). IJburg lijkt voor de YUPPS een uitgelezen plek door de combinatie van stedelijke en suburbane kenmerken.

Herkomst, woongeschiedenis en woonwensen

De meeste IJburgers woonden voor hun verhuizing reeds in Amsterdam. Slechts 17 procent komt van buiten de stad en dat zijn in veel gevallen gemeenten in de regio, met name Diemen en Amstelveen. Een op de acht huidige bewoners is in Amsterdam geboren, maar een meerderheid heeft zich rond hun 20^e, in hun studietijd, in de stad gevestigd. Het zijn kortom nieuwe stedelingen voor wat betreft Amsterdam, al

brachten velen hun jeugd door in de Randstad. Voordat ze naar IJburg verhuisden waren veel bewoners niet alleen reeds in de stad gevestigd, ze woonden ook al in Zeeburg. Binnen dit stadsdeel overheersen de voormalige bewoners van het Oostelijk Havengebied, onder de pioniers een op de acht. Daarnaast vormen Oost-Watergraafsmeer, Oud-Zuid en Amsterdam-centrum belangrijke gebieden van herkomst, en sinds enige tijd ook Zuid-Oost. Bewoners van de westelijke stadsdelen lijken zich meer te richten op voor hen nabij gelegen nieuwe wijken zoals De Aker in Osdorp.

De belangrijkste reden die de eerste bewoners aangeven voor hun verhuizing naar IJburg is de woning, men was in de eerste plaats op zoek naar een beter huis. Locatie komt op de tweede plaats, maar voor velen is dit absoluut niet onbelangrijk. Menig IJburger heeft een uitgebreide zoektocht achter de rug langs vele mogelijke woonlocaties binnen en buiten de stad, zowel bestaande als nieuwbouw. Daarbij was Amsterdam duidelijk favoriet, specifiek welgestelde wijken zoals het centrum, het Oostelijk Havengebied, Zuid en Watergraafsmeer. Hoewel men ook buiten de stad en de directe regio heeft gekeken heeft men zelden locaties buiten de Randstad in overweging genomen. In deze zoektocht lijkt men niet zozeer gericht geweest te zijn op 'het beste huis voor het minste geld' zoals in veel andere nieuwbouwlocaties vaak wordt aangevoerd, maar meer het gevoel ergens thuis te kunnen zijn. Omgeving, locatie en ligging spelen een belangrijke rol en het feit dat IJburg binnen Amsterdam ligt wordt vaak als doorslaggevend reden opgegeven. Om in de stad te wonen heeft men blijkbaar wat over gehad, want diverse respondenten geven te kennen dat de huizen in IJburg best duur zijn in vergelijking tot elders, zoals bijvoorbeeld Almere. Dat men niet in de bestaande stad is gaan wonen ligt voornamelijk aan het feit dat men meer ruimte wenste, zowel binnen als buitenshuis. Dit is in Amsterdam moeilijk te vinden of, aldus een respondent, alleen te doen als je miljonair bent.

3.2 Economisch-functionele binding

Toegankelijkheid en mobiliteit

IJburgers hechten sterk aan een goede bereikbaarheid van hun wijk en nabijheid van met name stedelijke voorzieningen. Hiermee gaan ze in tegen het veronderstelde footloos gedrag van stedelingen en buitenwijkers, met name hoger opgeleiden. Er kan zelfs gesteld worden dat de respondenten een tamelijk beperkte ruimtelijke oriëntatie hebben en in vrijwel alles gericht zijn op Amsterdam. Veel IJburgers vinden het belangrijk dat ze vanuit hun woonomgeving vele zaken binnen bereik te hebben. Dat hoeft niet direct in de buurt, maar ook niet over al te lange afstand. Zeventig procent van de respondenten vindt IJburg heel centraal liggen en een op de acht noemt die ligging als een leidend aspect in hun keuze voor de wijk.

Autotoegankelijkheid en met name parkeergelegenheid wordt door diverse IJburgers als een belangrijke reden genoemd waarvoor ze de wijk verkozen hebben boven een woonplaats in de bestaande stad. Vrijwel alle huishoudens binnen de onderzoekspopulatie hebben de beschikking over minstens één auto, eenderde zelfs over twee of meer. Toch is men, in tegenstelling tot sommige andere buitenwijken, niet enkel autogericht. Zo wordt een goede bereikbaarheid met trein, bus en tram belangrijker gevonden dan de nabijheid van een snelweg. Daarbij gaat het vooral om een goede verbinding met de rest van Amsterdam. Buiten het werk bezoekt men de stad het liefst per fiets en eventueel het openbaar vervoer aangezien men een auto moeilijk kwijt kan raken. Vrouwen maken ook in hun woon-werk verkeer veel gebruik van fiets of tram.

Werk

De nadruk op nabijheid en bereikbaarheid is goed zichtbaar in de werklocaties van IJburgers. Bij de populatiekenmerken is al beschreven dat velen georiënteerd zijn op hooggekwalificeerde banen binnen stedelijke sectoren. Het is dus niet verwonderlijk dat de meeste bewoners in Amsterdam werken, bijna 70 procent, en van het overige deel velen dit in de directe regio doen. Vrouwen zijn het meest lokaal gericht in hun arbeidsleven, slechts 12 procent werkt buiten de regio. Thuiswerken lijkt in opkomst, met name onder gezinshuishoudens, maar nog slechts een enkeling heeft echt een baan in de wijk zelf.

Voor de meeste respondenten was de locatie van hun werk een belangrijke overweging in het zoeken naar een nieuwe woonomgeving. Daarbij was een afkeer van reizen en met name in de file moeten staan richtinggevend. In de gesprekken met IJburgers kwam naar voren dat velen sterk hechten aan zo kort mogelijke afstanden in hun woon-werkverkeer en mede daarom voor de wijk hebben gekozen. Hierbij lijken ze sterker beïnvloed door de beleving van nabijheid dan de werkelijke afstand. Zo is men met gemiddeld een half uur aan reistijd, ook naar plaatsen binnen Amsterdam, langer onderweg dan bewoners van andere Vinex-wijken in de regio (Lupi e.a., 2006).

Winkelen

Ondanks beloften van de professionals hebben de eerste IJburgers ruim twee jaar nauwelijks winkels in hun buurt gehad. Inmiddels openen zich steeds meer zaken langs de IJburglaan en in het pas opgeleverde winkelcentrum, maar lange tijd moest men het doen met alleen noodvoorzieningen. Hierdoor bezochten de pioniers nog dikwijls de winkels in hun oude buurt, zoals winkelcentrum Brazilië in het Oostelijk Havengebied. Ook werd massaal de Maxis in Muiden ontdekt waar men via de 'illegale' bouwweg vanuit IJburg makkelijk en snel kon komen. Dat beide plekken goede parkeergelegenheden hebben droeg ook bij aan hun populariteit. De supermarkttent in IJburg zelf werd slechts door een minderheid van de bewoners bezocht, met name gezinnen. Deze noodwinkel was vaak dicht en kende bovendien een beperkt assortiment. Voor veel IJburgers bood boodschappendienst van Albert Heijn een uitkomst en de kleine Albert-vrachtwagen werd al snel een vertrouwd gezicht in IJburg. Het gebrek aan goede winkels deed ook een beroep op de ondernemersgeest van diverse bewoners. Zo heeft de videotheek gretig gebruik gemaakt van het 'gat in de markt' door naast films allerhande levensmiddelen te gaan verkopen. Daarnaast is een moeder vanuit haar huis gestart met een kleinschalig bakkersbedrijfje waar bewoners bestellingen kunnen doen die door haar kinderen in de wijk worden rondgebracht.

In het begin maakten de eerste bewoners geen punt van het gebrek aan winkelvoorzieningen, dat hoorde bij het pionieren. Gaandeweg ging het menigeen toch tegenstaan; het niet snel iets kunnen halen als je het nodig hebt, werd steeds hinderlijker. Ook begonnen sommige IJburgers zich zorgen te maken over de toekomstige kwaliteit van de wijk waarvoor winkels van cruciaal belang worden geacht. Wat betreft het soort winkels dat men in de wijk zou willen zien blijkt menigeen een uitgesproken mening te hebben. Een supermarkt uiteraard en wat noodzakelijke zaken zoals een drogisterij, maar daarnaast wenst men vooral veel 'leuke, kleine winkeltjes'. Met name de ouderwetse bakker, slager en groenteman, maar ook 'buitenlandse toko's' worden door veel IJburgers genoemd. Deze zullen de buurt volgens hen meer levendigheid en een stedelijk aanzien geven. Vanuit dit oogpunt hebben enkele bewoners gepleit voor een bloemenstal in de wijk. Volgens het Projectbureau was hier echter geen ruimte voor en men wilde er ook geen tijdelijke plek voor uitgeven, uit angst voor een precedentwerking. Inmiddels heeft

de bloemenstal onderdak gevonden in het Blauwe Huis, een gebouw op IJburg waar sinds begin 2005 een kunstenaarsproject is gevestigd.

Gezondheidszorg en zorg voor kinderen

Zorg is een belangrijk thema binnen de sociale ontwikkeling van IJburg zoals deze door enkele professionals wordt voorgestaan. Omdat de regie hiervoor bij de overheid ligt konden de welzijnsvoorzieningen, in tegenstelling tot de winkels, in een vroeg stadium van de wijk gerealiseerd worden. Dit wordt zeer gewaardeerd, met name de huisarts zien IJburgers als een belangrijke basisfaciliteit voor de buurt. Van de bewoners eind 2004 was tweederde inmiddels ook ingeschreven bij de huisarts op IJburg. Bovendien blijkt dit toe te nemen naarmate men er langer woont. Ook het consultatiebureau in het zorgcentrum wordt intensief gebruikt door de IJburgers, zoals eerder beschreven een bevolking met veel gezinsbouwers. Van de respondenten die jonge kinderen hebben bezocht ruim 80 procent het consultatiebureau in de wijk. Algemeen zijn de bewoners tevreden met het huidige zorgaanbod, maar nu de wijk steeds verder begint te groeien lopen enkelen tegen de grenzen van de mogelijkheden aan. Zo zijn er geen alternatieven in de wijk voor de aanbieders in het gezondheidscentrum en die lijken er voorlopig ook niet te komen.

Naast gezondheidszorg is ook de zorg voor kinderen een voorziening die algemeen lokaal wordt georganiseerd. Wat betreft (basis)scholen biedt de wijk hier vanaf het begin de gelegenheid toe. Zo konden de eerste bewoners kiezen uit vier scholen, al bevonden deze zich nog in noodgebouwen. Op een enkeling na vinden alle IJburgers met kinderen in hun huishouden het belangrijk dat ze in de buurt een school kunnen bezoeken. De overgrote meerderheid van de basisschoolkinderen, ruim 80 procent, gaat ook in de wijk zelf naar school. Het liefst ligt deze zo dicht mogelijk bij huis wat mede de reden vormt dat de katholieke Wilibrord het snelst is gegroeid. Deze school had zijn definitieve onderkomen gepland op het Kleine Rieteiland waar tot 2005 de meeste huizen werden opgeleverd. De openbare Olympus op het Haveneiland is pas echt gaan groeien toen dat deel bewoond raakte. Nabijheid is echter niet de enige factor, ook de signatuur van de school speelt mee. Zo hebben sommige ouders bewust voor een openbare school gekozen vanwege het multiculturele karakter, terwijl anderen hierdoor juist lijken te zijn afgeschrikt. De profielen en thema's die elke school binnen het programma 'IJburg zonder scheidingslijnen' heeft gekregen blijken onder de eerste bewoners nog nauwelijks een rol van betekenis te spelen. De echte Scholencarroussel, waarin ouders op basis van de profielen moeten kiezen voor instelling en naschoolse opvang, is evenwel pas in 2006 van start gegaan. Inmiddels groeien de basisscholen door de 'kinderexplosie' op IJburg danig uit hun voegen dat de op het Haveneiland-Oost geplande instellingen in snel tempo reeds hun deuren openen terwijl daar nog vrijwel niemand woont. Ook is er sprake van het opnieuw plaatsen van tijdelijke lokalen om de grote vraag op te vangen. Onder ouders die hun kind naar de Wilibrord willen brengen zorgt dit voor beroering, velen weigeren om naar de verder gelegen dependance te gaan. Dit komt nog bovenop de onvrede over het chaotische onderwijs dat er volgens diverse ouders op deze school wordt gegeven. Hierdoor zijn al eerder veel kinderen overgestapt naar een andere school in de wijk.

Kinderen buiten de basisschoolleeftijd volgen tot voor kort allen onderwijs buiten IJburg. Vrijwel alle middelbare scholieren onder de eerste bewoners gingen naar een school elders in Amsterdam of Diemen, hetgeen vanaf IJburg relatief dichtbij is. De behoefte aan middelbaar onderwijs onder de eerste bewoners was beduidend minder hoog dan wat betreft basisscholen. Een stuk fietsen wordt niet als probleem gezien en bovendien verkeren de meeste kinderen onder die groep nog lang niet in die leeftijd. Door instroom van met name sociale huurders waaronder zich wat oudere

gezinnen bevinden, woont er inmiddels meer jeugd op IJburg. Sinds het schooljaar van 2006-2007 is een middelbare school in de wijk geopend, voorlopig in een tijdelijk onderkomen. De 65 leerlingen waarmee het IJburgcollege op 6 september 2006 gestart is, zullen waarschijnlijk snel in aantal toenemen.

Van de kinderen die nog niet naar school gaan, en dat zijn er op IJburg velen, bezoekt het merendeel regelmatig een kinderdagverblijf. Zoals reeds beschreven werken de meeste IJburgers veel, ook moeders, en is enige vorm van kinderopvang daarom onoverkomelijk. Van de gezinnen met kinderen tussen de 0 en 4 jaar maakt drie op de vier gebruik van een crèche, binnen huishoudens waar beide partners gemiddeld 4 dagen of meer per week werken is dit zelfs 80 procent. De vraag naar kinderdagverblijven is kortom groot en het liefst zo dicht mogelijk bij huis. De meerderheid van de kinderen gaat nu reeds naar een crèche in de wijk, echter het aantal plaatsen daar is vooralsnog beperkt. Omdat het aantal jonge kinderen de prognoses ver te bovengaat, is er in de eerste fase enerzijds te weinig kinderopvang op IJburg gepland. Bovendien zijn door de vertraging in de bouw veel ruimtes nog niet beschikbaar. Anderzijds blijkt het voor de reeds beschikbare ruimtes net als bij de winkelvoorzieningen moeilijk te zijn aanbieders te vinden. De eerste bewoners maakten zich over de beperkte mogelijkheden voor kinderopvang weinig druk, de meesten van hen hadden dan ook weinig moeite met het vinden van een plek voor hun kind. Voor de recente bewoners is het echter wel een toenemende kwestie. Met name de berichten in de media hebben velen al doen twijfelen aan de wijk.

Vrije tijd en uitgaan

Naast werken, boodschappen doen en zorgen voor de kinderen blijft er nog een klein gedeelte voor ontspanning over in het leven van de meeste IJburgers. Sport is de meeste genoemde vrijetijdsbesteding en van de respondenten is eenderde lid van een sportvereniging of sportclub. De meeste IJburgers geven locaties buiten de wijk op als de plek waar ze sporten, zowel in georganiseerd verband als op individuele basis. Voor de eerste bewoners waren er ook nog nauwelijks gelegenheden hiertoe en door velen werd dit als een gemis ervaren. Hierdoor zijn enkele IJburgers zelf activiteiten op touw gaan zetten. Zo is in een vroeg stadium een watersportvereniging opgericht welke thans enkele honderden leden heeft. Vooralsnog geven ze zeilles en wordt er gewerkt aan een verenigingshaven. Ook hebben bewoners zwangerschapsgym opgezet en een hardloopclubje in het Diemerpark. Inmiddels hebben diverse commerciële sportaanbieders IJburg als nieuwe markt ontdekt en zal er binnenkort een uitgebreide 'healthclub' geopend worden.

Naast sporten nemen andere vormen van vrijetijdsbesteding zoals toneel, muziek en zang een ondergeschikte positie in. Onder de eerste IJburgers oefent nog geen tien procent een hobby op dit gebied uit in georganiseerde vorm. Sommigen vertellen dat ze dit wel graag zouden doen en missen daarbij een buurthuis. Het religieus centrum De Tronk probeert hier een rol in te spelen en met onder andere een koor en eetavonden voor nieuwe burens. Sinds zich in 2005 een kunstenaarsproject in het Blauwe Huis heeft gevestigd, is dit steeds meer de functie van buurthuis gaan vervullen met allerlei activiteiten zoals kooklessen en filmavonden. Inmiddels bieden steeds meer commerciële aanbieders op het gebied van culturele activiteiten hun diensten aan de IJburgers aan. Zo zijn plaatsen waar kunst gemaakt kan worden en aan theater gedaan in opkomst. Ze lijken aan te sluiten bij de behoefte van met name de hoger opgeleide IJburgers die graag iets artistieks doen, als ze er tijd voor hebben.

Een belangrijk deel van de vrije tijd van IJburgers speelt zich af rond hun kinderen. Diverse bewoners hebben bij gebrek aan aanbod zelf het heft in handen genomen. Zo hebben enkele ouders 'Klets en Go' opgericht, een inloopochtend voor ouders met jonge kinderen die plaats vindt bij het zorgcentrum. Voor de iets oudere kinderen organiseren drie bewoners die zichzelf Stichting Buurman noemen sinds 2004 met enige regelmaat activiteiten voor kinderen. Ook is in het Blauwe Huis op initiatief van een bewoonster een kleinschalige kinderbibliotheek geopend. Openbare speelgelegenheden voor kinderen worden door de meeste IJburgers erg belangrijk gevonden, 75 procent van de respondenten vindt dat ze een inherent onderdeel vormen van een goede wijk. Veel ouders ervaren evenwel een groot gebrek hieraan. Deels komt dit doordat er nog volop wordt gebouwd en de openbare ruimte pas later definitief ingericht zal worden, maar anderzijds lijken speelgelegenheden ook nauwelijks opgenomen in de fysieke structuur van IJburg. Zo zijn veel speeltuintjes gepland zijn op de binnenterreinen van woonblokken en zijn er weinig echt openbare plekken. Door het Projectbureau is op het Steigereiland de avonturenspeelplaats Spyburg aangelegd. De meeste IJburgers vinden dat een leuke voorziening die past bij de wijk, maar het is met name geschikt voor de wat oudere kinderen. Voor de meerderheid van peuters en kleuters is het ongeschikt en te ver uit de buurt.

Als vorm van vrijetijdsbesteding hechten veel IJburgers ook grote waarde aan uitgaansgelegenheden zoals cafés, restaurants en theaters. Dit zijn voor hen typische stedelijke faciliteiten die de sfeer geven. Het is een van de dingen die hen in Amsterdam aantrekt en waarom velen liever niet buiten de stad zouden willen wonen. Net als bij werklocatie speelt hier een mengeling van feitelijk gebruik en beleving een rol. Zo vindt 70 procent het belangrijk een café in de wijk te hebben hoewel de meesten slechts af en toe in een dergelijke gelegenheid komen. Zo wordt Blijburg meestal geprezen als een hippe tent, al komen sommige bewoners er nooit. Het restaurant Blok 4 wordt door het strakke design trendy en mooi gevonden, maar ongeschikt voor kinderen. Enkele bewoners zouden graag een bruin café in de wijk zien waarbij ze verwijzen naar de nostalgische gezelligheid van de Jordaan. Feitelijk gaan IJburgers het meest uit naar restaurants en de bioscoop en dat (vrijwel) altijd buiten de wijk. De gang naar Amsterdam voor theater, concert of de kroeg wordt evenwel vaak aangehaald als bewijs dat IJburg lekker dichtbij 'de actie' is. Met de tram ben je zelfs in tien minuten bij het nieuwe Muziekgebouw aan het IJ. En dat kan je van de Aker of Almere niet zeggen.

3.3 Sociale binding

Sociale netwerken

De bewoners van IJburg hebben algemeen relatief uitgewaaierte sociale netwerken, maar voor de meesten ligt het zwaartepunt duidelijk in Amsterdam. Zeventig procent heeft familie wonen in de stad en vrijwel iedereen heeft er vrienden en kennissen. Ook de regio is een belangrijke bron van sociale contacten. Deze concentratie in het persoonlijke netwerk is voor menig bewoner van groot belang in hun keuze van een woonlocatie. In IJburg hebben ze nog het idee dat vrienden en familie bereikbaar zijn en men makkelijk even langs kan komen. Een respondent zag dit bijvoorbeeld niet zo snel gebeuren als ze in Almere zou wonen. Sociale netwerken blijken ook van belang bij al zittende bewoners die hun bekenden 'overhalen' ook in IJburg te komen wonen.

Buurtcontacten in de pioniersfase

Hoewel de hechte bindingen van de meeste IJburgers zich bovenlokaal voordoen, is ook de buurt in sociaal opzicht belangrijk. Dit geldt in sterke mate voor de eerste

bewoners die een actieve pioniersfase hebben doorgemaakt. Het feit dat IJburg nieuw is en op het niveau van straat of blok de mensen er vaak tegelijkertijd zijn komen wonen, heeft dit sterk bevorderd. Uit nieuwsgierigheid en onzekerheid over de nieuwe situatie waren veel bewoners al voor hun verhuizing sterk geïnteresseerd in hun toekomstige burens. Zo is vooral door kopers geprobeerd de namen van anderen in hun blok te achterhalen, wat helaas uit privacyoverweging niet mogelijk bleek. De oplossing kwam in de vorm van een website, opgezet door twee toekomstige IJburgers, waarop berichtjes geplaatst konden worden. Met name vanwege het forum werd de site een instituut in de wijk. Bewoners kwamen er met elkaar in contact en er werd al snel uitgebreid gediscussieerd over de ontwikkeling van de huizen en de wijk in het algemeen. De website voorzag duidelijk in een behoefte en verwoede pogingen van het Projectbureau IJburg zelf de motor te zijn achter de sociale ontwikkeling kwamen rond de oplevering van de eerste woning veel te laat. De meeste bewoners beschouwden dit als opdringerigheid en van de speciaal gelanceerde online ontmoetingsplaats op de gemeentelijke IJburgwebsite maakte nauwelijks iemand gebruik.

De eerste virtuele contacten zetten zich voor sommigen reeds voor de oplevering van hun huizen voort in echte ontmoetingen met toekomstige burens. Toch begint het echte burenscontact pas als men zich in de wijk settelt. Zeker in de eerste twee jaar verloopt dit zeer vlot en spreken de bewoners van een open sfeer. Omdat de wijk nog maar weinig inwoners heeft, kennen vrijwel alle IJburgers in dit stadium vele buurtbewoners van gezicht. Naast de eigen straat en tuin zijn ook scholen, crèches, winkels en bushaltes belangrijke bronnen voor deze sociale contacten. Het elkaar steeds tegenkomen schept een band, zeker onder de pioniers. Iedereen groet elkaar op straat en burens nodigen elkaar uit om te barbecuen. Door de ouders met kinderen worden regelmatig informele buurtactiviteiten georganiseerd, met name in vakanties en rond feestdagen. Ook zijn er vormen van informele hulp zoals het op elkaars kinderen passen en het geven van advies over juridische kwesties of verbouwingen in huis. Tevens zijn de tuinen een belangrijke aanleiding voor de meer functionele sociale contacten. Men wisselt informatie uit over de inrichting, ruilt onderling planten en bespreekt samen de bouw van een schutting. Veel respondenten prijzen de dorpse sfeer die dit oplevert. Volgens menig IJburger onderscheidt de wijk zich hiermee van de rest van Amsterdam waar de anonimiteit overheerst. Het is evenwel een proces waar ze zelf actief aan meewerken, vaak uit angst voor de onzekerheid en anonimiteit van de nieuwe situatie, en waarachter een impliciet ideaalbeeld van een prettige woonomgeving schuilt. Ook bewoners hebben dus hun eigen wijkgedachten.

Stadswijk in wording

De open houding waar de eerste bewoners van spreken is sterk een functie van het feit dat de wijk nog in ontwikkeling is. Naarmate de kleinschaligheid verloren gaat en het aantal bewoners toeneemt, verdwijnt het dorpse gevoel en de bijbehorende sociale relaties. Bovendien is de nieuwigheid er voor de eerste lichterij vanaf en daarmee verdwijnt ook de drijfveer zeer in de medebewoners te investeren. De hang naar een buurtgemeenschap onder de IJburgers moet daarom niet overdreven worden. Als ze naar feitelijke contacten gevraagd worden, blijkt de meesten toch behoorlijk terughoudend te zijn. Relaties met burens zijn vaak oppervlakkiger dan men in eerste instantie doet voorkomen en strekken zich zeker niet uit over heel IJburg. Het blijven toch bekende vreemden. Bovendien heeft niet elk type bewoner evenveel contact met anderen in de wijk. Zeker naarmate men meer gesetteld raakt trekt men meer naar 'gelijkgestemden' toe. Zo hebben gezinnen met kinderen duidelijk het meest en hechtst contact met elkaar. Voor alleenstaanden en stellen speelt hun leven zich veel meer buiten de buurt af.

Naarmate IJburg verder groeit, gaat men zich ook steeds meer richten op het eigen buurtje in plaats van de hele wijk. Daarbij ontstaat er gaandeweg onderscheid tussen sociale huurders en kopers, ook op blokniveau. In het algemeen blijken kopers het meest contact te hebben met hun directe burens, bijna negentig procent tegen iets meer dan zeventig procent onder de huurders. Vooral in de straten met eengezinswoningen zijn de contacten met medebewoners ook na de pioniersfase nog relatief sterk.

Als vanaf eind 2004 steeds meer woningen op het Haveneiland worden opgeleverd ontstaat een soort sociale scheiding tussen dit deel van IJburg en de oude pioniers op de Rieteilanden. De eerste bewoners houden vast aan het beeld van een dorpse samenleving, waar de nieuwkomers uitgaan van dezelfde sociale omgangsvormen als in de stadswijken waar ze vandaan komen. De komst van meer allochtonen onder de laatste groep is hierbij van grote invloed. Met het heterogeen worden van de wijk komt er ook meer gereserveerdheid tussen bewoners. Men lijkt enige tijd in geheel verschillende werelden te leven, maar gaandeweg nemen de nieuwkomers de overhand. Het pionieren is definitief voorbij en IJburg wordt steeds meer een drukke, stedelijke wijk waar in het algemeen terughoudendheid in sociale contacten overheerst. Toch spreken ook de huidige nieuwkomers nog van een bijzondere sfeer waarbij ze voornamelijk doelen op hun medebewoners in het blok. Bovendien gaat het hier hoofdzakelijk om blanke kopers van huizen in het hogere segment en niet de gemengde sociale huurders. Zoals beschreven zal worden bij de politieke binding doen zich tussen deze groepen inmiddels ook spanningen voor.

3.4 Politieke binding

Betrokkenheid

Bij de politieke binding draait het om ruimtelijke zeggenschap, controle en verantwoordelijkheid. Uit de literatuur blijkt dit een actieve en passieve kant te hebben waarvan de eerste zich met name voordoet in wijken waar ingrijpende ontwikkelingen gaande zijn. Door de pioniersfase is de politieke binding op IJburg in de eerste paar jaar tamelijk groot, zowel actief als passief. Algemeen hecht men er groot belang aan dat de wijk zich ontwikkelt tot een prettige plek om te wonen en een merendeel van de bewoners zegt zich hier verantwoordelijk voor te voelen. Deze betrokkenheid is mede het gevolg van de roerige ontwikkelingsgeschiedenis die IJburg tot nu toe heeft doorgemaakt. Menig bewoner volgt dit proces als jaren, sommigen zelfs al vanaf het referendum. De wijkwebsite versterkte deze passieve politieke binding onder de pioniers nog verder en een groot deel van de bevolking op IJburg probeert ook vandaag de dag al het nieuws te volgen.

Naast het volgen van informatie uit de betrokkenheid zich in het zorgen voor 'het eigen straatje'. Daarbij heeft men het idee dat IJburg als nieuwe wijk ten alle tijden mooi, schoon, veilig en probleemloos moet zijn en blijven. Veel liever ziet men een rustige buitenwijk dan een rommelige stadswijk. Ten tijden van het onderzoek waren criminaliteit en overlast nog tamelijk laag, maar bewoners maakten zich zorgen over de stijgende lijn daarin. Met name enkele incidenten in de zomer van 2005, zoals de vondst van een wietplantage, een paar inbraken en diverse brandjes in brievenbussen, hebben menig IJburgbewoner wakker doen schrikken. Daarnaast ervaren veel bewoners kleine vormen van hinder in hun buurt, waar ze evenwel vaak over klagen. Een grote grief is het parkeerbeleid in de wijk. Daarbij gaat het om het gebrek aan parkeerruimte, maar ook om de invoering van betaald parkeren. Diverse bewoners, een op de tien, zeggen hierover geklaagd te hebben bij de gemeente. Naast het parkeren worden zaken als openliggende straten, constante

geluidsoverlast, rondrijdend bouwverkeer en felle lichten op de bouwplaatsen door meer dan de helft van de IJburgers aangemerkt als iets wat ze niet zo plezierig vinden in hun nieuwe woonomgeving. Ook te hard rijden zodat kinderen niet meer veilig kunnen buitenspelen, een vuile, slecht onderhouden openbare ruimte en geluidsoverlast worden als veel voorkomende hinder aangemerkt.

Onder veel IJburgers lijkt de norm te bestaan dat iedereen zijn best doet de buurt zo netjes mogelijk te houden als direct na de oplevering. De wijk is in hun ogen nog maakbaar en men wil voorkomen dat het wordt zoals ze soms elders gewend waren. In de eerste plaats voelen velen hier zelf een grote drang toe. Zo geven diverse bewoners aan vaak straatvuil op te ruimen en een respondent vertelt dat hij samen met burens actie heeft ondernomen tegen 'de scheurende auto's' in de straat. Het zorg dragen voor de buurt wordt ook van anderen verwacht en van de eerste bewoners meent driekwart dat ze hierop kunnen rekenen. De meesten vinden dat ze hun buurtgenoten moeten kunnen aanspreken op hun gedrag en zeggen dit ook zelf te doen. De vraag is in hoeverre deze norm nog lang zal gelden nu IJburg gemengder wordt. Onder de eerste bewoners denken velen dat er hierdoor meer 'afwijkende' types in de buurt zullen komen en de 'verloedering' zoals sommigen het noemen langzaam zal toeslaan. Met name de sociale huur wordt als potentieel overlastgevend genoemd. Men zegt dit zelf al te ervaren in bepaalde blokken die meer overlast veroorzaken door bijvoorbeeld brommertjes of rondslingerend afval. Ook op straat rondhangende jeugd is volgens de IJburgers van het eerste uur sterk toegenomen en ze zijn hier niet blij mee. Op het internetforum wordt uitgebreid gediscussieerd over de verloedering van de wijk door bewoners van sociale huur woningen en zelfs de door de gemeente gesubsidieerde koopwoningen. Enkele mensen menen er zoveel last van te hebben dat zeggen te overwegen om te verhuizen. In elk geval hebben ze hiermee naar stadsdeel Zeeburg bedreigd. Volgens bewoners is er onvoldoende politie op IJburg aanwezig is om de overlast te bestrijden. Ook klagen ze over een tekort aan voorzieningen om de hangjongeren bezig te houden. In deze kwestie verschilt IJburg weinig van andere Amsterdamse wijken die ook sociale problemen kennen, enkel daar lijken de bewoners minder veeleisend te zijn en veel minder hun ongenoegen te uiten bij de betrokken autoriteiten.

De IJbrug

Aan de omgang met de bewoners hebben de gemeentelijke professionals duidelijk moeten wennen. Jarenlang hebben ze zich enkel bezig gehouden met de technische en fysieke details van de wijk waarbij bewoners een abstract gegeven waren. Ineens is de wijk bevolkt met mensen die zich met talloze vragen en wensen tot hen richten. De hoogopgeleide IJburgers, vooral de pioniers, tonen zich bovendien zeer mondig. Onder de eerste lichten bestaat een sterke behoefte zich zelf met de ontwikkeling van de wijk te bemoeien, iets waar de professionals weinig rekening mee hebben gehouden. Het begint reeds voor de oplevering van de eerste woningen. In 2002 richten de toekomstige bewoners vanuit het doel collectief te kunnen onderhandelen met de bouwers een kopersvereniging op. Gaandeweg gaat men zich steeds meer op de rest van de wijk richten waarbij men ook contact zoekt met de gemeente. Projectbureau IJburg stelde zich in eerste instantie zeer afstandelijk op, maar als zich steeds meer blokken beginnen te roeren kunnen ze niet meer om de bewoners heen. De gemeente wilde echter alleen met de IJburgers onderhandelen als deze zich gezamenlijk en officieel verenigden. Zodoende werd, onder leiding van de man achter de wijkwebsite, begin 2003 bewonersvereniging de IJbrug opgericht. Volgens de statuten is het doel 'bruggen te bouwen' tussen de inwoners van de wijk. De vereniging krijgt echter een zeer losse structuur waarbij het internet een centrale rol speelt.

In de eerste anderhalf jaar na de oprichting is de IJbrug een bloeiende vereniging. Er worden talloze werkgroepen gevormd die zich bezig houden met problemen als gebrek aan speelgelegenheden voor kinderen, de vertraging van de IJtram en de eventuele verbindingsbrug met Almere. Voor elke nieuwe kwestie staat altijd wel een groepje mensen klaar om zich ermee te gaan bemoeien. Ook ander activiteiten zoals een buurtradio en het bouwen van bootjes, waarvoor de consortia geld hebben gegeven, worden min of meer onder de IJbrug geschaard, maar in feite opereren ze autonoom van de overkoepelende vereniging en elkaar. Nadat in 2004 het bestuur uiteen valt wegens meningsverschillen, is de voorzitter eigenlijk de enige die het overzicht heeft en ook met alle clubjes contact onderhoudt.

In totaal draagt bewonersvereniging de IJbrug, zeker in de eerste paar jaar van de wijk, sterk bij aan een gevoel van saamhorigheid en buurtbinding. Er gaat een grote betrokkenheid van uit die veel bewoners waarderen. De vereniging heeft echter een sterk informeel en vrijblijvend karakter. Zo is er maar een handjevol actievelingen en heeft de vereniging nauwelijks leden. Bovendien blijft men drijven op de pioniers en weet men nieuwkomers nauwelijks aan zich te binden. Het ontbreekt kortom aan basis. Bewoners die zich wel inzetten doen dat in toenemende mate vanuit hun eigen interesses en belangen, niet een gemeenschappelijk doel. Veel van de enthousiast opgezette werkgroepen zijn na het oplossen van de prangende problemen van de deelnemers inmiddels inactief. Vanwege het uitblijven van nieuwe grote kwesties zijn sinds de oprichting van de IJbrug ook nauwelijks meer nieuwe werkgroepen of initiatieven gevormd.

Inmiddels leidt de hele vereniging een slapend bestaan. Het draagvlak voor een algemene bewonersorganisatie in de steeds groter wordende wijk, is sterk afgenomen. Van wijkbetrokkenheid is men overgegaan naar buurtbetrokkenheid of zelfs puur blokbinding. In 2005 wordt nog eenmaal geprobeerd de vereniging nieuw leven in te blazen door op zoek te gaan naar een nieuw bestuur. De voorzitter pleit daarbij voor steun in de vorm van een opbouwwerker of subsidie, want volgens eigen zeggen doet de IJbrug het werk van stadsdeel Zeeburg. Hij ervaart de houding van de gemeente als erg negatief, het liefst zou hij met hen samenwerken. Met name het Projectbureau IJburg is 'een soort autistische organisatie' waar bewoners elke keer dat ze iets willen organiseren tegen een muur aanlopen.

3.5 Culturele binding

Voor *place making* is de culturele binding van bewoners de belangrijkste dimensie. Hierin komen alle andere aspecten van het wonen in de wijk samen in het vraagstuk van identificatie. *Place attachment* staat of valt uiteindelijk met het gevoel thuis te zijn in de wijk, de omgeving te waarderen en vertrouwd te zijn met de medebewoners, ook al bestaan er geen hechte contacten. In veel nieuwbouwwijken lijkt het juist aan die culturele binding te schorten, reden dat de professionals zich hier sterk op hebben gericht. De eerste bewoners blijken dit over te nemen, maar geven er wel hun eigen draai aan.

Thuis in Amsterdam

De culturele binding van de IJburgers is tweeledig. Enerzijds hecht men zeer aan Amsterdam en met name haar grootstedelijkheid, anderzijds is men zich gaandeweg steeds meer gaan binden aan de wijk zelf en haar bijzondere kenmerken. Wanneer de eerste IJburgers gevraagd wordt met welke ruimtelijke eenheid ze zich identificeren luidt het antwoord doorgaans Amsterdam. Menig respondent zegt in de jaren dat ze er wonen van de stad te zijn gaan houden en driekwart bestempelt

zichzelf als Amsterdammer. De meeste IJburgers beschouwen zich als een stadsmens pur sang en veelvuldig drukken ze hun liefde voor grootstedelijkheid uit, zoals in de grote hoeveelheid aan voorzieningen, afwisselende bebouwing en diversiteit aan mensen. Deze veelzijdigheid en levendigheid is volgens sommige bewoners alleen in Amsterdam te vinden en kleinere gemeenten doen in dit opzicht al snel af, laat staan meer suburbane of landelijkere omgevingen. Toch heeft de overgrote meerderheid van de respondenten gaandeweg woonwensen gekregen die zich moeilijk laten combineren met grootstedelijkheid. Zo willen velen met het oog op gezinsvorming een groter huis met buitenruimte in een relatief rustige omgeving. Dit heeft, zoals reeds beschreven bij de populatiekenmerken, geleid tot een uitgebreide zoektocht langs vele mogelijke woonlocaties. Hoewel veel bekeken is had men duidelijke voorkeuren, sterk rurale en suburbane omgevingen kwamen voor veel IJburgers eigenlijk niet in aanmerking. Deze werden saai en te rustig bevonden. Zo heeft vrijwel niemand zich georiënteerd op Almere, terwijl dit door de professionals als een belangrijke concurrent voor de wijk wordt beschouwd. Eerder dan dergelijke buitenwijken hebben veel IJburgers zich naast Amsterdam gericht op kleinere gemeenten in het Gooi of Haarlem, plaatsen met een langer gewortelde sfeer en karakter.

Vanuit hun voorliefde voor grootstedelijkheid is IJburg vaak niet de eerste keus geweest, het sloot eigenlijk niet aan bij de wens voor doorleefdheid en centraliteit, het idee overall dicht bij te zijn. Toch hebben de meeste bewoners uiteindelijk wel bewust voor de wijk gekozen waarbij het feit dat IJburg in Amsterdam ligt de doorslag heeft gegeven. De woning sloot aan bij hun wensen, maar tweederde van de respondenten zegt dat ze deze niet zouden hebben gekozen als die buiten de grenzen van Amsterdam had gestaan. Zo is IJburg nog steeds stedelijk te noemen en 'binnen tien minuten' kan men in het centrum zijn. De IJtram is daarbij niet alleen in functioneel opzicht van belang, maar heeft ook een grote symbolische waarde. Ze geeft een typisch Amsterdamse aanblik en laat zien dat IJburg een wijk is die echt bij de stad hoort. De keus is daarmee echter niet volledig gerechtvaardigd. Zo moet men zich ten overstaan van vrienden en familie vaak verdedigen. Zij zien IJburg toch voornamelijk als afgelegen buitenwijk in standaard Vinex-stijl, een onmogelijkheid voor de echte stadsmens. Bewoners gaan hier stevast tegen in het verweer, maar velen van hen dachten in het begin net zo over de wijk. Het besluit voor IJburg te kiezen hebben ze daarom ten eerste voor zichzelf te verantwoorden. Menig bewoner gaat een persoonlijk proces van *place making* door waarin ze een beeld van IJburg creëren als een zeer unieke plek die zich zal ontwikkelen tot dé woonwijk van de toekomst. Het feit dat alles nieuw is, zorgt voor een potentie die andere wijken niet of nauwelijks hebben. Door dit beeld uit te dragen naar elkaar en de buitenwereld vormen de eerste IJburgers een eigen ruimtelijk imago.

Gewoon allemaal net een beetje anders

Een meerderheid van de bewoners geeft aan dat de wijk hen voornamelijk heeft aangetrokken vanwege het water en de veronderstelde ruimtelijkheid. Menig respondent blijkt IJburg te zien als een relatief rustige, groene wijk, zeker in de toekomst. Leven met de elementen, lucht, licht en water wordt regelmatig aangehaald. Voor mensen die zichzelf bestempelen als echte stedelingen is de waarde die IJburgers aan de landelijke karakteristieken hangen opvallend. Het lijkt zelfs lijnrecht in te gaan tegenover hun afkeer van landelijke omgevingen en suburbane nieuwbouwwijken die algemeen als te saai worden bestempeld. Rustig wonen met een wijds uitzicht en mooie luchten is inderdaad niet iets dat veel respondenten aanvankelijk bij zichzelf vonden passen. Echter bij de rust en ruimte van IJburg voelen ze zich juist zeer thuis. Zo raken velen, soms tot hun eigen verbazing, langzaam maar sterk gehecht aan het buiten wonen en laten ze zich er

steeds meer op voor staan in een meer suburbane setting te wonen. Negatieve reacties van 'buitenstaanders' worden door diverse respondenten onthaald met een lofzang op hoe geweldig het wonen in IJburg wel niet is. De rest van Amsterdam verbleekt erbij stellen ze.

Ondanks dat veel bewoners de suburbane elementen van IJburg omarmen, zijn ze van verstokte stedelingen niet ineens overtuigde suburbanisanten geworden. Vrijwel alle respondenten benadrukken dat het geen doorsnee Vinex-locatie is, maar dat IJburg zich met bijzondere kenmerken van andere buitenwijken onderscheidt. Dit zit 'm met name in de stedenbouwkundige structuur van blokken omsloten door water en de afwisselende architectuur. Vaak wordt daarbij de vergelijking getrokken met het Oostelijk Havengebied dat door vrijwel alle bewoners als mooi, afwisselend, modern of karakteristiek wordt bestempeld. Het is een wijk met een eigen uitstraling die met zorg gemaakt is en volgens velen geldt dit ook voor IJburg. Men waardeert de blokkenstructuur die in hoge mate het aanzicht van de wijk bepaalt en ook doorwerkt in de *mental map* van de eerste bewoners. Omdat elk blok een andere uitstraling heeft denkt men veel meer in deze eenheden dan in specifieke straten, tenminste onder de pioniers. Dit geldt ook voor de eilandenstructuur van IJburg, iets dat zeer bijzonder wordt gevonden. Met name het water geeft de wijk een onderscheidende, zelfs exclusieve kwaliteit en veel bewoners zien zich al door de grachten varen in hun eigen bootje.

Ik voel mezelf wel toch wel een beetje apart

Naast de fysieke aspecten van IJburg spelen ook sociale kenmerken een rol in de ruimtelijke identiteit van de bewoners. Menigeen had tamelijk specifieke ideeën over het soort mensen dat zouden willen aantreffen in hun nieuwe woonomgeving. Uit de liefde voor grootstedelijkheid wenste men aan de ene kant een diverse bevolkingssamenstelling zoals in de rest van Amsterdam. Zo geeft een groot deel van de respondenten aan het prettig te vinden wanneer er verschillende mensen in de wijk wonen. De bevolkingssamenstelling zoals deze momenteel op IJburg is wordt in het algemeen ook gewaardeerd vanwege haar diversiteit. Hierbij doelt men voornamelijk op de gemêleerde etnische samenstelling die de IJburgers het gevoel geeft in een echte Amsterdamse buurt te wonen en niet in een doorsnee witte nieuwbouwwijk. Sommige bewoners, met name sociale huurders, vonden de wijk in het begin te wit, maar voor de IJburgers van het eerste uur was die de mix tussen allochtoon en autochtoon al prima. Binnen de gemengde bevolking stellen ze een zekere mate van homogeniteit in de directe omgeving zeer op prijs. Zo voelen ze zich in de wijk thuis juist vanwege de grote overeenkomsten met elkaar. Het feit dat ze een sterk gedeelde sociaal-culturele achtergrond en gezinssituatie hebben zorgt voor een grote herkenbaarheid. De meeste respondenten met kinderen stellen daarbij dat het soort gezinnen dat in IJburg woont, en waar zij zichzelf ook toe rekenen, een bijzonder type is, jonge tweeverdieners uit de stedelijke middenklasse. Bijna allemaal zijn het mensen die op een gegeven moment bewust gekozen hebben voor kinderen en nu proberen een balans tussen het gezinsleven en hun persoonlijke ontwikkeling te vinden. Geen doorsnee burgerlijke buitenwijkbevolking van traditionele gezinnen.

De identificatie met de medebewoners onder de eerste IJburgers is sterk gebaseerd op de kleinschaligheid van de wijk in de beginperiode. Hoewel menig respondent in zijn zoektocht naar een nieuwe woonlocatie niks moest hebben van een dorp, blijken ze zich in IJburg erg aangetrokken te voelen tot dit idee. Zo bestempelt bijna zestig procent de wijk als dorps en wordt de gemoedelijkheid en kleinschaligheid die daarbij horen door velen gezien als specifieke karakteristieken van IJburg. Ook het pionieren is volgens sommigen een typische kenmerk van de wijk waarop mensen zich met elkaar identificeren. Alles tezamen zorgt dit voor een sterk wij-gevoel, zeker onder

de bewoners van de eerste paar jaar. Een grote meerderheid van hen zegt zich verbonden te voelen met de wijk en velen zien zich inmiddels naast Amsterdammer ook als specifiek IJburger.

Buiten wonen in toenemende stedelijkheid

De ruimtelijke identiteit van IJburg drijft op de combinatie stedelijke en suburbane kenmerken. Net zoals de professionals al sinds jaar en dag doen praten bewoners over een gevoel van buiten wonen in de stad. Daarbij leggen ze echter grote nadruk op het buiten. Veel respondenten blijken in hun nieuwe woonomgeving een meer genuanceerd beeld van grootstedelijkheid te hebben ontwikkeld, het is niet zondermeer leuk. IJburg onderscheidt zich in hun ogen van andere stadswijken door de afwezigheid van aspecten zoals drukte, vervuiling, verloedering en criminaliteit. Vele bewoners presenteren zich als bevoorrechte mensen om in zo'n wijk te mogen wonen. Het geeft hen een speciaal gevoel. Termen als fris, ongerept, zonnig en vrij worden daarbij veelvuldig genoemd en diverse IJburgers hebben het over permanent op vakantie zijn. Velen zien zich in de toekomst verhuizen naar een ander deel van de wijk waarbij met name het Strandeiland favoriet is.

Het IJburggevoel is een met name door de eerste bewoners gecreëerd sentiment gericht op de weerstand tegen de wijk van 'buitenstaanders', zowel bekenden als de media. Het vindt zijn basis in de eerste paar jaar van de wijk toen alles nog kleinschalig en overzichtelijk was. De eerste bewoners zijn zich zodanig aan dit rustige, suburbane karakter van IJburg gaan hechten dat ze soms schrikken van de ontwikkelingen die de wijk nu doormaakt. De meesten denken wel dat IJburg haar bijzondere karakter zal behouden, maar ze beseffen dat het binnen niet al te lange tijd met de rust en ruimte gedaan zal zijn. Menig pionier zegt dat, kijkend naar het Haveneiland, een dergelijke mate van hoogstedelijkheid hen nooit duidelijk was geworden. IJburg is hen door de professionals voornamelijk voorgeschilderd als een landelijke wijk waarin water, weidse uitzichten en groen de boventoon vormen. Met name de bewoners van de Rieteilanden zouden het volbouwen van de wijk graag een halt toeroepen.

Niet alleen zien de eerste bewoners IJburg voller en drukker worden, ook sociaal wordt de wijk heterogener en dat heeft effect op de identificatie met de medebewoners. Zo worden de eilanden steeds meer als aparte sociale eenheden gezien waar een ander slag mensen woont. Veel bewoners van (dure) koopwoningen kijken met argusogen naar de instroom van sociale huurders in IJburg. Deze groep houdt zich volgens hen niet aan de impliciete gedragscodes die er inmiddels in de wijk zijn ontstaan, zoals de open houding naar elkaar toe en het zorg dragen voor je huis en de omgeving. Hiermee tasten ze niet alleen de uitstraling van IJburg aan, maar ook de trots van de bewoners op hun wijk. Op hun beurt voelen veel bewoners van de sociale huurwoningen zich door anderen geminacht als niet volwaardige IJburgers. Sommigen bestempelen de Rieteilanden als yuppenwijk en verwijten de bewoners daar een gebrek aan tolerantie.

Ondanks de scherpe bewoordingen waarop de verschillende IJburgers zich soms over elkaar uitlaten is er nog steeds een gedeelde beeldvorming over de wijk. Zowel kopers als huurders vinden het belangrijk dat het een bijzonder stukje Amsterdam wordt en blijft met veel diversiteit in bebouwing en bevolking. Over sociale menging wordt opvallend gelijk gedacht. Differentiatie is zeer belangrijk, maar daarbij moet het percentage sociale woningbouw niet te hoog worden. Zolang men de verhouding 30-70 in stand houdt komt het wel goed met de wijk en zullen afwijkende groepen nooit de overhand krijgen op IJburg, zo is het idee. Want sociale diversiteit in de wijk

vinden de meeste IJburgers leuk, maar vooral niet teveel en als het even kan op enige afstand van hun eigen huis.

3.6 Resumé

In dit hoofdstuk is de sociale constructie van IJburg door haar eerste bewoners besproken. *Place making* is hierbij gezien als het ontstaan van *place attachment* of in andere termen buurtbinding. Er zijn vier dimensies van binding onderscheiden die elk deels staan voor de gebruiks- en belevingswaarde van de wijk. De eerste IJburgers blijken het proces van *place making* zeer actief en bewust door te maken, de wijk neemt voor velen een belangrijke plaats in hun leven in. Dat ze de eerste mensen zijn die er komen wonen, dus pioniers, draagt sterk bij aan het gevoel dat men iets van IJburg dient te maken. Ze staan anders tegenover hun nieuwe woonomgeving dan als ze naar een reeds bestaande wijk waren verhuisd. Bovendien speelt de sociaal-culturele en economische achtergrond van de eerste bewoners een grote rol. De meesten vallen dan ook onder de hogere, stedelijke middenklasse die schijnbaar ongekende keuzemogelijkheden en keuzevrijheden heeft. Echter juist daarom speelt plaats een belangrijke rol als distinctiemiddel. De woonplek is voor hen niet alleen een huis, maar een uitdrukking van hun leefstijl. Dit gegeven komt in alle bindingsdimensies terug.

In de *place making* van IJburg door de bewoners lopen de gebruiks- en belevingswaarde door elkaar heen en beïnvloeden ze elkaar over en weer. Zo worden werk en voorzieningen niet louter rationeel bekeken, ze hebben ook een grote emotionele waarde. Het belangrijkste bindingsveld voor vrijwel alle IJburgers is Amsterdam, maar de buurt waarin ze wonen heeft voor hen een belangrijke gevoelswaarde. Men wil graag dingen in de buurt hebben en winkels met de juiste uitstraling. Een gemis is daarom niet zozeer een supermarkt als wel een Turkse bakker, buurtkroeg en een afhaaltoko. De actieve sociale constructie van IJburg is het meest duidelijk te zien in de vele eigen initiatieven die bewoners nemen en hun betrokkenheid bij faciliteiten in de wijk. Met de oprichting van allerlei clubjes en het organiseren van activiteiten probeert men de *place making* te sturen en een in eigen ogen ideale plek te creëren waar men zeggenschap en controle over heeft. IJburgers tonen zich mondig en beschouwen niet alleen hun huis als bezit, maar ook hun hele woonomgeving. Hier botsen ze veelvuldig met de *place professionals*, zeker het contact met de gemeente verloopt allerminst soepel. Zo lijkt het Projectbureau bewoners vooral als lastig te ervaren. De reactie op een vraag of wens van de IJburgers is doorgaans dat het niet mogelijk is, want alle ruimte is al vol gepland of er is zoveel bureaucratische rompslomp omheen dat bewoners het opgeven. Ook de andere professionals blijken moeite te hebben met het inspringen op de behoeften van bewoners middels voorzieningen. IJburg mag dan als een gewone stadswijk worden neergezet, men loopt steeds tegen de praktijk van een geplande, nieuwe buitenwijk op.

De eerste bewoners hangen een sterke symbolische betekenis aan hun woonomgeving. Velen, vooral de overheersende gezinnen met kinderen, streven naar een vertrouwd gevoel in hun woonomgeving, het idee thuis te zijn en van elkaar niks te vrezen te hebben. Bij deze saamhorigheid verwijzen ze naar de beelden over stadswijken van honderd jaar geleden, maar zonder de knellende banden en onderlinge controle. Het zijn met name mentale constructies die belangrijk zijn voor zowel de sociale als culturele binding en een zogenaamde *imagined community* creëren. Dit wordt verder versterkt door het negatieve imago dat IJburg in het begin heeft. IJburgers voelen zich een eenheid tegenover de boze buitenwereld. Het

verzet tegen deze beeldvorming gaat echter beduidend verder dan in andere nieuwe wijken. Er wordt een geheel nieuwe ruimtelijke identiteit gecreëerd die langzamerhand een eigen leven gaat leiden. Het wonen op IJburg wordt een levensstijl op zich.

De ruimtelijke identiteit die de eerste IJburgers zich gevormd hebben is de meest sterke uiting van hun eigen *place making*. Zo hebben ze een *sense of place* ontwikkeld die IJburg presenteert als het beste van twee werelden, een combinatie van de positieve aspecten van stedelijkheid en suburbaan wooncomfort. Vaak refereren ze hierbij enerzijds aan plekken die ze aantrekkelijk vinden en waar IJburg op lijkt, met name het Oostelijk Havengebied in Amsterdam, en anderzijds aan plekken waarvan men zich wil onderscheiden zoals andere Vinex-wijken. De wijk ontleent hier volgens de bewoners haar voornaamste ruimtelijke kwaliteit aan, nu en in de toekomst. Hierin sluiten de IJburgers aan bij de *place making* van de professionals, ook hier is 'buiten wonen in de stad' kernwaarde en zet men zich af tegen dezelfde bestaande wijken. Er is echter ook een groot verschil met het beeld van IJburg dat de professionals voor ogen hebben. Dit laatste is met name gebaseerd op stedelijkheid. De gemeente hecht in functioneel opzicht sterk aan IJburg als een echte stadswijk waar de onderwerpers dit in beeldvorming en fysieke structuren doen. De eerste bewoners van IJburg waarderen de zorg die aan de wijk besteed wordt om het geen doorsnee buitenwijk te laten worden, echter de suburbane kwaliteiten ontwikkelen zich onder hen steeds meer als het kwaliteitskenmerk van de wijk. De *place making* onder de bewoners weerspiegelt de hang naar een soort ouderwetse gezellige stadswijk, bijna tegenovergesteld aan het beeld van moderne, individualistische stedelijkheid dat de professionals hebben.

Dat de beelden over stedelijkheid en het suburbane karakter van IJburg onder de professionals en de bewoners botsen komt steeds meer aan het licht nu de wijk sterk aan het groeien is. Veel IJburgers zijn gewend geraakt aan de rust, ruimte en gemoedelijkheid van de eerste paar jaar en de ontwikkeling naar een stadswijk zien ze met lede ogen aan. De meesten hebben ook voor IJburg gekozen vanwege haar suburbane karakteristieken, als men pure grootstedelijkheid had gewild zou men wel elders in Amsterdam zijn gaan wonen. De richtlijnen van de professionals over hoogte en dichtheid van bebouwing, menging van bevolkingsgroepen en diversiteit in woningvormen waren hen onbekend en blijken in de praktijk onder veel bewoners op ongenoegen te stuiten. Dit wordt nog versterkt door het feit dat de professionals zich nooit lijken te hebben gerealiseerd wat het creëren van een stadswijk op sociaal niveau betekent. Momenteel uit zich dat in veel kleine en grote ongenoegens onder de IJburgers met het leven in de wijk waar nauwelijks op gereageerd wordt. Verschillende bindingsdimensies, zoals met name de sociale en politieke, staan hierdoor onder druk. Ook is het nog maar de vraag hoe lang de culturele binding blijft zoals die nu is. Ondanks dat de toekomstwaarde van met name het water alleen nog maar sterker zal worden, kan het 'buiten wonen in de stad' niet op dezelfde manier ingevuld blijven worden. Voeg daarbij de problemen in het voorzieningenaanbod en het is duidelijk dat de *place making* van IJburg zich op een wankel vlak bevindt.

4 Reflectie door de place professionals

De aanleg van IJburg is tot nu toe alles behalve vlekkeloos verlopen. Inmiddels lijkt de wijk zich in ruimtelijk opzicht voorspoedig te ontwikkelen, maar doemen ook de eerste sociale problemen op. Een belangrijke oorzaak voor de vele haperingen in de *place making* van IJburg is te vinden in de onderlinge verhoudingen tussen de betrokken partijen. Het gaat hierbij om de relatie tussen professionals en bewoners, maar ook sterk om de verhouding binnen de groep van professionals. Uit de gesprekken die met verschillende vertegenwoordigers van de gemeente en de consortia zijn gehouden, blijkt dat men erg veel moeite heeft gehad de publiekprivate samenwerking vorm te geven. In reflectie op hun *place making* komen steeds dezelfde vraagstukken terug. Ten eerste zijn dat de thema's zoals ze in hoofdstuk 2 zijn besproken, stedelijkheid vs. suburbaniteit, ruimtelijke identiteit en sociale infrastructuur. Het gaat daarbij om concrete zaken zoals de planning op doelgroepen of het autoluwe beleid in de wijk. Op een hoger abstractieniveau sluiten de verhalen die de professionals over het ontwikkelingsproces vertellen aan bij de thema's zoals die in hoofdstuk 1 zijn aangestipt, de ontwikkeling van ontwikkelingsplanologie en governance. De ruimtelijke kwaliteit van IJburg is volgens de geïnterviewden in het geding door knelpunten rond flexibiliteit, verantwoordelijkheden, samenwerking en regie.

4.1 Sociale thema's

Stedelijkheid vs. suburbaniteit

Een centraal discussiepunt in de place making van IJburg, dat door vrijwel alle professionals wordt aangesneden, is de stedelijke menging van bewoners en woningtypen met het oog op differentiatie en integratie. Door de overheid wordt dit zeer belangrijk gevonden en met name de hogere gemeentelijke vertegenwoordigers, zij die niet betrokken zijn bij de directe planning en ontwikkeling van de wijk, stellen dat daarvoor stringente regels moeten gelden. Zo beschouwt de verantwoordelijke wethouder Stedelijke Ontwikkeling het behouden van de dertig-procentsnorm voor sociale huur als een van zijn eigen verantwoordelijkheden voor IJburg. Ook andere partijen zien het belang in van een gemengd woningaanbod, dat tot doel heeft een stedelijke wijk te creëren die voor iedereen toegankelijk is. Er is echter veel discussie over de normen die daaraan gehangen worden door de centrale stad. Volgens het Projectbureau IJburg is de dertig procent sociale huur in vergelijking met andere nieuwe wijken tamelijk hoog, terwijl de stadsdeelvoorzitter van Zeeburg het eigenlijk te laag vinden. 'IJburg is een wijk die minder voor de lagere inkomensgroepen wordt gebouwd. Er komt vooral dure sociale huur.'

De projectontwikkelaars menen dat de gemeente met haar focus op menging de markt uit het oog dreigt te verliezen. Dat de meerderheid van de woningen in het midden- en dure segment valt, is volgens hen cruciaal voor een succesvolle ontwikkeling van de wijk; teveel mix is slecht voor de verkoop. 'De dertig procent sociale huur is een politiek dogma; die is niet gebaseerd op de vraag ernaar. De centrale stad en de stadsdelen zijn het daarom ook nooit eens over dit percentage. Ik vind het persoonlijk onzin dat het precies dertig procent moet zijn; als het er maar in de buurt komt.' Ook de nieuwe stadsdeelwethouder voor IJburg stelt de bestuurlijke richtlijnen voor menging ter discussie. Hij doet dit evenwel vanuit zijn ervaringen met de sociale structuren die in IJburg aan het ontstaan zijn. 'We hebben allemaal

geroepen dat dertig procent ideaal is, maar we hebben ons nooit afgevraagd wat dat nou betekent. Wij zitten nu met klagende bewoners.' Meer professionals zien deze situatie in en enkelen pleiten voor een differentiatie op basis van leefstijl waarbij de referentiekaders van bewoners min of meer overeenkomen. Het stadsdeel heeft daar echter naar eigen zeggen geen invloed op en de projectontwikkelaars zien onvoldoende ruimte in de markt.

Naast de kwestie van het wel of niet mengen en de vraag welke richtlijnen daaraan gehangen dienen te worden, halen de professionals vrijwel allemaal de concrete ruimtelijke uitwerking ervan aan. In de eerste plaats gaat het daarbij om de fasering van de type woningen. In IJburg is begonnen met het duurste segment, hetgeen volgens de gemeentelijke professionals een grote fout is van de marktpartijen. 'Dat wilden de ontwikkelaars, zodat ze snel veel geld konden verdienen. Maar dat werkt dus niet.' Volgens de directeur van de Dienst Ruimtelijke Ordening kreeg de wijk hiermee een verkeerd imago, het stond te boek als een yuppenwijk. 'Toen er ook huur en AMH-woningen werden gebouwd, kwam de koper erachter dat je ook voor normale prijzen op IJburg kon wonen. Die woningen waren allang gepland; de fasering was achteraf alleen behoorlijk stompzinnig.' De gesprekspartner van Bouwfonds meent echter dat de beslissing van de consortia juist een positieve bijdrage aan de place making van IJburg heeft geleverd, mensen beleefden het hierdoor als een goede wijk. 'Als je eerst sociale huur gaat opleveren dan wordt het imago veel moeilijker bij te stellen.' Volgens de directeur van woningcorporatie Het Oosten is het juist de gemeente geweest die tijdens de planvorming in de jaren negentig het duurdere segment als dé succesfactor voor IJburg had gebombardeerd. 'Toen de woningmarkt inzakte hebben de beleggers en de corporaties de bouwproductie gered door geplande koopwoningen om te zetten in huurwoningen.'

Naast de fasering van de woningtypen is het schaalniveau waarop gemengd gebouwd wordt een belangrijk geschilpunt onder de partijen. Door de gemeentelijke planners is in de jaren negentig bedacht dat de differentiatie tot binnen blokken doorgevoerd zou moeten worden. Met name onder de woningcorporaties wordt dit principe gedeeld, zoals verwoordt door de directeur van Het Oosten. 'Mijn ideaal is een blok met koop- en huurwoningen aan een trappenhuis, gewoon pal naast elkaar. Aan de buitenkant van een blok moet niet meer te zien is of het huur of koop is.' Hij is echter een van de weinigen die over de feitelijke realisatie van deze gedetailleerde menging tevreden is. Vrijwel alle andere professionals, zowel van de gemeente als de marktpartijen, geven aan dat men in de eerste woningontwerpen te ver is doorgeschoten. Mensen willen in de directe omgeving van hun eigen woningen liever 'hun eigen soortje', dergelijke processen zijn niet te negeren, zo stellen vertegenwoordigers van het gemeentelijk Ontwikkelingsbedrijf. Volgens investeerder Amvest kan in Amsterdam heel veel, 'maar door te mengen op het laagste niveau gaat de sociale structuur van de wijk erop achteruit. Het betekent heel veel geld weggooien'. De zogenaamde wikkewoningen waar 'sociale huur werd gemengd met dure huur en omarmd door koop' bleken bovendien zeer ingewikkeld te realiseren door de verschillende eigendomsverhoudingen en grondprijzen.

De gemeente erkent dat men hier fouten heeft gemaakt. 'In het begin was alles tot op de millimeter gepland, maar menging op het laagste niveau bleek te duur en werkte ook niet. De vereenvoudiging in de plannen heeft geleid tot meer vrijheid en minder menging op het allerlaagste niveau.' Door de veranderingen is er meer scheiding ontstaan tussen koop en sociale huur, de laatste categorie is in een aantal blokken zelfs sterk geconcentreerd. Een andere gevolg van de herontwikkeling is de omzetting van enkele koopwoningen naar vrije sector huur waardoor zich een nieuwe groep geïnteresseerden voor IJburg aandiende. Met name door de marktpartijen

werd dit toegejuicht. 'Deze mobiele groep huurders, in het duurdere segment, was niet ontstaan als het aan de traditionele programmering van de gemeente had gelegen', zo stelt de directeur van de Principaal.

Een zelfde botsing tussen gemeentelijke regels, het marktdenken van de consortia en de beheerderstaken van het stadsdeel speelt zich af rond het onderwerp van stedelijke faciliteiten. Volgens de stadsdeelvoorzitter van Zeeburg heeft de centrale stad onvoldoende voorzieningen gewaarborgd voor de stadswijk die ze zeggen te willen creëren; het is hem veel te suburbaan. Daarbij gaat het voornamelijk om detailhandel, horeca en 'leisure'. De directeur van de Dienst Ruimtelijke Ordening stelt dat de gemeentelijke planners wel degelijk een stedelijk niveau aan voorzieningen hebben gepland, maar dat deze door de marktpartijen moeten worden ingevuld. Deze lijken daar echter geen prioriteit van te maken. Volgens projectontwikkelaar Bouwfonds is het voorzieningen-niveau in IJburg voor een Vinex-wijk heel redelijk. 'Bovendien laten geïnteresseerden de koop van een huis niet afhangen van het voorzieningenniveau.'

Een specifiek discussiepunt wat betreft de faciliteiten is de parkeergelegenheid en het openbaar vervoer. De gemeente is er erg trots op dat IJburg vanaf het begin bereikbaar is geweest met een bus en er relatief snel een tramlijn naar de wijk is aangelegd. De directeur van het gemeentelijk Ontwikkelingsbedrijf: 'Dat de IJtram zo vroeg klaar is, vind ik heel bijzonder voor Amsterdam. Dat hebben we gedaan terwijl er nog maar een beperkt aantal woningen stond.' Ook de directeur van projectontwikkelaar de Principaal beaamt dit, het geeft aan dat IJburg bij de stad hoort en geen suburb is. Aan de andere kant ligt de wijk volgens hem te afgelegen om het autoluwe beleid van de gemeente waar te kunnen maken. Net als alle andere marktpartijen veroordeelt hij de richtlijnen voor een lage parkeernorm op IJburg. De tram of fietsen naar de stad zijn naar het oordeel van alle projectontwikkelaars geen serieuze alternatieven voor de auto. Bovendien heeft de doelgroep die de consortia voor ogen hadden, met name tweeverdieners, vaak meer dan één auto per huishouden. Dit heeft men destijds aan de gemeente duidelijk gemaakt, maar 'een hogere norm was, politiek gezien, niet door de raad te krijgen.' Ook enkele gemeentelijke professionals stellen dat het idee van een autoluwe wijk beter niet doorgevoerd had kunnen worden. Vertegenwoordigers van het Ontwikkelingsbedrijf zeggen het altijd 'een fictie in de planvorming' te hebben gevonden en de stedenbouwkundige van de Dienst Ruimtelijke Ordening vindt 'die parkeernorm een rare hobby'. Waar de consortia het parkeerbeleid voornamelijk veroordelen vanwege het effect op de verkoopbaarheid van de woningen, snijden de partijen binnen de gemeente de gevolgen voor de openbare ruimte op IJburg aan. Deze zal er volgens hen onherroepelijk onder te lijden krijgen. 'Straks krijg je dat de wal het schip keert en er geen plaats meer is in de parkeergarages onder de grond.' In sommige blokken worden er nu parkeerplekken op het binnenterrein aangelegd. De afspraak was dit niet te doen, maar tijdens de 'crisis' heeft men die doelstelling als vorm van kostenbesparing laten varen, iets dat met name door de ontwerper wordt betreurd. Volgens het Projectbureau IJburg is dit namelijk geen onoverkomelijk probleem. Een lage parkeernorm is volgens de projectmanager wel degelijk mogelijk, zolang er genoeg fysieke flexibiliteit in de plannen aanwezig is. 'Als mensen ooit meer parkeergelegenheid willen, dan is dat mogelijk. Als dat ten koste moet gaan van groen, dan is dat de keuze van bewoners.' Voorlopig maakt hij zich weinig zorgen want de woningen raakt hij naar eigen zeggen met gemak kwijt, 'dus zo bezwaarlijk vinden de bewoners die norm niet'. Bovendien zullen er altijd wel mensen ontevreden zijn over de parkeernorm, waar anderen kiezen het zonder de auto te doen.

Imago en identiteit

In de ruimtelijke kwaliteit die de gemeente Amsterdam bij IJburg voor ogen staat, is diversiteit het kernbegrip. 'Amsterdam wil een duurzame wijk die er divers uit ziet. In IJburg moeten mensen keuzes hebben'. Ook de directeur van woningcorporatie Het Oosten heeft een grote diversiteit voor ogen waarmee hij vooral doelt op een mix van functies zoals die in oudere gebieden van de stad bestaat. 'In andere Amsterdamse wijken waar veel menging is, ontstaan ook uitstekende woon- en werkgebieden. Het zijn gewilde wijken waar de vierkante meterprijzen het hoogst zijn.' Het sturen van diversiteit in de planvorming is echter alleen op hoofdlijnen mogelijk, zo stellen enkele gemeentelijke professionals, maar het Projectbureau IJburg heeft wel geprobeerd diverse voorwaarden vast te leggen. 'We proberen verschillende woonmilieus te creëren. Dat doen we door te sturen op dichtheden en variëteit'. Ook ruimtegebruik is een belangrijke kwestie want 'grote ontwikkelaars kunnen op dat niveau niet sturen'. Het Oosten zag in de gridstructuur de perfecte basis voor het creëren van diversiteit. 'Mijn idee was dat je elk blok zou gaan verkavelen en dan krijg je een fijnzinnige structuur waarbij per kavel iets kan komen.'

De uitwerking van de programmavooraanwaarden in stedenbouwkundige plannen en ontwerpen voor de blokken heeft de gemeente uit handen gegeven aan de consortia. Zij hebben zelf architecten en ontwerpers aangetrokken. Op het moment dat zij aan de slag gingen, heerste er groot optimisme over IJburg met name gebaseerd op het succes van het Oostelijk Havengebied. De oplevende woningmarkt zorgde bij alle professionals voor het gevoel dat alles mogelijk was op stedenbouwkundig gebied. Zo spreekt het Projectbureau van een tijd van euforie. 'Het kon in die tijd: niet snel bouwen, maar goed bouwen. Dat idee was heel goed.' De directeur van de Principaal stelt dat 'de druk enorm groot was om grensverleggende architectuur te maken'. Een gevolg was dat de ontwerpers de vrije hand kregen en er nauwelijks toezicht was op hun werk. Volgens het Projectbureau heeft de gemeente niet aangestuurd op 'bouwen voor de markt' of functionele woningen omdat de ontwerpers elders zo succesvol waren gebleken. 'Als je alles verkoopt, dan hoef je die architect toch niet aan te sturen? Zo gebeurde dat; opdrachten werden aan tekenaars gegeven op basis van regels, niet op basis van ideeën voor wie dat zou zijn.' Ook onder de marktpartijen heersten deze visie. Volgens de directeur van De Principaal wisten de consortia dat er in principe geen markt was voor de door de gemeente ontwikkelde woningtypologieën, maar zagen ze vooral kansen in IJburg. Samen geloofden ze sterk in de kracht van de nieuwe wijk. 'IJburg is ontwikkeld in een periode waarin alles kon. Pas later zijn vragen gesteld of er wel een markt was voor die extreme ontwerpen. Daar was niet serieus over nagedacht.'

Ondanks al het optimisme bleken de woningen niet goed te verkopen en ook nog eens tamelijk duur te zijn. Bijna alle professionals wijzen hierbij naar het werk van de stedenbouwkundigen en architecten voor de eerste delen van IJburg. Zo is de directeur van woningcorporatie Het Oosten erg teleurgesteld in het feit dat men in hele blokken is gaan bouwen en niet in de kleinere eenheden die hij voorstond. Net als de projectontwikkelaar van woningcorporatie Ymere vindt hij dat er met deze opzet veel flexibiliteit verloren gaat. De meeste kritiek is er op de woningontwerpen die sterk afwijken van het gangbare. Enkele gemeentelijke professionals spreken van 'onbewoonbare huizen' en 'vreselijke plattegronden'. Een veel aangehaald voorbeeld is het ontwerp van een blok zonder buitenruimtes, volgens de projectontwikkelaars een onverkoopbaar product. De gemeente stelt dat de consortia dit hadden moeten voorkomen door meer toezicht en regie. De vertegenwoordigers van de centrale stad, zoals de wethouder Stedelijke Ontwikkeling en de directeur van de Dienst Ruimtelijke Ordening, is naar eigen zeggen echter gebleken dat veel marktpartijen nog niet aan deze verantwoordelijkheid toe zijn. Bij het gemeentelijk Ontwikkelingsbedrijf bestaat

nog een ander idee over waarom het bij de marktpartijen is misgegaan. 'Mijn theorie is altijd geweest, en dat werd mij niet in dank afgenomen, dat dit veroorzaakt is door te lage grondprijzen. Exclusief, bijzondere architectuur en de bomen groeiden tot in de hemel, want de vrij-op-naam-prijzen die bleven maar stijgen. We hadden helemaal geen regie, in tegendeel we hebben de grond verpatst.'

De meeste vertegenwoordigers van de consortia geven toe dat ze als opdrachtgevers te weinig gestuurd hebben. 'De architecten waren de baas' is een veelgehoorde stelling. Velen menen echter dat ze ook weinig weerwoord konden bieden aan de ontwerpers vanwege hun sterke overwicht. 'Per blok was er een supervisor en een stedenbouwkundige, en ook nog een aantal architecten; allemaal mensen die hetzelfde jargon spraken. Daar was totaal niet doorheen te prikken'. Als voorbeeld geven enkele professionals de architect die een woning zonder buitenruimte had ontworpen en het commentaar van de consortia hierop verwierp met de opmerking fietsen 'gewoon omhoog te takelen, zodat die 's nachts niet buiten hoefden te staan.' Aan de andere kant verdedigen enkele professionals binnen de marktpartijen de door hen ingehuurde ontwerpers met het verwijt dat de gemeente het hen erg moeilijk heeft gemaakt. Het feit dat er tempo gedraaid moest worden en de gemeente met een waslijst aan programma-eisen kwam, terwijl het niet duidelijk was voor wie er precies gebouwd werd kon volgens hen niet anders dan resulteren in dure, ingewikkelde concepten. 'De filosofie van de gemeente zorgde voor bouwblokken van een onhandig formaat. Waarbij je zoveel mogelijk verschillende functies bij elkaar gooit en dan de illusie hebben dat de creativiteit van ontwerpers daardoor wordt uitgelokt. Om er iets heel gecompliceerdst en prachtig van te maken.' De directeur van De Principaal stelt verder dat de problemen met de verkoop van woningen vooral zijn veroorzaakt door de instortende markt. De plannen waren gebaseerd op de sterke economische groei van de jaren negentig waarin ook de woningmarkt explosief was gestegen. Tegen de tijd dat de woningen op IJburg werden opgeleverd was dit echter omgeslagen in een recessie.

De 'crisis' rond IJburg van 2003 en de daaropvolgende Grote Vereenvoudiging door de gemeente hebben veel veranderd in de manier waarop de wijk wordt neergezet door stedenbouwkundigen en architecten. Zo heeft de overheid, aldus de gemeentelijke projectmanager IJburg, wat controle op de ontwerpen teruggenomen. 'Tegenwoordig kunnen we daar als projectbureau tegenin gaan, door de ontwerpen ter discussie te stellen.' Ook zijn de plannen aangepast en heeft men de meeste 'gekke dingen' eruit gehaald. De gemeentelijke professionals zijn hierover algemeen zeer tevreden. Zo wordt er volgens hen nu veel efficiënter gebouwd en kunnen stedenbouwkundigen niet meer ongestoord 'hun hobby kunnen uitvoeren'. De marktpartijen zijn echter niet onverdeeld tevreden met alle aanpassingen, ze vinden dat de gemeente te makkelijk alle mooie idealen over boord heeft gezet. 'Wat ik heel vervelend vind, is dat men de ambities heeft laten varen toen het slechter ging met IJburg', aldus de directeur van De Principaal. 'We mochten inderdaad wel iets minder gek doen, maar je moet natuurlijk niet meteen alles laten gaan.' De Grote Vereenvoudiging heeft ook afgerekend met de veelheid aan architecten op één blok. Sommige projectontwikkelaars menen dat blokken daarom nu wat teveel op elkaar lijken. Ook de stedenbouwkundige die namens de Dienst Ruimtelijke Ordening bij de ontwerpers en architecten betrokken is, toont zich zeer teleurgesteld over alle veranderingen. 'Toen het slechter ging met IJburg werd er gezaagd aan de poten van de stoel waar we op zaten. Ik vond het heel jammer dat er op een gegeven moment zo'n pessimisme ontstond. Iedereen werd nerveus toen het slechter ging met IJburg en daardoor zijn de mooiste ideeën verdwenen.'

Ondanks alle kritiek op de ontwerpers en stedenbouwkundigen zijn veel professionals momenteel toch erg positief over de ruimtelijke identiteit van IJburg. De verschillende vertegenwoordigers van de gemeente benadrukken dat het geworden is wat ze in gedachten hadden, een stedelijke buitenwijk. Volgens de directeur van de Dienst Ruimtelijke Ordening wordt het een echte Amsterdamse wijk. Dit ligt aan het 'zorgvuldig materiaalgebruik, veel menging en een tram, waar mensen uitglijden over hondenpoep. Het wordt een wijk a la Sloten of de oudere delen van Buitenveldert, maar niet zo hip als de Pijp.' Met name het water heeft een belangrijke rol gespeeld in een het totstandkomen van een eigen imago voor IJburg en men ziet hierin ook een grote toekomstwaarde. 'Ik denk dat het door al dat water toch nog het idee dat je buiten woont, ook als het straks enorm dicht is en overall auto's op de stoep staan', aldus de directeur van het Ontwikkelingsbedrijf.

Ook de vertegenwoordigers van de marktpartijen geven op over het bijzondere karakter van IJburg, waarbij ze meer dan de gemeente nadruk leggen op de suburbane kenmerken. Pure stedelijkheid wordt door hen niet voorgestaan. Zo spreken enkele projectontwikkelaars 'het beste van twee werelden'. De professionals van de Principaal en Amvest zeggen echte IJburg-believers te zijn. Echter niet al hun collega's behoren hier toe. Volgens de projectontwikkelaar van woningcorporatie Ymere gaat de wijk, op basis van wat het nu is, het niet redden. Ook de regio-directeur van Bouwfonds vraagt zich af of de wijk ook in de toekomst nog aantrekkelijk zal zijn, zoals de gemeente uitdraagt. 'Buiten wonen in de stad zal niet overleefd blijven. Nu is het nog aantrekkelijk; er is nog veel ruimte, maar dat zal in de toekomst niet meer zo zijn'. Als men dit wil volhouden zouden er volgens hem meer eengezinswoningen gebouwd moeten worden en minder appartementen.

Sociale infrastructuur van de wijk

Binnen het ontwikkelingsproces zoals dat door de place professionals ten aanzien van IJburg is doorlopen, lijken de uiteindelijke bewoners van de wijk vaak pas aan het eind van de planprocedures aan de orde te komen. In de reflectie op de ruimtelijke identiteit en de ontwerpen bleek al dat de vraag voor wie er gebouwd wordt nauwelijks werd gesteld. Pas toen de place making in een crisis raakte, was men genoodzaakt zich met deze kwestie bezig te houden, beaamt ook Projectbureau IJburg. 'Toen er niemand meer was die wilde kopen ging iedere partij dingen roepen over de wijk: de een zei: 'het is een wijk voor ouderen' en de volgende riep weer wat anders. Toen moesten we na gaan denken: wat zijn we eigenlijk? Wat willen we?'. Over de vraag voor wie IJburg gebouwd wordt, denken de professionals verschillend. Veel vertegenwoordigers van de marktpartijen vinden dat de gemeente op dit punt te terughoudend is geweest. 'Het Projectbureau IJburg heeft de interesse voor de wijk vóór de bouw gepeild, maar daar is weinig mee gedaan. De groep die zich had opgegeven als geïnteresseerden bleek later niet geïnteresseerd te zijn in de koop van een huis. Dat lag voor een deel aan de marktsituatie, maar ook een beetje aan het aanbod.' De discrepantie tussen de geïnteresseerden en de uiteindelijke bewoners wordt ook door enkele gemeentelijke professionals erkend, maar men is tegen sterk marktgericht bouwen. Het denken in doelgroepen past niet bij een stadswijk, zo stelt de wethouder Stedelijke Ontwikkeling. 'Ik zie die mensen op straat en die zien er allemaal hetzelfde uit. Dat was ook het uitgangspunt, alle categorieën moeten op IJburg kunnen wonen. We hebben nooit gezegd dat dat zoveel procent ouderen, zoveel procent jongeren etcetera zou moeten zijn. Daar ben ik helemaal niet van.' Ook de directeur van woningcorporatie Het Oosten is van mening dat men op IJburg voor alle type bewoners zou moeten bouwen en dit niet teveel van tevoren dient vast te leggen. In een flexibel plan is dat volgens hem te realiseren, dan kan je inspelen op de behoeften van de bewoners zoals ze die feitelijk hebben. In het huidige IJburg blijkt hier echter niet aan voldaan te zijn. Men mag dan nauwelijks doelgroepgericht

gebouwd hebben, er is zeer veel van tevoren vastgelegd waardoor er weinig ruimte over is voor maatschappelijke dynamiek. De geboortegolf in de wijk en problemen met de sociale voorzieningen zijn hier duidelijke voorbeelden van.

Het groot aantal jonge kinderen op IJburg heeft de meeste professionals verrast. Zowel onder de marktpartijen als de gemeente bestond het idee dat een stadswijk met voornamelijk appartementen niet zoveel gezinnen zou trekken. 'Het is waar dat er nu meer kinderen zijn dan verwacht', zo erkent de projectmanager IJburg. 'Bovendien hebben veel gezinnen onverwacht gekozen voor het wonen in een appartement.' Diverse projectontwikkelaars zeggen zich zeer verbaasd te hebben over de eerste bewonersgroep, maar aan de andere kant kan hij het wel inzien. 'Zodra je mensen een deur aan de straat geeft, willen ze kinderen.' Omdat IJburg toch suburbaner is dan andere wijken van Amsterdam begrijpen ze wel waarom de wijk een dergelijke deze populatie trekt. 'De stedenbouwkundige opzet van het Java-eiland verdraagt amper kinderen, daarom verhuizen die mensen nu naar IJburg.' Ook andere professionals trekken de vergelijking met het Oostelijk Havengebied, waar men eveneens door het aandeel kinderen werd overvallen. Maar voor IJburg, zo bezweert menigeen, was wel degelijk op gezinnen gerekend. 'We wilden niet dezelfde fout maken als daar. Ikzelf denk dat er op IJburg geen sprake is van onderschatting van het aantal jonge gezinnen.' De wethouder Stedelijke Ontwikkeling stelt dat sinds voor het Oostelijk Havengebied verkeerd is ingeschat dat de bewoners geen kinderen zouden krijgen, hij genezen is van het idee 'dat je dat allemaal kunt sturen'. Het feit dat er meer jonge gezinnen naar IJburg trekken dan verwacht wordt door de professionals algemeen niet als een goot probleem opgevat, eerder als een teken van een gunstige place making. De directeur van projectontwikkelaar De Principaal ziet het naar eigen zeggen als een positief aspecten van de wijk. 'Mensen vinden hun woonomgeving blijkbaar zo positief dat ze op IJburg zelfs in een appartement aan kinderen willen beginnen.'

De problemen rond de kinderexplosie zijn een typische kwestie van de sociale dynamiek die ontstaat op het moment dat er mensen komen wonen. In hoofdstuk twee en drie is reeds geconstateerd dat de centrale stad en de bouwconsortia nauwelijks ideeën hebben ontwikkeld over hoe om te gaan met maatschappelijke processen. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat IJburg een stadswijk moet worden, maar nergens in de plannen gesproken wordt over de stedelijke problemen waarmee dat gepaard gaat. De meeste professionals zeggen als ze hier naar gevraagd wordt dat IJburg zich natuurlijk niet in een vacuüm bevindt van de rest van de stad. 'IJburg is Amsterdam en kent dus ook alle problemen van de stad', aldus de projectmanager IJburg. En als je een stad wilt moet je volgens de directeur van de Dienst Ruimtelijke Ordening 'een hoerenbuurt en een onderwereld hebben'. De vraag of de professionals op deze, soms problematische, sociale processen zouden moeten inspringen, wordt door de meesten afgewezen. In woningontwerp is er volgens enkelen misschien iets te doen, zoals het bouwen van gesloten blokken, maar voor de rest is het aan de bewoners zelf met de dynamiek van de stad om te gaan. En natuurlijk de beheerders zoals stadsdeel en politie. Het feit dat bewoners klagen over overlast en criminaliteit ziet de projectontwikkelaar van Ymere als een uitvloeisel van 'de overdracht van de ontwikkelkant naar de beheerkant' waarin IJburg zich momenteel bevindt.

Ook de positieve kant van maatschappelijke dynamiek, de sociale ontwikkeling van de wijk in contacten en activiteiten, is iets dat onder de professionals in het algemeen geen grote rol speelt. De vertegenwoordiger van investeerder en projectontwikkelaar Amvest is binnen de consortia de enige die aangeeft de sociale ontwikkeling van IJburg zeer belangrijk te vinden en daar voor zichzelf ook een taak

in te zien. 'Persoonlijk vind ik dat heel belangrijk. Ik wil graag een rol spelen in IJburg Zonder Scheidslijnen, waarbij oud naast jong woont en er menging plaatsvindt. Ik ben momenteel bezig om het voor elkaar te krijgen dat er een steiger aangelegd wordt die ook toegankelijk is voor rolstoelen.' De meeste projectontwikkelaars ervaren de sociale ontwikkeling van een buurt echter niet als hun verantwoordelijkheid, zoals de directeur van De Principaal stelt. 'Wij kijken naar wat past op die locatie. Ik hoop dat wij weten welke locatie bij welke doelgroep past. Maar het buurt-issue is niet iets waar wij omheen formuleren. We sturen niet op 'buurt'; daar krijgen we te weinig informatie over van de gemeente.' Sommige ontwerpers en ontwikkelaars hebben wel enige ideeën over de dynamiek in IJburg maar deze strekken zich meestal niet verder uit dan de fysieke structuur. Zo stelt de vertegenwoordiger van Ymere dat IJburg in sociaal opzicht een wijk is omdat het 'afgebakend is door het omringende water' en heeft de gemeentelijke stedenbouwkundige het over 'woonerfachtige structuren' waar bewoners een beetje op elkaar moeten letten. De directeur van woningcorporatie Het Oosten spreekt van goed vormgegeven openbare ruimte als plek waar mensen elkaar kunnen ontmoeten en initiatieven ontplooiën. Net als de meeste van zijn collega's vindt hij dat er voornamelijk ruimte moet zijn om bewoners zelf de sociale ontwikkeling te laten sturen. Volgens de directeur van De Principaal wordt dit echter door de gemeente en vooral door stadsdeel sterk beperkt. 'Zij stampen behoorlijk op de rem, ze geven de bewoners weinig ruimte. Er is een enorme regeldrift en dat komt voort uit het feit dat het stadsdeel reageert op ieder telefoontje van elke pietlut.'

De gemeentelijke professionals hebben iets meer visie op de sociale ontwikkeling van de wijk dan de marktpartijen, al is dit met name te vinden bij het stadsdeel en Projectbureau IJburg. Het Ontwikkelingsbedrijf vindt dat de gemeente vooral moet faciliteren, zoals ook het geval is bij scholen en zorg. 'Je ziet dat er meer behoefte is aan sociale ontmoetingen dan we verwacht hadden en er eigenlijk te weinig voorzieningen daarop gepland zijn. Aan de andere kant, je kan wel zeggen dat de overheid het moet doen, maar je kan het ook door de ontwikkelaars laten doen. Het Blauwe Huis is daar ook een goed voorbeeld van. Maar velen zijn kopschuw voor zulke collectieve ruimtes.' De wethouder Stedelijke Ontwikkeling en Het Projectbureau IJburg stellen dat de centrale stad zich in eerste instantie niet met de sociale infrastructuur bezighoudt. 'Wij sturen in dichtheden, in plannen, in stedenbouwkundige opzetten. Het maximale wat de gemeente daaraan kan doen, is het reserveren van de ruimte en mee te bewegen met initiatieven.' Wat dat betreft heeft de projectmanager IJburg naar eigen zeggen een makkelijke baan omdat bewoners zelf met heel veel initiatieven komen en hij daar enkel op hoeft in te haken. Inmiddels lijkt hij onder de druk van de IJburgers meer verantwoordelijkheid genomen te hebben voor de sociale ontwikkeling van de wijk en laat zich daar nu zelfs op voorstaan. 'Je moet een alerte groep hebben die kijkt wat er gaande is in de wijk. Zo brengen we initiatiefrijke bewoners in contact met andere partijen, omdat wij menen dat die initiatieven bijdragen aan een sociale wijk. We hebben contact met de watersportvereniging; we geven ze contacten, we helpen ze opstarten. Ook hebben we het Piet Hein Eek-huisje behouden omdat de bewoners dat graag wilden.'

Het stadsdeel Zeeburg heeft vanaf het begin programma's ontwikkeld om de sociale ontwikkeling niet alleen te faciliteren, maar ook te sturen. Hierin ziet de stadsdeelvoorzitter een belangrijke verantwoordelijkheid. 'Mensen bereiken elkaar soms moeilijk. Dat kan je als overheid niet direct beïnvloeden, maar je kan wel ontmoetingsplekken versterken en ondersteunen. Zoals het organiseren van activiteiten in een bibliotheek of school, want dat zijn de plaatsen waar bewoners automatisch komen.' Het concept Wijk zonder Scheidslijnen is mede met dit idee ontwikkeld en de stadsdeelvoorzitter vindt de uitvoering daarvan heel belangrijk. Hij

voelt zich hierin echter soms beperkt door de planning van de centrale stad. 'Voor de gemeente is productie draaien heel belangrijk. In de huidige begroting is er niet heel veel ruimte voor het ontwikkelen van de sociale software van de wijk. In de tweede fase wil ik daar meer verantwoordelijkheid voor nemen. De financiering daarvan is nog wel een vraagstuk.' Deze mening wordt gedeeld door de stadsdeelwethouder die momenteel verantwoordelijk is voor IJburg. Hij erg blij met de initiatieven die bewoners zelf nemen, maar voelt zich daarbij in het nauw gedreven. 'Er gebeurt van alles en zo ontstaat gemeenschap. Dan moet ik niet lastig gevallen worden door mensen die zeggen dat zoiets helemaal niet de bedoeling van die wijk was'. Aan de andere kant heeft hij grote moeite met de vraag in hoeverre je bewoners tegemoet dient te komen. Niet iedereen is tevreden te stellen en IJburgers hebben veel eisen. Ook het Projectbureau IJburg loopt hier tegenaan. 'Bewoners willen graag dingen zelf organiseren zolang het goed gaat. Als het niet goed gaat willen ze subiet hulp hebben en als ze dat niet meteen krijgen, dan gaan ze klagen bij het Parool. Die bewoners zijn heel gehaaid.'

4.2 Urgente vraagstukken en knelpunten

Opdrachtgeverschap

In de reflectie van de professionals op het ontwikkelingsproces is de samenwerking tussen de partijen en hun verantwoordelijkheden een terugkerend thema. De oorspronkelijke PPS-structuur was ingericht met de gedachte dat het inschakelen van vele commerciële partners en het minimaliseren van overheidssturing de beste waarborg voor ruimtelijke kwaliteit zou zijn. De gemeente was in de planfase van IJburg door de samenwerking met Groep Waterstad zeer enthousiast geraakt over de marktpartijen, maar toen het feitelijke ontwikkelingsproces op gang kwam bekoelde deze liefde al snel. Alle professionals stellen dat er veel zaken mis zijn gegaan en het met name in het begin van de bouwproductie heeft geschort aan goed opdrachtgeverschap. Dit is sterk tot uiting gekomen in de ontwerpen waarbij woningtypen en functies tot in het uiterste gemengd zijn en de experimenteerdrift leidde tot hoge prijzen.

De gemeentelijke professionals menen dat het op IJburg mis ging doordat de consortia hun verantwoordelijkheden niet aankonden. De gemeente Amsterdam kan volgens de wethouder Stedelijke Ontwikkeling weinig op de ontwikkeling van IJburg aangesproken worden omdat zij tegenwoordig niet meer 'de materiele opdrachtgever is'. Dit is de taak van projectontwikkelaars en woningcorporaties want, zoals de directeur van de Dienst Ruimtelijke Ordening zegt, de gemeente heeft geen woningbedrijf meer en bouwt dus niet meer zelf. Wat overblijft is faciliteren en programmeren, volgens hem een hele leuke taak. 'Wat wij als gemeente hebben gedaan, is een goed programma van eisen neergelegd en daarbinnen moesten zij hun gang kunnen gaan.' Ook de directeur van het Ontwikkelingsbedrijf stelt dat de gemeente goede voorwaarden heeft geschapen, maar dat de consortia daar niet mee om konden gaan. 'In 1997 heeft de gemeente besloten om IJburg te gaan maken. Men wilde geen risico lopen door eilanden te maken zonder dat die investeerders hadden, dus toen hebben we er heel veel deelnemers bij gehaald. Vervolgens zijn wij land gaan aanleggen en daarna zijn de ontwikkelaars aan de gang gegaan. Zij zouden de openbare ruimte aanleggen, kabels en leidingen, alles. Vervolgens slaagden ze daar niet in en bleken ze ook nog eens tamelijk dure concepten gemaakt te hebben.' De stedenbouwkundige in van de Dienst Ruimtelijke Ordening stelt dat de marktpartijen niet in hun taak zijn geslaagd omdat deze veel te licht werd opgevat. 'De consortia dachten dat ze met een projectbureautje van vier man de openbare ruimte konden inrichten. Onzin natuurlijk.' Volgens de stadsdeelwethouder die

momenteel voor IJburg verantwoordelijk is, zetten de partijen zich niet volledig voor de wijk in omdat dit ingaat tegen hun marktbelangen. 'De beleggers hebben eigenlijk alleen belang bij bouwen, verkopen en verhuren. Daarna zijn ze weg. De corporaties hebben nog wel wat maatschappelijke verantwoordelijkheid.' Ook de directeur van de Dienst Ruimtelijke Ordening, eindverantwoordelijke voor IJburg, is zeer teleurgesteld in de consortia, met name 'de snelle aannemers en projectontwikkelaars die met grote stappen snel thuis willen zijn.' Deze mogen wat hem betreft verwijderd worden. 'Ik heb wel wantrouwen ten opzichte van de markt gekregen want de consortia zijn hele slechte opdrachtgevers geweest. Ze klagen over de kosten terwijl dat hun eigen verantwoordelijkheid is.'

De meeste professionals binnen de consortia beamen dat er grote knelpunten zitten in hun interne organisatie. De directeur van woningcorporatie Het Oosten, die vanaf begin jaren negentig bij IJburg betrokken is, vertelt dat de samenwerking met de Groep Waterstad en de gemeente zo goed verliep omdat de lijnen kort waren en de doelen helder. Bij de uiteindelijke woningproductie koos men voor opsplitsing in kleinere eenheden vanuit de overtuiging dat dit beter zou werken. Volgens diverse projectontwikkelaars verliep de samenwerking tussen de marktpartijen vervolgens echter zeer stroef. Er ontstond een competentieslag in plaats van een structuur van coördinatie en coöperatie. Een belangrijke reden daarvoor zien de meeste vertegenwoordigers van de consortia in het feit dat de gemeente zaken wilde doen met zoveel mogelijk partijen en iedereen daardoor uiteindelijk maar voor een klein gedeelte van IJburg verantwoordelijk werd. 'Alle marktpartijen samen kun je zien als een veelkoppig monster. Als je er één hebt gehad, duiken er weer zes andere op. Het werd onoverzichtelijk omdat er zoveel partijen betrokken waren. Als je als marktpartij slechts een klein belang had op IJburg, had IJburg niet je interesse. Daarom was het heel moeilijk samenwerken met dat soort partijen.' Omdat elke partij in de consortia maar een klein belang heeft, is ook de betrokkenheid van de meesten laag. Waar het wij-gevoel in de planfase nog zo sterk was, verdween dit vrijwel geheel toen de marktpartijen eind jaren negentig aan de ontwikkeling van IJburg begonnen met gevolg dat deze door gebrek aan structuur werd gekenmerkt. 'Mensen die ideeën hadden konden hun gang gaan. Zij kregen geen weerstand van de kleinere partijen. Zo konden blokken ontworpen worden met acht architecten.' Daarbij kwam dat er een groot gebrek aan ervaring bestond bij de marktpartijen met grootschalige gebiedsontwikkeling. Velen wisten niet hoe ze hiermee om moesten gaan met als gevolg dat men teruggreep op de normale routine in de bouwpraktijk. Enkele individuele leden van de consortia hadden nog enigszins een visie op de wijk als geheel waarbij ook de lange termijn in ogenschouw werd genomen, anderen zagen IJburg als mogelijkheid snel geld te maken. De directeur van woningcorporatie Het Oosten zit dit erg dwars. 'De opdrachtgever moet toezicht houden en instappen als het te ver gaat. Maar op IJburg heb je allemaal platte opdrachtgevers, projectmanagers die het op school geleerd hebben. Die rekenen en tekenen en willen niks aan het toeval overlaten. Het is een misvatting dat projectontwikkelaars goede woningen zouden bouwen, die maken korte termijn producten. Dit is typisch een taak van woningcorporaties'. Als ontwerper heeft ook de stedenbouwkundige bij de Dienst Ruimtelijke Ordening dit ervaren. 'Goed opdrachtgeverschap is de helft van het werk, maar daar zijn er maar heel weinig van. Ik zou zo maar twee inspirerende opdrachtgevers kunnen aanwijzen.'

De professionals binnen de consortia zoeken de oorzaak voor de moeizame samenwerking tussen de partijen en het ontbreken van goed opdrachtgeverschap niet louter bij henzelf. De kern van het probleem ligt volgens hen bij de gemeente die aan de ene kant met een groot aantal projectontwikkelaars en investeerders in zee wilde gaan, maar deze partijen aan de andere kant niet vertrouwdde hetgeen tot

uiting kwam in de 'crisis'. Zo is de directeur van de Principaal van mening dat de consortia ijzersterk waren samengesteld en de gemeente hierdoor zekerheid boden in de ontwikkeling van de wijk. De directeur van Het Oosten beaamt dat het feit dat veel grote marktpartijen belangstelling toonde voor de ontwikkeling van zo'n ongebruikelijke en dure locatie de gemeente zeker heeft geruggensteund. Toen de afzet van woningen vanwege de algehele recessie lager bleek dan afgesproken, begon de gemeente echter te knagen aan de PPS-structuur die ze zelf had opgezet en waarover men nog niet lang daarvoor zeer enthousiast was, aldus beide professionals. 'Toen de markt instortte heeft de gemeente op het Steigereiland uitgekledede woningen laten bouwen op goedkope kavels. Hierdoor werden de afzetproblemen op het Haveneiland alleen maar groter en de consortia in de hoek gezet als zakkenvullers. De gemeente bleef hameren op de productieafspraken, waar het eigenlijk had moeten leiden tot grondprijsverlagingen. Dit alles heeft de sfeer in die moeilijke tijden niet bepaald bevorderd. ' Ook de regio-directeur van Bouwfonds stelt dat de gemeente de consortia te weinig vrijheid heeft gegeven om te doen waar ze goed in zijn. 'Ik wil erkenning van opdrachtgeverschap; we willen kennis van onze kant inbrengen. Dat is in het begin niet erkend, omdat de gemeente niet naar de marktpartijen wilde luisteren.' De vele regels die de gemeente stelde, zoals de eisen voor menging en het 'tamboereren op productieafspraken', hebben er toe geleid dat de ontwikkelaars niet de ruimtelijke kwaliteit van IJburg tot doel hadden. 'Wanneer er veel regels liggen, dan is de opdrachtgever niet bezig met de vraag voor wie bouw ik? Maar veel meer met de regels; hoe blijf ik binnen de regels?'

Volgens diverse professionals ontloopt de gemeente haar eigen verantwoordelijkheden door zich achter de programma-eisen te verschuilen. Ze geven in feite het lange termijnbelang voor IJburg uit handen aan de marktpartijen die door hun versnippering en inperking in regels niet kunnen sturen op een einddoel. Investeerder Amvest neemt dit het Projectbureau IJburg zeer kwalijk. 'De gemeente neemt te weinig de regie op zich. Zij voelen zich niet meer verantwoordelijk voor IJburg wanneer zij hun taak hebben volbracht, namelijk het opleveren van woningen en het behalen van enkele doelstellingen. Het eindproduct, de sociale structuur van zo'n wijk, wordt hiervan het slachtoffer.' Volgens Amvest wordt er teveel verantwoordelijkheid afgeschoven op de beheerder, het stadsdeel. Deze is echter niet bij de ontwikkeling betrokken. 'Door het systeem met al die stadsdelen in Amsterdam, is het lastig te bepalen wie het voor het zeggen heeft.' Dit punt speelt ook sterk bij het stadsdeel zelf dat uiteindelijk het meeste belang heeft bij het eindproduct. Aldus de voorzitter van Zeeburg en de voor IJburg verantwoordelijke stadsdeelwethouder liggen er te strakke scheidslijnen tussen de ontwikkelaars en de beheerders waardoor er uiteindelijk allerlei fricties ontstaan. 'De verantwoordelijkheid voor de ontwikkeling en de kosten liggen bij de centrale stad. Later wordt pas de verantwoordelijkheid aan Zeeburg overgedragen; wij moeten de voorzieningen realiseren. Maar in sommige gevallen accepteren we niet wat de stad levert. Wij willen eigenlijk bestuurlijk medeverantwoordelijk zijn, maar daar voelde de wethouder niets voor. Nu is het nog zo dat er wordt bepaald door degene die betaalt.' En zoals de stadsdeelwethouder al eerder aanhaalde, zijn met name de kosten van maatschappelijke voorzieningen een punt van discussie. Aan de ene kant komt er vaak onvoldoende geld voor het realiseren van voorzieningen en aan de andere kant zit het stadsdeel met de financiële gevolgen van beslissingen door de gemeente. 'Als de centrale stad mooie bouwmaterialen wil gebruiken, zitten wij later met de hoge onderhoudskosten.'

De directeur van de Dienst Ruimtelijke Ordening erkent namens de gemeente dat er ook van hun kant fouten zijn gemaakt in de samenwerking met andere partijen. 'Terecht zeggen de consortia wel dat wij iets teveel voorwaarden en eisen hebben

gesteld, zeker op milieugebied'. Tevens heeft men ingezien dat openbare ruimte een collectieve voorziening is die moeilijk door de markt te realiseren valt. De crisis rond IJburg in 2003 heeft aldus Projectbureau IJburg de kwestie van het opdrachtgeverschap scherp aan het licht gebracht. 'Daardoor waren we gedwongen naar onszelf te kijken en naar onze samenwerkingsverbanden. Momenteel is er een pittige discussie gaande over wie welke verantwoordelijkheden op zich zou moeten nemen.' Algemeen heeft de crisis geresulteerd in het terugnemen van taken en verantwoordelijkheden door de gemeente. De Dienst Ruimtelijke Ordening kan volgens haar directeur echter nog steeds niet aan de consortia opleggen welke woningen ze moeten bouwen, al houdt de gemeente het wel in de gaten. Het Projectbureau zou daarbij meer de motor achter de ontwikkeling van IJburg moeten worden. Net als de andere gemeentelijke professionals wil de Dienst Ruimtelijke Ordening de publiekprivate samenwerking op de andere eilanden van IJburg anders organiseren. 'In de tweede fase gaan we het heel anders aanpakken: dan selecteren we zelf de goede bedrijven.' De wethouder Stedelijke Ontwikkeling wil in elk geval geen consortia meer en de projectmanager IJburg verwijst naar het Steigereiland waar per project een ontwikkelaar uit de markt wordt aangetrokken. De directeur van het gemeentelijke Ontwikkelingsbedrijf betwijfelt echter of de tweede fase weer geheel traditioneel aangepakt zal worden. 'Het traditionele model heeft als voordeel dat je meer regie hebt, maar je kan de financiële risico's minder goed inschatten dus het is de vraag of dat in de tweede fase van IJburg gebruikt zal worden. Voor woningcorporaties doen we het al, de grond aanleggen en bouwrijp maken, maar voor hele eilanden zullen we niet snel zelf het risico dragen.'

Het stadsdeel heeft tot eigen tevredenheid kunnen bedingen dat de volgende eilanden in samenwerking met Projectbureau IJburg worden ontwikkeld. Dit geldt ook voor het Zeeburgereiland dat geen onderdeel van de wijk is, maar als 'voorportaal' wel binnen de plannen herontwikkeld zal worden tot woonomgeving. Momenteel valt het reeds onder de verantwoordelijkheid van stadsdeel Zeeburg, dus is het volgens de stadsdeelwethouder van IJburg logisch dat ze er ook vanaf het begin bij betrokken zijn. 'We hebben voor het Zeeburgereiland met de centrale stad al afgesproken dat we dat samen doen. Dat wordt het coalitiemodel, dat is een prachtige bestuurlijke kreet, maar we doen het gewoon samen.' Om meer samenwerking met de commerciële partijen te krijgen heeft het stadsdeel de 'Coalitie van de Blijvers' opgericht, een groep professionals bestaande uit vier woningcorporaties en investeerder Amvest. Zij zullen blijvend bij IJburg betrokken zijn en hebben dus belang bij goede samenwerking. 'Want de bouwers zijn op een gegeven moment klaar, al is het 2020. Ze rijden het eiland af en komen er niet meer terug'.

De consortia zelf hebben ook enkele stappen genomen om tot betere samenwerking en opdrachtgeverschap te komen. Waterstad heeft zich in 1998 al subconsortia opgesplitst en in de feitelijke bouwproductie hebben de verschillende partijen zich nog verder verzelfstandigd. Ook de vertegenwoordiger van Amvest heeft zich naar eigen zeggen sterk ingespannen voor het opbreken van consortia in kleinere verbanden. 'Mijn oplossing is: ontvlechten! Dan kunnen we allemaal de dingen doen waar we het beste in zijn. Want je ziet dat partijen solitair veel sneller en veel beter reageren, dan in samenwerkingsverband.' De drie consortia Waterstad vindt hij nog te grote eenheden en dienen daarom verder te worden ontvlechten. Bij Waterstad 1 en de IJburgermaatschappij is dit volgens de directeur van Het Oosten reeds het geval. Deze consortia bestaan nog maar uit één partij, de anderen zijn uitgekocht. Een andere maatregel die de marktpartijen volgens eigen zeggen hebben genomen is het beter toezicht houden op ontwerpers en architecten. Ook gelden er van hun kant minder regels. Doordat de ontwikkeling van IJburg nu redelijk goed verloopt en de consortia zich op hun kerntaak hebben kunnen toeleggen, het bouwen van woningen,

heeft men algemeen het idee dat de kwestie van opdrachtgeverschap voorlopig is opgelost.

Planningsdynamiek

In de ontwikkeling van IJburg is tot nu toe diverse keren gebleken dat de partijen grote moeite hebben met de grilligheid van het place makingsproces om te gaan. De ontwikkeling van IJburg is sterk getekend door de economische voorspoed van de jaren negentig en het inzakken van de markt vanaf 2001. Volgens de directeur van De Principaal is de vraag 'hoe je plannen en afspraken recessiebestendig maakt' een belangrijke probleem bij IJburg, maar dit wordt steeds onder tafel geschoven. De kwestie van de planningsdynamiek onder de professionals spitst zich toe op de vraag wat je vast moet leggen en wat open gelaten kan worden voor latere invulling. Daarbij gaat het voornamelijk om het inspelen op de wensen van bewoners, niet zozeer over het punt hoe om te gaan met het algemene vraag en aanbod.

De directeur van woningcorporatie Het Oosten is sterk van mening dat er zo min mogelijk gepland dient te worden, een wijk moet zo los en flexibel mogelijk zijn. Marktdenken waar men wijken op grond van doelgroepen of leefstijlen probeert te ontwikkelen, staat hem zeer tegen omdat het voortkomt uit een angst voor de werkelijkheid en de wens deze te sturen. 'Nu is het zo dat als we een wijk gaan bouwen we programma's schrijven. Maar niemand weet wat er met IJburg gebeurt en niemand weet wat er straks gebeurt. In plaats van fixeren moet je op de dynamiek gaan zitten door een kader te maken waarbinnen andere mensen dan jij initiatieven kunnen nemen. Je moet structuren bouwen waarin van alles en nog wat kan, zodat het leven erin kan kruipen.' De directeur van Het Oosten stelt dat het gaat om de voortdurend veranderende wensen van bewoners. Om hierop in te kunnen spelen heeft de zogenaamde solids bedacht, bestemmingsloze gebouwen waarvan de gebruiker de bestemming bepaald en niet de overheid. Dit nieuwe gebouwconcept, waarbinnen in principe alles mogelijk is, zal als het aan Het Oosten ligt ook op IJburg uitgevoerd worden. Volgens de directeur is dit dé waarborg voor duurzame ruimtelijke kwaliteit, waarbij hij verwijst naar wijken zoals Amsterdam Zuid of de grachtengordel die ook een grote flexibiliteit hebben. Op IJburg schort het hier volgens hem vaak aan omdat er binnen de consortia teveel korte termijn Denktoetsen zijn wie het alleen gaat om de huidige verkoopbaarheid van woningen. 'Dat is een groot probleem voor IJburg en het leidt tot stereotypering van de producten zonder lange termijn kwaliteit. Men zou veel meer gericht moeten zijn op flexibiliteit en toekomstkwaliteit van de woning. Dat is nu duurder, maar betaalt zich uiteindelijk wel uit. Dit vraagt wel om een andere opzet van projectontwikkelaars en de gemeente.'

Met deze laatste opmerking lijkt Het Oosten gelijk te hebben want de meeste professionals binnen de consortia staan sceptisch tegenover de ideeën van deze woningcorporatie. Zo is de directeur van De Principaal terughoudend ten aanzien van solids omdat de overheid hiervoor volgens hem teveel beperkingen opwerpt. 'Vooraf vanwege het bestemmingsplan en de erfpachtvoorwaarden. De gemeente is niet flexibel met het gebruik van ruimte, dus ik zie niet hoe deze solids kunnen slagen.' Omdat het concept hem wel aanspreekt is hij zeer benieuwd naar hetgeen Het Oosten weet te bereiken op dit punt. Andere projectontwikkelaars en beleggers geloven echter niet dat solids kans van slagen hebben. Ze zien weinig in het veranderen van de functie van een gebouw omdat hij hierbij problemen voorziet met de gebruikers. Zeker als het tijdelijke bestemmingen zijn want dan moet je de ruimte van mensen afnemen. De regiodirecteur van Bouwfonds ziet de oplossing voornamelijk in het braak laten liggen van bouwgrond, maar ook daar lijkt onder de gemeente weinig animo voor. 'In de

discussie is er geen ruimte voor de opvatting om ruimte onbebouwd te laten; dat is te duur en daarom wordt er niet naar geluisterd.' Volgens de marktpartijen is de overheid zo inflexibel omdat ze bang zijn dat projectontwikkelaars teveel geld verdienen. Ze proberen kortom de markt te reguleren, iets waarover diverse vertegenwoordigers van de consortia zeer verbolgen zijn. De manager projectontwikkeling van Amvest stelt dat de gemeente, ondanks hun wens voor meer marktwerking in de ontwikkeling van IJburg, weinig ruimte voor de planningsdynamiek overlaat. 'De gemeente heeft het programma dogmatisch vastgesteld, in hele strakke programma's die overigens niets te maken hadden met de markt of de vraag.' Aan de andere kant neemt de gemeente volgens de consortia teveel afstand van de wijk als geheel. Zoals al bij de kwestie van het opdrachtgeverschap is besproken, missen de marktpartijen een overkoepelende speler die het proces als geheel in de gaten houdt en die daardoor kan reageren op de veranderingen. 'Dit is juist een taak van de gemeente. Doordat ze dan het overzicht hebben, kunnen ze inspelen op leuke plannen en prioriteiten verleggen.' Nu doet men alleen aan crisismanagement, aldus Bouwfonds.

Meer nog dan binnen de consortia speelt de kwestie van planningsdynamiek bij het stadsdeel. Zowel de voorzitter van Zeeburg als de direct verantwoordelijke wethouder voor IJburg vertellen in de uitvoering van hun beheertaak regelmatig te botsen met de planvorming van de centrale stad. Volgens de stadsdeelvoorzitter denkt de gemeente teveel alles te kunnen bepalen. De wethouder spreekt over het vastzitten 'binnen een structuur waarin je bedacht hebt dat je het zo gaat bouwen. Hij omschrijft IJburg als een 'olietanker die je een beetje probeert bij te sturen'. Het feit dat alles tot op de vierkante meter is ingepland ligt volgens de vertegenwoordigers van het stadsdeel aan de dure grond die het proces van land maken oplevert. De stadsdeelvoorzitter zou net als enkele professionals binnen de consortia graag zien dat er restruimtes worden overgelaten zodat je kan inspelen op ontwikkelingen. 'Dat is ook mijn advies voor andere nieuwe wijken: laat ruimte over, want iedere wijk bevat fouten, waar je later op moet inspelen.' Je zou volgens hem moeten proberen om flexibel te sturen want 'het is juist wel leuk om niet alles van te voren te bedenken.' Ook de IJburg-wethouder van het stadsdeel wil heel graag meer flexibiliteit in de plannen door niet teveel in te kaderen, maar ziet hiervoor erg weinig mogelijkheden. Volgens hem is er bij de centrale stad nauwelijks ruimte deze kwestie te bespreken. 'Het debat is compleet verstomd op het moment dat je hier mee aan komt zetten. Dan zegt iedereen 'nee, dat kan helaas niet meer', dat hadden we afgesproken ongeveer tien jaar geleden. Ik heb dus niet het gevoel dat we hier met elkaar rond de tafel durven te zitten.' De wethouder zegt te begrijpen dat je enige kaders moet scheppen, maar het huidige gebrek aan flexibiliteit heeft volgens hem uiteindelijk wel effect op de sociale structuur van de wijk. 'Die mensen krijgen het op hun bordje als wij ontdekken dat de wereld veranderd is en je dat eigenlijk zou willen implementeren, maar geen ruimte hebt of geen geld'.

De vertegenwoordigers van de centrale stad hebben weinig antwoord op de verwijten van de consortia en het stadsdeel over gebrek aan flexibiliteit. Het Projectbureau lijkt zich inmiddels wel enigszins een andere houding te hebben aangemeten waarbij niet alleen de programmavooraanwaarden voorop staan, maar voor de hogere professionals is dit nog het belangrijkste uitgangspunt. Volgens de wethouder Stedelijke Ontwikkeling kan de gemeente niet meer doen dan het reserveren van ruimte en opstellen van richtlijnen over de invulling daarvan. 'Een buurt kun je niet op het laagste niveau sturen. De structuur moet ontworpen worden en de rest moet later worden ingevuld.' Deze rest is aan bewoners, maar voornamelijk de markt, zo vindt ook de directeur van de Dienst Ruimtelijke Ordening. 'De oude volkshuisvestingsnormeringen hebben we over boord gezet. De markt weet zelf het

beste wat die wil.' De planningsdynamiek is volgens hem een kwestie van de corporaties en de beheerders, de gemeente moet zich vooral bemoeien met de voorwaarden. 'Ik vind de programmatische kant het belangrijkste: lukt het ons om op tijd scholen te krijgen? Lukt het ons om op tijd tijdelijke voorzieningen neer te zetten?' De projectmanager IJburg stelt dat de gemeente wel degelijk meer probeert te doen dan vasthouden aan de eigen plannen. Zelf vindt hij het erg belangrijk dat er mogelijkheden zijn om op ontwikkelingen in te spelen. Dit doet het Projectbureau bijvoorbeeld door bewoners en potentiële kopers te monitoren. 'Op die manier kunnen we wel degelijk inspelen op de wensen van mensen.' Als voorbeeld dat de overheid rekening houdt met de toekomstwaarde van een wijk haalt hij een blok aan dat nu als studentenhuisvesting ontwikkeld wordt en over ruim tien jaar, als de wijk volgroeid is, in kantoorruimte wordt omgezet. Ook voor de tweede fase van IJburg ziet hij mogelijkheden voor uitbreiding. 'Het is volgens mij een goed idee om een plan te maken waarin ruimte wordt gereserveerd voor de bewoner. Flexibiliteit in het bestemmingsplan!'. De gemeente is volgens de projectmanager echter ook beperkt doordat ze aan politieke eisen moet voldoen, zoals bijvoorbeeld de menging in type woningen. 'Er is een frictie tussen de vraag en het politieke aanbod. De politiek denkt te weten hoe het allemaal moet, maar mensen blijken vaak iets anders te willen.'

Arrangementen

Over de realisatie van arrangementen, die een belangrijk onderdeel vormen van de sociale infrastructuur op IJburg, bestaat tussen de professionals zeer veel discussie. Maatschappelijke functies zoals zorg, welzijn en onderwijs vallen onder overheidsverantwoordelijkheid en in het geval van IJburg specifiek het stadsdeel. De consortia moeten echter zorgen dat de behuizing voor deze voorzieningen aanwezig is. Bovendien is kinderopvang geheel afhankelijk van de markt.

De centrale stad stelt zich op het standpunt dat zij niet direct op arrangementen kunnen sturen, het enige dat ze kunnen doen is voldoende ruimte reserveren en dit is in het geval van IJburg ook gebeurd. 'Als gemeente moeten we zorgen dat er plek is voor een aantal voorzieningen, maar meer kunnen we daar niet aan doen', aldus de wethouder Stedelijke Ontwikkeling. De projectmanager IJburg vertelt dat hij elke dag gebeld wordt door bewoners over het tekort aan kinderopvang, maar dat hij er niet over gaat. 'We hebben wel degelijk rekening gehouden met kinderen; er staan nu zelfs drie scholen leeg. Nu is er een probleem met kinderopvang, maar daar kan de gemeente niet op aangesproken worden, omdat dit geheel geprivatiseerd is. Ik kan er niets aan veranderen.' De directeur van het gemeentelijk Ontwikkelingsbedrijf vindt dat de bewoners niet teveel moeten klagen over een gebrek aan voorzieningen, het hoort nou eenmaal bij een nieuwe wijk dat deze niet tegelijkertijd met de eerste woning kunnen worden opgeleverd. 'Met name bij scholen loop je altijd achter omdat ze een kritische massa nodig hebben. Dat kan je later wel makkelijk corrigeren, de vierkante meters voor voorzieningen zitten allemaal in de plannen.' Net zoals de stadsdeelvoorzitter is de directeur van het Ontwikkelingsbedrijf van mening dat de overheid niet teveel in eigen hand moet nemen als het gaat om arrangementen. Beiden zijn erg voor particulier initiatief, vanuit de ontwikkelaars maar ook vanuit de bewoners. 'Collectieve voorzieningen kunnen ook zo dat als je meedoet aan een particulier initiatief je gewoon een bijdrage betaalt voor de ruimte. Dus dan betalen de bewoners het zelf en krijgen ze wat ze willen.'

De stadsdeelvoorzitter van Zeeburg stelt dat hij als vertegenwoordiger van de beherende overheid graag samenwerkt met commerciële partijen om sociale voorzieningen te realiseren. Dit is bijvoorbeeld het geval bij het programma IJburg zonder Scheidslijnen. Andere professionals in de gemeenten geven echter aan dat dit in de praktijk vaak niet gemakkelijk verloopt. Volgens de directeur van de Dienst

Ruimtelijke Ordening is het heel lastig mensen te vinden die scholen, kinderopvang en zorg op IJburg van de grond willen tillen. De startkosten en huren in de wijk blijken daarvoor te hoog. Ook de hoeveelheid regels, opgelegd door het Rijk, waaraan men moet voldoen schrikken af. De Dienst Ruimtelijke Ordening kan volgens hem niet meer doen dan verleiden, 'we moeten het hebben van overtuigingskracht en faciliteren'. Het verleiden van de markt heeft echter weinig succes. De projectmanager stelt dat bijvoorbeeld de samenwerking met Agis, investeerder in het programma IJburg zonder Scheidslijnen, niet goed gegaan is omdat mensen massaal overstapten naar een andere verzekering. Daarnaast verwijt hij ook de bouwconsortia een gebrek aan maatschappelijk ondernemerschap, ze hebben hun focus teveel op de verkoop van woningen gericht. 'Bewoners zeggen dat er geen huisartsen zijn, maar die huisartsen komen niet omdat de huren in een nieuwe wijk relatief heel hoog liggen. De overheid probeert wel samenwerking aan te gaan, maar de kwestie is 'hoe kunnen wij met de ontwikkelaar afspreken dat de huur voor een huisarts lager moet?' Dat kan niet. Zorg is hartstikke commercieel.' Vanuit het oogpunt van de grondexploitatie hekelde de directeur van het gemeentelijk Ontwikkelingsbedrijf de opstelling van de marktpartijen richting sociale voorzieningen. 'Een aantal sociaal-maatschappelijke functies komt niet tot stand omdat er niet tijdig een opdrachtgever is. Dan gaan de consortia die grond voor iets anders uitgeven, ze durven het risico niet te lopen.' Het Ontwikkelingsbedrijf heeft inmiddels besloten zelf een deel van dit risico terug te nemen en probeert ook woningcorporaties hiertoe te bewegen. Roovers maakt zich naast de houding van de consortia ook druk over de beperkende rol van aanbieders van scholen en kinderdagverblijven zelf. Multifunctioneel gebruik blijkt onmogelijk waardoor de vorming van arrangementen sterk belemmerd wordt. 'Ik vind het belachelijk dat wanneer er met overheidsgeld een school wordt gebouwd, dat de buurt daar geen toneel mag spelen, omdat het schoolbestuur dat niet wil. Ze kunnen dat niet beheren. Daarmee missen we kansen. Bewoners zeggen dan dat de overheid niet faciliteert, maar daar ligt de kern van het probleem niet.' Een andere vorm van arrangementen zijn de speelplekken voor kinderen die op diverse plaatsen in de wijk op het binnenterrein van bouwblokken zijn gepland. Dat leek de gemeente een goed idee, maar corporaties willen de verantwoordelijkheid niet dragen. Gevolg is dat er weinig openbare speelplekken zijn.

Het stadsdeel zit het meest met de arrangementen in hun maag. Van alle professionals zijn zij direct verantwoordelijk voor de sociale infrastructuur in de wijk, maar evenwel afhankelijk van de planning van de centrale stad en hetgeen gebouwd wordt door de consortia. In het realiseren van de voorzieningen loopt het stadsdeel keer op keer tegen een gebrek aan flexibiliteit in de ontwikkeling van IJburg aan. De gebrekkige ruimte in de planningsdynamiek zorgt dat men maar beperkt kan inspringen op behoeften van bewoners anders dan die reeds zijn vastgelegd, ondanks dat de huidige bevolkingssamenstelling het wel vraagt. Dit geldt sterk voor scholing en kinderopvang, stelt de programma-manager IJburg van stadsdeel Zeeburg. 'Bijvoorbeeld die tijdelijke scholen, ik kan die plek gewoon niet vinden. We zitten nu te passen en te meten waar het eventueel nog zou kunnen. Ik roep wel eens 'nou, dan doen we toch een blok niet'. Dan beginnen ze bij Projectbureau IJburg te lachen, dat is toch onmogelijk want dat zou de opbrengsten schaden.' Ook met een aantal andere sociale voorzieningen loopt het stadsdeel tegen de grenzen van de planning op. Dit geldt bijvoorbeeld voor het buurthuis dat op IJburg gepland is, maar waarvoor de ideeën in welzijnswerk inmiddels sterk veranderd zijn. De programma-manager zegt het gevoel te hebben iets achterhaalds aan het bouwen te zijn. Volgens de stadsdeelwethouder zouden de consortia ook moeten inzien dat ze hier niet bij gebaat zijn. 'Het is natuurlijk eigenlijk bizar dat als we een wijk neerzetten en we de komende tien jaar moeten vaststellen dat we bijvoorbeeld te weinig

speelgelegenheden hebben terwijl er heel veel kinderen zijn. Mensen gaan dat ervaren als nadeel van de wijk. Dat is ook niet in het belang van het consortium. Die moeten die huizen verhuren of verkopen.'

Een mogelijke oplossing voor het creëren van arrangementen volgens het stadsdeel is de voorzieningen op te nemen in de grondexploitatie. Dan zouden de kosten van tevoren gedekt zijn en hoeft men niet te woekeren met ruimte. 'De maatschappelijke bestemmingen hebben het nakijken omdat het alleen gaat om de maximale grondopbrengst. Door de sociaal-maatschappelijke voorzieningen in de grondexploitatie op te nemen zou je meer flexibiliteit kunnen krijgen, maar niemand wil daar aan. Dan krijg je een negatieve grondexploitatie en dat krijgt het Projectbureau er niet door bij de wethouder.' Een voordeel van deze oplossing is volgens de stadsdeelwethouder dat je 'mensen medeverantwoordelijk maakt, tot de marktpartijen aan toe'. Dit zou ook het concept IJburg zonder Scheidslijnen ten goede komen, want dit wordt geheel los van de consortia ontwikkeld hetgeen tot veel fricties leidt, aldus de programma-manager van het stadsdeel. 'Het gaat om huurprijzen die eigenlijk te hoog zijn om dat concept waar te kunnen maken. We zouden willen dat voor de maatschappelijke bestemmingen de huurprijzen wat zouden zakken. En meer flexibiliteit in het ruimtegebruik.' De stadsdeelwethouder zou hierover graag een keer met de consortia rond de tafel gaan zitten. Hij vraagt zich echter af hoeveel zin dit heeft want de meeste professionals binnen de consortia maken zich weinig druk over het ontstaan van arrangementen in IJburg. Het tekort aan bijvoorbeeld kinderopvang is volgens hen op te vangen met tijdelijke voorzieningen. De directeur van de Principaal zegt hiervoor op zoek te zijn naar sloops (space left over after planning) of eigenlijk space waiting for planning, ruimte die wacht op een definitieve functie. Met name in de situatie van IJburg dat in de toekomst dichtbebouwd zal zijn, is het volgens hem belangrijk in te spelen op dergelijke ruimte omdat deze later sterk bevochten zal worden. Volgens de projectontwikkelaar van woningcorporatie Ymere is het helemaal niet nodig om tijdelijk gebruik te gaan creëren op thans ongebruikte grond omdat er op IJburg reeds bebouwde ruimtes leeg staan. Hij ziet het probleem dan ook niet in de ruimte, maar in het gebrek aan initiatief van aanbieders. De gemeente zou beter haar best moeten doen om commerciële partijen te interesseren, hun eigen taak zien ze vooral in het creëren van huisvesting. Voor de consortia zijn de ontwikkelkosten daarvan echter een kwestie. 'Het is lastig dat de kosten voor de baten uitgaan.' Wat betreft welzijnsvoorzieningen verwijst Ymere naar het stadsdeel, de ontwikkelkant is hier volgens hem niet verantwoordelijk voor. De regio-directeur van Bouwfonds stelt dat de gemeente niet teveel moet vastleggen op het gebied van arrangementen en ook niet te paniekerig moet reageren op het moment dat de bewonerspopulatie andere faciliteiten vraagt dan verwacht. 'Als je zaken plant, dan worden voorzieningen weer niet gebruikt. Ik denk dat behoeftes met de tijd veranderen. Let's face it: IJburg wordt een gewone wijk; gewone behoeftes komen op termijn'.

4.3 Resumé

In dit hoofdstuk zijn de place professionals van IJburg aan het woord geweest. Ze hebben hun reflectie gegeven op de *place making* van IJburg tot nu toe en de dingen die hierin verkeerd zijn gegaan, maar ook hetgeen waarover men tevreden is. Het algemene beeld dat hieruit naar voren komt, is dat de professionals de ontwikkeling van de wijk hebben willen organiseren in een moderne netwerkstructuur, maar ze in de praktijk vasthouden aan traditionele planningsprocessen. Het gekozen systeem veronderstelt dat de fases van gebiedsontwikkeling meer door elkaar lopen en alle partijen daarbij steeds betrokken zijn. Op IJburg houdt iedereen zich echter alleen bij

zijn eigen taak, samenwerking ontbreekt en verantwoordelijkheden worden afgeschoven naar anderen. Deels komt dit voort uit het systeem zelf waarin geen centrale regie meer bestaat, maar de macht gedeeld wordt tussen alle professionals. De kans op fricties is hierbij groter, echter de mogelijkheid bestaat ook dat wanneer zeer veel spelers betrokken zijn, zoals in dit geval, belangen teveel versnipperd raken. De *place making* op IJburg is een duidelijk voorbeeld van de overgangperiode tussen traditionele en ontwikkelingsgerichte planologie waarin we momenteel verkeren en een gebrek aan ervaring met dit laatste. Geen van de professionals wist hoe te werk te gaan, behalve wat hen bekend was. Omdat men nog in het oude model denkt, gaat het met name mis bij de overgangen van de ene fase in het proces naar de andere. Zo komen de knelpunten in de *place making* van IJburg aan het licht wanneer de gemeente zich terugtrekt en de consortia aan zet zijn en het moment dat bewoners zich vestigen en de beheerder in het spel komt.

Het grootste probleem zit in het onvermogen van de verschillende partijen om samen te werken in een situatie waarin geen vaststaande structuren bestonden en men geplaagd werd door een fluctuerende conjunctuur. Onder de voorspoed van de jaren negentig zijn mooie plannen gemaakt waarna enkele consortia breed werden samengesteld om afzet te garanderen en de gewenste kwaliteit te creëren. Dit laatste is echter niet goed gelukt omdat men zich in de onzekerheid van het nieuwe fenomeen PPS en de omslaande markt puur op het eigen belang concentreerde en geen gezamenlijke interesse in IJburg wist te organiseren. Bovendien werd de aandacht van de marktpartijen in beslag genomen door de programma-eisen en regels die door de gemeente waren opgelegd. Deze werden in principe opgesteld om ruimtelijke kwaliteit te waarborgen, maar hadden als achterliggend doel de consortia toch enigszins te sturen. Gevolg was een grote inflexibiliteit in de plannen en structuur die niet gericht was op het creëren van een goede wijk, maar het voldoen aan alle richtlijnen. Toen de aanleg van de wijk rond 2003 in een crisis belandde bleef men hieraan vasthouden in plaats van mee te bewegen met de markt, zoals in eerste instantie de bedoeling was. De traditionele manier van gebiedsontwikkeling was kortom ondanks de intentie tot modernisering nog sterk aanwezig in de *place making* van IJburg en nam gaandeweg bovendien verder toe. Toen de hybride vorm, waarmee men in eerste instantie werkte, problemen begon te geven, probeerden zowel de marktpartijen als de gemeente bijna volledig naar de oude situatie terug te keren. Het Projectbureau IJburg trok meer regie naar zich toe, enerzijds omdat ze de marktpartijen niet vertrouwde en anderzijds omdat de consortia er zelf om vroegen.

Een ander punt dat de aanzet tot ontwikkelingsplanologie gefrustreerd heeft is de angst van de partijen voor de financiële structuur die daarbij hoort. De gemeente wilde haar macht in de grondexploitatie niet opgeven, maar zich evenmin vastleggen op kosten en opbrengsten. Ook de consortia reageerden sterk traditioneel op dit punt door elk stukje grond dat aan hen uitgegeven was al in te kaderen, ook zij zijn bang met verlies te lijden als men iets in het kader van planningsdynamiek pas later zou invullen. De omgang met het tijdspectief van IJburg is een punt waarmee alle partijen grote moeite hebben. Iedereen weet dat het een langdurig project is waarbij het voor duurzame ruimtelijke kwaliteit beter is niet alles van tevoren vast te leggen. De toekomstwaarde is in principe sterker gebaat bij het zogenaamde governance-model dan de traditionele planprocessen. Het ontbreken van centrale machthebbers binnen de ontwikkelingsplanologie waardoor partijen eigen verantwoordelijkheden hebben en consortia zelf de feitelijke ontwikkeling sturen, geeft meer mogelijkheden tot flexibiliteit. Op IJburg is dit echter niet het geval gebleken, in tegendeel. De manier waarop de netwerkstructuur is uitgewerkt heeft juist veel starheid gecreëerd. Voor de oorzaken hierachter wijzen alle partijen naar elkaar, henzelf zou niks te verwijten zijn. Feit is dat alle professionals fouten hebben

gemaakt omdat ze niet volledig mee wilden of durfden te gaan in de publiekprivate samenwerking. Allen hebben geprobeerd hun risico's zo veel mogelijk af te dekken in plaats van zich actief op te stellen hetgeen terugslaat op de ruimtelijke kwaliteit van IJburg, met name de toekomstwaarde.

De netwerkstructuur en de daaraan gekoppelde ruimtelijke kwaliteit hadden ook een goede waarborg moeten zijn voor positieve sociale ontwikkeling van IJburg. In principe organiseert deze opzet vanzelf maatschappelijk ondernemerschap met publiek belang. Toch gaat dit in de praktijk vaak fout, zoals bij de sociale infrastructuur op IJburg. Naar de geest van de moderne gebiedsaanpak houden vrijwel alle professionals hier zeer liberale ideeën op na met als gevolg dat het nauwelijks als een kenmerk van ruimtelijke kwaliteit wordt onderkend en verantwoordelijkheden worden afgeschoven. De taak voor arrangementen wordt bij de beheerder gelegd, maar deze is nauwelijks in het ontwikkelingsproces betrokken en stuit op een gebrek aan flexibiliteit en *commitment* bij de andere partijen. IJburg heeft groot gebrek aan een integrale gedachte over de sociale structuur van de wijk waardoor alle partijen, ook de gemeente, op een ad hoc manier reageren. Men vertrouwt op marktwerking, maar deze blijkt in belangrijke gevallen, zoals kinderopvang, gebrekkig te zijn. Ook op andere punten loopt het mis. Mengen bijvoorbeeld is als doelstelling vastgesteld door de gemeente omdat dit segregatie zou tegengaan en een stedelijke wijk creëert, maar de consortia, die voornamelijk vanuit marktwerking denken, zien IJburg meer als een buitenwijk. Doordat niemand hierop stuurde, waren de denkbeelden over sociale structuur te gefragmenteerd en vanwege het gebrek aan opdrachtgeverschap hebben ontwerpers uiteindelijk de vrije hand gekregen. Pas in een later stadium, in de crisissituatie van 2003, is men gaan denken over de differentiatie in woningtypen en het juiste niveau van menging.

5 Conclusies en vervolgtraject

5.1 Inleiding

Voor een wijk die nog maar vier jaar bewoond is en waar tot voor kort water stroomde heeft IJburg reeds zeer veel meegemaakt. De ontwikkelingen van de afgelopen tien jaar kunnen gerust als stormachtig worden bestempeld. Hieruit blijkt dat IJburg, ondanks dat het een nieuwe wijk is die uit het niets is opgebouwd, absoluut geen *non-place* is. De wijk wordt door mensen beleefd en gebruikt en kent naast een fysiek-ruimtelijke een grote symbolische betekenis. Dit gegeven staat centraal in deze studie waarbij het uitgangspunt is dat de plaats IJburg door verschillende partijen geconstrueerd wordt. In het kader van het onderzoek is dit *place making* genoemd, hetgeen globaal staat voor het proces waarbij een plek zich door menselijk handelen ontwikkelt van niets tot iets en het een betekenis krijgt. Daarbij zijn twee partijen onderscheiden, de professionals die zich bezig houden met het plannen, bouwen en beheren van de wijk en de mensen die er wonen, hun kinderen naar school brengen, een praatje maken met de burens of zich juist sterk op zichzelf houden. Samen zorgen ze ervoor dat IJburg gaat leven en meer wordt dan een verzameling huizen aan de rand van het IJmeer in Amsterdam. Onder de *place professionals* is de 'uitkomst' van *place making* gedefinieerd als ruimtelijke kwaliteit welke te vinden is in een gebruiks-, belevings- en toekomstwaarde. Mensen die feitelijk van de wijk gebruik maken doordat ze er wonen, werken of op een andere manier verblijven zijn daarbij het uitgangspunt. Ten aanzien van de bewoners is het resultaat van *place making* gezien als het ontstaan van *place attachment*, ofwel lokale binding. Deze binding uit zich in diverse dimensies, zoals het functionele buurtgebruik, de sociale contacten en identificatie met de buurt en medebewoners, en sluit daarin aan bij de verschillende aspecten van ruimtelijke kwaliteit.

De kernvraag van dit onderzoek is op welke wijze de ontwikkeling van IJburg, gevat onder de term *place making*, tot nu toe precies heeft plaatsgevonden en welke lessen daarvan te leren zijn voor het vervolgtraject. De vraag spitst zich toe op de verhouding tussen de fysieke constructie van de professionals, van planvorming tot realisatie, en de sociale constructie onder de bewoners. Hierbij is gekeken naar de veronderstellingen en uitgangspunten die onder de ontwikkelaars van de wijk leefden en hoe deze verwerkt zijn in de plannen en ontwerpen. Ten tweede is bekeken op welke manier de aanleg van IJburg tot nu toe verlopen is en hoe de verhoudingen binnen de betrokken partijen daarbij zijn geweest. Ten derde zijn de komst van de eerste bewoners en de manieren waarop ze het leven in de wijk vormgeven, uitgebreid bestudeerd. Steeds hebben de relaties tussen de bewoners en de professionals centraal gestaan. Zo is in het onderzoek aandacht besteed aan zowel de manier waarop de ontwerpers en planners hebben ingespeeld op de toekomstige gebruikers van IJburg als aan de wijze waarmee bewoners met de gegeven arrangementen omgaan en tevens hoe zij wensen en knelpunten communiceren naar de projectontwikkelaars en beheerders van de wijk.

5.2 Hoofdconclusies

Place making als planningsproces

Voor IJburg hebben de professionals, onder aanvoering van de gemeente Amsterdam, ingezet op een nieuwe manier van gebiedsontwikkeling. De structuur die men gekozen heeft, sluit sterk aan bij wat planologe Patsy Healey onder *place making* verstaat: een collectieve aanpak van betrokken partijen gericht op een

duurzaam, kwalitatief resultaat (Healey, 1997). Overheden, projectontwikkelaars, woningbouwverenigingen en investeerders gaan daarvoor een overeenkomst met elkaar aan om gezamenlijk een locatie te ontwikkelen, de zogenaamde publiekprivate samenwerking. Place making geschiedt hierbij in een netwerkstructuur waarbij elke actor een rol heeft, in tegenstelling tot de ouderwetse planologie waarin het proces van planvorming tot bouwen en beheren een rechtlijnig karakter had. De verschillende fases volgden elkaar nauwgezet op met daarbij steeds een nieuwe centrale machthebber. Tegenwoordig lopen de fasen steeds meer door elkaar en dit betekent tevens dat de macht binnen het ontwikkelingsproces een gedeeld goed is geworden. De overheid heeft haar klassieke rol als regisseur uit handen geeft aan een netwerk van leiders. Een van de kernvragen van dit onderzoek is hoe de professionals met deze overgang van government naar governance omgaan.

De hoofdconclusie is dat de place making als nieuwe vorm van gebiedsontwikkeling in de eerste fase van IJburg gefaald heeft. Hiermee sluit dit onderzoek aan bij de conclusies van John van den Hof over de planning en uitvoering van Vinex-locaties in het algemeen (Van den Hof, 2006). In de euforie die in de jaren negentig rond IJburg heerste, leek alles mogelijk, maar de praktijk wees anders uit. De belangrijkste reden daarvoor is dat men de netwerkstructuur niet ten volle heeft uitgewerkt en eigenlijk alle partijen het experiment op dat punt uit de weg zijn gegaan toen de woningmarkt minder gunstig bleek dan gedacht. De institutionele context, om met Van den Hof te spreken, heeft daarbij een sterk beperkende werking gehad. Men is teveel teruggevallen op oude gewoontes en bestaande structuren of had grote moeite met de nieuwe situatie om te gaan. In plaats van een collectieve aanpak van enkele krachtige spelers bestond er een grote versnippering in verantwoordelijkheden, belangen en visies. Zo zijn er onder de professionals vijf verschillende posities te onderscheiden die min of meer los van elkaar een eigen place making voeren:

- de centrale stad gericht op productie draaien en kaders scheppen
- de ontwerpvisie gericht op het ontwerp, de fysieke structuur
- investeerders en projectontwikkelaars gericht op het bouwen voor de markt
- woningcorporaties gericht op een duurzame wijk
- beheerders, specifiek het stadsdeel, gericht op de sociale infrastructuur

Met name het stadsdeel staat met hun *place making* los van de andere partijen omdat ze als beheerder niet meebouwen. Hier blijkt dat men de traditionele planning in fases nog lang niet heeft losgelaten. In een volwaardige netwerkstructuur hadden ze er vanaf het begin bij gezeten.

Zoals in hoofdstuk 4 uitgebreid is besproken, verwijzen de professionals steeds naar elkaar als het gaat om bepaalde taken. De gemeente heeft ten aanzien van IJburg de meeste zaken uit handen gegeven aan de consortia vanuit de overtuiging dat marktwerking de wijk ten goede zou komen. De vertegenwoordigers van de centrale stad schuiven hun verantwoordelijkheden dan ook grotendeels af. De marktpartijen hebben dit in eerste instantie geaccepteerd maar toen zij voor de feitelijke uitvoering kwamen te staan, ontstonden er fricties. Deels is dit te wijten aan onwil van de consortia om zich buiten hun gangbare bouwactiviteit te begeven en bijvoorbeeld ook openbare ruimte te maken. Anderzijds bestond er groot wantrouwen bij de gemeente en andere externe partijen, zoals water- en electriciteitsbedrijven, omtrent de producten die de consortia zouden afleveren. Toen de ontwikkelaars bovendien dure woningen wisten te creëren die, deels als gevolg van een economische recessie, weinig aftrek vonden, verloor de gemeente veel van haar geloof in de marktpartijen. Hierdoor is men de governance-structuur steeds verder gaan afzwakken waarbij het

opmerkelijk is dat zowel marktpartijen als de overheid de wens hadden (gedeeltelijk) terug te keren naar het traditionele planningsproces.

Het ontbreken van centrale regie in de gebiedsontwikkeling is een cruciaal punt waar men grote moeite mee heeft gehad. Vrijwel alle professionals zijn steeds op zoek geweest naar een procesleider, ondanks dat deze in de netwerkstructuur in principe niet bestaat. Het gemis aan sturing en het feit dat men zelf geen macht wilde nemen, heeft geresulteerd in een algemeen gebrek aan opdrachtgeverschap. Dit is het meest duidelijk naar voren gekomen in de ontwerpfase toen er naast de partijen in de consortia vele tientallen architecten in het spel waren. Maar ook in de voorbereidende fase is de regie-kwestie zichtbaar. Zo heeft de centrale stad uit angst geheel haar greep op het ontwikkelingsproces te verliezen een groot aantal programmavoorwaarden en richtlijnen opgesteld. Hierdoor hebben ze uiteindelijk niet meer regie gekregen, maar is het gehele ontwikkelingsproces aan banden gelegd. Van de flexibiliteit die de netwerkstructuur met zich meebrengt, is door de gemeentelijke regels veel verdwenen. Het omgaan met de planningsdynamiek van IJburg werd zo een heikel punt voor alle professionals. Doordat de samenhang tussen de partijen (met name de consortia, de centrale stad en het stadsdeel) ontbreekt, kan men vrijwel enkel op een ad hoc manier reageren als de sociale ontwikkelingen op IJburg niet in lijn zijn met de voorgestelde fysieke constructie.

Een belangrijke omissie in de *place making* van IJburg is het creëren van een gemeenschappelijk belang onder de professionals ten aanzien van de gehele ontwikkeling van de wijk. Niet alleen hebben alle partijen een verschillende insteek waar ze zich toe beperken, ze worden vrijwel allen gekenmerkt door een korte termijn visie. In plaats van ruimtelijke kwaliteit lag de focus bij regels, structuren en het voldoen daaraan, hetgeen sterk tot uiting kwam tijdens de 'crisis' van 2003. Dit geldt zeker voor de gemeente Amsterdam op centraal niveau. Ondanks dat dit een publieke partner is, hebben ze een beperkte betrokkenheid bij de wijk, het gaat om productie draaien, zorgen dat bepaalde richtlijnen worden doorgevoerd en het dekken van de kosten voor het maken van het land. Zo is de zogenaamde wijkwoning ingegeven door het dogmatisch mengen en niet vanuit het idee een goede sociale structuur te creëren. Problemen daarmee komen op het bordje van het stadsdeel dat als beheerder duidelijk de meeste *commitment* op de langere termijn heeft. In het realiseren daarvan zijn ze echter afhankelijk van de overige professionals. Binnen de netwerkstructuur is men er nochtans niet in geslaagd maatschappelijk ondernemerschap te creëren omdat de partijen teveel gericht zijn op hun eigen belangen en de consortia zich sterk richtten op de markt. Alle verantwoordelijkheid op dit punt schuiven ze af op de gemeente. De enkele professional die wel een lange termijn betrokkenheid toont, doet dit grotendeels op basis van persoonlijke voorkeuren. Als een van de oprichters van het eerste consortium en vertegenwoordiger van een woningcorporatie heeft de directeur van Het Oosten duidelijk meer belang bij de wijk dan de gemiddelde projectontwikkelaar, maar zijn visie is sterk individueel. Hetzelfde kan gezegd worden van de Manager Projectontwikkeling die namens Amvest bij IJburg betrokken is. Het is de vraag of zijn ideeën over IJburg algemeen gedeeld worden binnen deze organisatie. Net als de gemeente lijken de meeste partijen in de consortia de *place making* vooral te hebben ingezet vanuit economisch oogpunt, risico-spreiding en marktwerking. Men heeft weinig boodschap aan de collectieve aanpak zoals Healey voorstaat; duurzame ontwikkeling wordt niet gedeeld als iets dat hen allen aangaat. Toch zouden alle professionals erbij gebaat zijn, zeker met het oog op de toekomstige ontwikkeling van de wijk. Het bouwen en plannen van IJburg is namelijk nog lang niet achter de rug en tot het zover is, zullen nog veel hobbels genomen moeten worden. Een

ontwikkelingsgerichte aanpak biedt hier in principe de beste mogelijkheden, maar dan moeten de professionals deze wel benutten.

Place making als het waarborgen van ruimtelijke kwaliteit

Zoals in hoofdstuk 1 is beschreven dient, het uiteindelijke resultaat van *place making* ruimtelijke kwaliteit te borgen. Hierbij zijn drie aspecten te onderscheiden: de gebruikswaarde, belevingswaarde en de toekomstwaarde die corresponderen met de buurtbindingen onder de bewoners, met name de economisch-functionele en culturele binding. De vraag aan het eind van dit onderzoek is in hoeverre men erin geslaagd is IJburg te voorzien van ruimtelijke kwaliteit, of in andere woorden in hoeverre de wijk de behoeften van haar bewoners bevredigt. Op enkele punten is dit tamelijk goed gelukt, maar er zijn veel zaken voor verbetering vatbaar, zeker nu IJburg steeds meer inwoners krijgt. Want pas nu de wijk echt aan het groeien is, komt duidelijk aan het licht dat een visie op de (veranderende) gebruiker van de wijk tot nu toe ondergeschikt is geweest aan de grillen van sommige professionals op het gebied van richtlijnen en ontwerpen.

De gebruikswaarde is in hoofdstuk 1 omschreven als bereikbaarheid, beschikbaarheid van voorzieningen en leefbaarheid. Omdat IJburg een wijk in aanbouw is, zijn deze aspecten nog niet volledig ontwikkeld. Hoewel voor IJburg de ambitie bestond dit anders te doen dan op overige Vinex-locaties, is men daar niet in geslaagd. Zo hebben de eerste bewoners een zeer gebrekkig winkelaanbod gehad en was de toegankelijkheid met openbaar vervoer of de fiets verre van optimaal. Andere voorzieningen zijn wel vanaf het begin aanwezig geweest, zoals scholen en gezondheidszorg. Tevens is er inmiddels een winkelcentrum geopend, rijdt de IJtram over het algemeen op tijd en vestigen zich steeds meer ondernemers in de wijk. In het bewonersonderzoek is gebleken dat deze aspecten de IJburgers in zekere mate aan hun woonomgeving bindt. Zeker ouders met kinderen maken veelvuldig gebruik van de voorzieningen in de wijk en waarderen deze mogelijkheden zeer.

Toch bestaan er toenemende knelpunten rond de gebruikswaarde van IJburg die terug te voeren zijn op de starheid van de *place making* en het gebrek aan sociale visie. Zo vormen voorzieningen voor de grote schare kinderen, zoals opvang en speelplaatsen een probleem. In de eerste plaats blijkt het lastig te zijn maatschappelijke arrangementen aan te trekken in de wijk. Volgens de gemeente is dit de taak van de consortia, maar de marktpartijen stellen dat ze hiervoor niet verantwoordelijk gesteld kunnen worden. Ten tweede hebben de professionals veel moeite met het inspringen op de behoeften van bewoners, zeker als deze niet van tevoren zijn ingecalculeerd. Elk stuk grond is reeds ingevuld waardoor er voor nieuwe, ongeplande voorzieningen nauwelijks plaats is. Met name nu de wijk sterk aan het groeien is lijkt dit een probleem te worden. Ook de inrichting van de openbare ruimte zal in de toekomst steeds meer onder druk komen te staan. Dit uit zich nu al in een gebrek aan speelplaatsen voor kinderen en in de parkeerdruk. Voor een wijk van tweeverdieners is de gestelde norm voor het aantal auto's per huishouden is relatief laag en bovendien zijn er weinig openbare parkeerplaatsen. Naarmate de wijk meer inwoners, maar ook meer bedrijven zal herbergen, kan dit probleem enkel toenemen. Tot slot ontwikkelt de leefbaarheid van IJburg zich in een rap tempo tot een urgente kwestie. De wijk is naar mening van veel bewoners niet meer zo schoon, heel en veilig als in het begin en ze ervaren een gebrek aan beheer op dit punt. Deels is dit te wijten aan het feit dat deze taken nog niet goed zijn geïmplementeerd, maar anderzijds lijken er fouten te zitten in de planning van IJburg waarbij weinig rekening is gehouden met grotestadsproblematiek. Men heeft bijvoorbeeld menging als een dogma doorgevoerd zonder na te denken over de sociale gevolgen hiervan. Als deze kwesties niet adequaat worden opgelost zal de gebruikswaarde van IJburg dalen

evenals de lokale binding. Nu al spreken mensen over een tekort aan plaatsen bij kinderopvang, overvolle scholen en het parkeerbeleid als onaangename kenmerken van de wijk en dit kan mensen aanzetten tot verhuizen. Ten aanzien van de leefbaarheid hebben enkele bewoners het stadsdeel hiermee reeds bedreigd. Het komt de *place attachment* van de bewoners dus zeker niet ten goede en kan zich op den duur ontwikkelen tot een diskwalificatie.

De belevingswaarde laat zich in het algemeen vertalen als de ruimtelijke identiteit van IJburg. Zowel in de *place making* van de professionals als de bewoners is dit een belangrijk gegeven gebleken. Beiden maken er werk van de wijk neer te zetten als een bijzondere plek die stedelijke en suburbane kenmerken verenigt. Zoals geconstateerd in hoofdstuk 3 hebben de IJburgers veel culturele binding hetgeen ontstaan is via het pioniersproces en het zich afzetten tegen de negatieve publieke opinie over de wijk. Hierbij maken ze gebruik van de elementen die de fysieke en sociale structuur van de wijk hen aanreikt. In het algemeen is te stellen dat IJburg een succes is vanwege het feit dat de gemeente en de consortia de belevingswaarde als een belangrijk onderdeel van ruimtelijke kwaliteit hebben beschouwd. Men wilde niet zomaar een wijk neerzetten en zeker geen doorsnee Vinex-locatie, maar een bijzondere plek binnen de stad Amsterdam. Diversiteit in stedenbouwkundige structuur, architectuur en sociale samenstelling moesten daarvoor zorgen. Ook het water vormde een belangrijk element. Men moest er het gevoel krijgen van buiten wonen in de stad. Deze insteek heeft vrijwel alle partijen geënthousiasmeerd en de interesse gewekt van toekomstige bewoners. De huidige IJburgers hebben de ruimtelijke identiteit in hun eigen *place making* vervolgens verder uitgewerkt tot een heus IJburggevoel. In die sterke culturele binding verschilt men sterk van bewoners van de Aker, een andere Vinex-locatie in Amsterdam (zie o.a. Karsten & De Stigter-Speksnijder, 2006 en Lupi e.a., 2006). De IJburgers identificeren zich met hun wijk omdat deze een bijzondere uitstraling heeft in de woningen, de eilandstructuur en het alom aanwezige water. Ook voelen ze zich thuis onder de bewoners die enerzijds Amsterdams divers zijn, maar anderzijds herkenbaar gelijk.

De huidige belevingswaarde en culturele binding vormt een zeer positieve bijdrage aan de ruimtelijke kwaliteit van IJburg, doch niets is zo veranderlijk als symbolische *place making*. Zo vertoont de identiteit van de wijk reeds haarscheurtjes die gebaseerd zijn op de manieren waarop de professionals en de bewoners invulling geven aan de mix van stedelijke en suburbane elementen. De ontwerpers hebben de nadruk gelegd op IJburg als een echte stadswijk met een relatief hoge en dichte bebouwing. De basis hiervoor ligt in de programmavooraanpak van de gemeente, maar de stedenbouwkundigen hebben nog extra nadruk gelegd op stedelijkheid. Elke verwijzing naar IJburg als een suburb werd uitgebannen als een verlaging van de ruimtelijke kwaliteit. Door het gebrek aan opdrachtgeverschap hebben de ontwerpers uiteindelijk veel ruimte gekregen hun visie uit te voeren waarbij de vragen uit de markt van ondergeschikt belang waren. Uit het onderzoek van John van den Hof (2006) blijkt dit een algemeen kenmerk van gebiedontwikkeling op Vinex-locaties te zijn. Ook op IJburg is nauwelijks aandacht besteed aan wensen van toekomstige bewoners, de belevingswaarde wordt vrijwel geheel gevormd vanuit hetgeen de ontwerpers zelf als kwaliteit bestempelen. Daarbij proberen ze veelvuldig aspecten te kopiëren die elders goed werken, zoals het Oostelijk Havengebied en succesvolle stadswijken zoals Amsterdam Zuid en de Jordaan. Bewoners vullen het 'buiten wonen in de stad' echter anders in en botsen hierbij in toenemende mate met de professionals. Zij hebben voor de wijk gekozen vanwege de voorgestelde ideale menging van stad en suburb, niet omdat ze naar een gewone stadswijk wilden verhuizen zoals bijvoorbeeld de gemeente IJburg voorstelt. Ook de dichtheid van de bebouwing en de grootschaligheid waarin de blokken zijn ontwikkeld, past niet bij de

belevingswaarde die bewoners op IJburg plakken. De culturele binding is voornamelijk gebaseerd op de kleinschaligheid van de eerste jaren en nu de wijk ook in sociaal opzicht steeds meer grootstedelijke trekken begint te vertonen, staat het IJburggevoel onder druk. Uiteraard is het niet de bedoeling dat IJburg een gezapige buitenwijk wordt, maar als de professionals de ruimtelijke kwaliteit hoog willen houden, lijkt het raadzaam dat ze zich sterk maken voor een goede verhouding tussen haar stedelijke en suburbane kenmerken. Daarin onderscheidt de wijk zich het meest van andere plekken in de regio en daar ligt haar grootste aantrekkingskracht.

De toekomstwaarde van ruimtelijke kwaliteit tot slot draait om duurzaamheid en flexibiliteit, het vermogen om zonder al te grote moeite op de dynamiek van een plek in te kunnen spelen. Hoewel het voor een wijk die pas vier jaar bewoond is misschien wat moeilijk te zeggen valt, kan gesteld worden dat de *place making* tot nu toe te weinig waarborgen voor een tijdsbestendig IJburg biedt. Ook dit sluit aan bij de praktijk in andere Vinex-wijken (Van den Hof, 2006). Zoals eerder gesteld missen de professionals een collectieve visie op een duurzame wijk omdat men gekenmerkt wordt door korte termijn belangen. De flexibiliteit in de eerste fase van IJburg is beperkt door een veelheid aan regels van de gemeente en een starre manier waarop men is omgegaan met de grond, zowel door de centrale stad als de consortia. Voor IJburg bestaat er weliswaar geen expliciete doelgroepbeleid, toch blijken de professionals nauwelijks te kunnen omgaan met onverwachte ontwikkelingen zoals de kinderexplosie. Ondanks de intentie een wijk te bouwen voor de toekomst, hangt men sterk aan de plannen zoals die in de jaren negentig zijn vastgelegd, ook al ziet men dat de huidige tijd iets anders vraagt. John van den Hof noemt dit in zijn proefschrift 'de illusie van het houdbare plan' waarbij sturing neerkomt op het vasthouden aan oude afspraken en het af en toe schrappen of uitstellen van ambities. Inspelen op de dynamiek van de markt is er nauwelijks bij (Van den Hof, 2006). Het gevolg is dat bewoners geregeld tegen de grenzen van de flexibiliteit van IJburg oplopen. Zij ontwikkelen initiatieven die de starheid zouden kunnen doorbreken, maar krijgen hier vaak niet de mogelijkheden voor.

Toch is de toekomstwaarde van het huidige IJburg niet nu al af te schrijven. De diversiteit in woningtypen en gebouwconcepten scheppen veel mogelijkheden om in de toekomst te voldoen aan de behoeften van bewoners. Ook is het een voordeel dat de wijk niet in zijn geheel gepland wordt, maar in fases en dat bovendien eilanden afzonderlijk worden ontwikkeld. Dit biedt volop kansen om op veranderingen in te spelen en voldoende tijd te nemen om aan een duurzame wijk te werken. Zeker in de tweede fase van IJburg zou hier op gelet moeten worden. Met de huidige kennis zou men een heel eind kunnen komen.

Place making als community building

Naast het planmatige, bestuurskundige en fysieke proces dat *place making* inhoudt, heeft het ook een belangrijke sociale component. Mensen doen iets met de plek en de plek doet iets met haar bewoners. Zoals in hoofdstuk 1 besproken, werd deze relatie in de sociaal-ruimtelijke wetenschap lange tijd gezien als een absolute. Buurten en hun bewoners zouden een eenheid vormen, een gemeenschap, door de contacten die ze onderhouden en de activiteiten die ze er ondernemen. Academici, beleidsmakers en ook stedenbouwkundigen hebben lang aan dit idee vastgehouden en sommigen zien *place making* nog steeds als vorm van *community building*. In de huidige tijd is men hier echter algemeen vanaf gestapt en in de jaren negentig was het zelfs gangbaar om te zeggen dat mensen nauwelijks nog aan een plek gebonden zijn, zeker niet op het niveau van hun woonomgeving. Deze stelling klinkt door in de *place making* van IJburg onder de professionals. Zo nemen de plannen van de gemeente en de ontwerpers expliciet afstand van de wijkgedachte. IJburg zal volgens

hen een wijk worden van individualistische stedelingen die hun bindingen elders hebben. Aan samenlevingsopbouw hoeft niet gedaan te worden, zo is de visie. Alleen het stadsdeel houdt er gedachten over een vorm van buurtgemeenschap op na, maar deze vallen in het niet bij de manier waarop nieuwe wijken in het verleden sociaal ontwikkeld werden. Zo is er geen buurtopbouwwerker aangesteld noch wordt er een formele ontmoetingsplaats voor de eerste bewoners gecreëerd. Een buurthuis is wel gepland, maar pas in een latere bouwfase.

In het algemeen valt de terughoudendheid van de professionals ten aanzien van de sociale ontwikkeling van IJburg te prijzen. Men heeft zich rekenschap gegeven van processen in de moderne samenleving waarin de buurt al lang geen exclusief integratiekader meer is. Tevens is men niet in de val van maakbaarheid getrapt waar gebiedsontwikkeling lange tijd mee gepaard is gegaan. De sociale infrastructuur van een wijk is niet bewust te plannen en zoals veel professionals zeggen, hebben ze ook geen idee hoe ze dat zouden moeten sturen. Toch hadden ze wel iets meer kunnen doen. De gemeente in het algemeen en het projectbureau in het bijzonder zien niet in dat sociale ontwikkeling niet vraagt om sturing van hun kant, maar om facilitering. Niet alles hoeft gepland te worden, maar als er eenmaal mensen in de wijk wonen dient men hier op in te spelen. Hierbij hadden de professionals ook beter moeten nadenken over de sociale processen die gaan spelen in een drukbevolkte stadswijk waar verschillende mensen op laag schaalniveau bij elkaar wonen. Dit zijn niet alleen de problemen, die hierboven al besproken zijn, maar ook de positieve sociale ontwikkelingen. Als het bewonersonderzoek namelijk iets duidelijk maakt, is het dat IJburg als plek mensen wel degelijk bindt en ze zich er betrokken bij voelen. Er is misschien geen sprake van gemeenschapsvorming, maar zeker wel van samenlevingsopbouw.

Door het proces van pionieren hebben de sociale en politieke binding onder de IJburgers zich sterk ontwikkeld. De eerste bewoners creëerden een open sociale sfeer waarin het de gewoonste zaak was dat men elkaar op straat groette en praatjes maakte. In het begin werden er vaak straatfeesten en buurtbarbecues georganiseerd en hadden veel IJburgers het gevoel iedereen te kennen. Met name gezinnen met kinderen trokken naar elkaar toe, hun buurtbinding is in het algemeen het hoogst. De meeste sociale contacten gingen niet zo ver dat men ook bij elkaar over de vloer kwam, algemeen is er toch enige afstandelijkheid. Er kan dan ook het best gesproken worden van een lichte gemeenschap onder de eerste bewoners, of in andere termen een *community of limited liability* waarin men vrijblijvend participeert. Dit laatste is goed zichtbaar in de politieke binding. IJburgers voelen zich tamelijk betrokken bij hun wijk en in de eerste paar jaar uitte zich dat in een groot aantal activiteiten en organisaties. De belangrijkste daarvan is bewonersvereniging de IJbrug die zich voor de belangen van alle bewoners inzette en streefde naar sociale samenhang in de hele wijk. Veel IJburgers hebben op de een of andere manier in de IJbrug geparticipeerd en met name het forum is nog steeds erg populair.

Momenteel is de sociale *place making* van IJburg een nieuwe fase ingegaan waarbij het pionieren plaats heeft gemaakt voor de ontwikkeling tot een stadswijk. IJburg als plek blijft hierbij belangrijk voor haar bewoners, in sommige opzichten dat belang zelfs toe. De individualistische stedeling zoals de professionals die voor ogen hadden, is in de wijk inmiddels zeker te vinden, maar op blokniveau trekken mensen nog steeds naar elkaar toe. Enerzijds uit financieel eigenbelang, men heeft voor veel geld een huis gekocht, anderzijds omdat men zoekt naar een soort geborgenheid. Zo demonstreren de IJburgers dat plaats een nieuwe betekenis heeft gekregen als woondomein waarover men controle en zeggenschap opeist. In een wereld waar men ongekende vrijheden en keuzemogelijkheden bezit, geeft de plek waar men woont

betekenis. Dit is niet in de zin van een ouderwetse *community*, maar ook zeker niet het losse zand waar de sociale infrastructuur van nieuwe wijken dikwijls mee wordt vergeleken. IJburgers zijn allermint *foot/loose* in de netwerksamenleving. Zeker voor de hoog opgeleide gezinnen is hun buurt een manier waarmee ze status en identiteit uitdrukken en ze sluiten daarmee aan bij andere stadsbewoners (zie. bijv. Droogleever Fortuijn, 1993; De Wijs-Mulkens, 1999; Karsten, 2002). Naar sociologen Duyvendak en Delanty kan gesproken worden van een lichte gemeenschap waar ouderwetse, strakke banden plaats hebben gemaakt voor vrijheid en vrijblijvendheid (Delanty, 2003; Duyvendak & Hurenkamp, 2004). De saamhorigheid van de IJburgers drukt zich niet zozeer uit in echte relaties en actieve buurtorganisaties, maar speelt zich voornamelijk af in de hoofden van mensen. Totdat zich een urgente kwestie voordoet en men elkaar wel degelijk weet te vinden.

5.3 Vervolgtraject

Een achterliggend doel van dit onderzoek is het aanreiken van handvatten aan Habiforum om samen met de professionals binnen een bepaalde gebiedsontwikkeling op zoek te gaan naar een betere praktijk. Ten aanzien van IJburg hebben de professionals zelf diverse knelpunten genoemd en daarnaast komen uit de analyse enkele nieuwe vraagstukken naar voren. De vraag is nu welke oplossingen er hierbij mogelijk zijn en in hoeverre de partijen bereid zijn deze onder leiding van Habiforum nader uit te werken. Kortom, is er behoefte aan een proeftuin?

In hoofdstuk 4 is de kwestie van het opdrachtgeverschap uitgebreid aan de orde gekomen. Het ontbreken daarvan is in de eerste paar jaar van de ontwikkeling van IJburg een groot probleem geweest, maar nu hebben de professionals algemeen het gevoel deze kwestie te hebben opgelost. Ten eerste is dit gebeurd door het terugnemen van de regie door de gemeente. In feite is men hiermee afgeweken van de gekozen netwerkstructuur, maar alle partijen zijn er tevreden mee. Het stadsdeel Zeeburg verheugt zich op een nauwere samenwerking met de centrale stad, als eerste bij het Zeeburgereiland. Voor de nog te ontwikkelen eilanden zal ook de publiekprivate samenwerking door de overheid anders worden ingestoken. Diverse gemeentelijke professionals hebben aangegeven in elk geval met minder marktpartijen te willen werken door vooraf een selectie van 'goede bedrijven' te maken. Ook de consortia kunnen zich hierin vinden, zelf zijn ze ook bezig hun samenwerkingsverbanden te ontvlechten. Echter het werken met kleine, homogene consortia zal lastig te realiseren zijn aangezien men openbaar moet aanbesteden. Bovendien staat een gezamenlijke, ontwikkelingsgerichte aanpak juist de inmenging van vele partijen voor. Een andere optie is het creëren van een grondexploitatie maatschappij die niet winstgevend is, maar daar lijkt momenteel niemand voor te voelen. Er bestaat weinig behoefte om nu reeds na te denken over de vraag hoe het opdrachtgeverschap in de toekomst precies gestalte zal moeten krijgen. Een proeftuin op dit punt wordt vooralsnog afgewezen. Aangezien de tweede fase van IJburg pas over enkele jaren in ontwikkeling komt, ziet men hier nog voldoende tijd. Toch zal het Zeeburgereiland, weliswaar geen onderdeel van IJburg maar als voorportaal toch onderdeel van het totale plan, reeds binnenkort onder handen worden genomen.

In het knelpunt van de planningsdynamiek zien alle professionals een groot vraagstuk voor IJburg waar niemand echt een goede oplossing voor heeft. Vrijwel iedereen roept om meer flexibiliteit, maar er is grote onenigheid over hoe dat zou moeten worden vormgegeven. Diverse partijen pleiten voor meer ruimte in de planvorming, zowel op fysiek gebied in de vorm van grond die bestemmingsloos

blijft, als in de zin van speling in de invulling van arrangementen. Het stellen van minder voorwaarden is een mogelijkheid en de gemeente lijkt dit reeds gedeeltelijk te doen, doch bepaalde programma-eisen zullen altijd blijven bestaan. Het stadsdeel en de woningcorporaties, maar ook enkele projectontwikkelaars, vinden daarnaast dat er meer gekeken moet worden naar de wensen van mensen. De centrale stad is echter van mening dat dit niet hun taak is en het aan marktwerking over gelaten moet worden. Ook een andere oplossing, het braak laten liggen van ruimte, stuit op verzet bij de marktpartijen. Zij zullen hiervoor het risico moeten dragen en zijn daar weinig toe bereid. Zolang de professionals de planningsdynamiek vanuit hun verkokerde visie blijven bezien en men niet bereid lijkt echt te zoeken naar oplossingen, is een proeftuinproject van Habiforum op dit punt zinloos. Flexibel sturen is vooralsnog een ideaal dat bij alle professionals leeft, maar het veronderstelt een fundamentele omschakeling in het denken over grootschalige, langdurige gebiedsontwikkeling. Hierbij moet men verder gaan dan het instellen van halfslachtige publiekprivate structuren zoals tot nu toe gedaan is.

De kwestie van het opdrachtgeverschap en de planningsdynamiek komen beiden het meest duidelijk aan het licht wanneer naast de fysieke *place making* van IJburg ook de sociale constructie start. Het blijven echter abstracte kwesties die zich over de hoofden van de bewoners afspelen. Een derde knelpunt hangt hier meer direct mee samen, de kwestie van arrangementen ontstaat namelijk pas als er bewoners in de wijk komen wonen. Zij ontwikkelen vragen naar diensten, voorzieningen en structuren die niet altijd stroken met de praktijken van de professionals. Zo creëert het grote aantal jonge gezinnen een behoefte aan specifieke voorzieningen waaronder scholen en kinderopvang. Ook komt dan de kwestie van het gebrek aan maatschappelijk ondernemerschap en focus op ruimtelijke kwaliteit aan het licht. Een oplossing die diverse partijen hierbij noemen is het inbouwen van de beheerders in het ontwikkelingstraject zodat ze in het planproces participeren. Zij hebben de meeste lange termijn belangen, maar worden momenteel pas betrokken als de wijk bewoond is. Een andere optie is de consortia verantwoordelijk te maken voor alles tot het eind van het ontwikkelingsproces en daar hun winst van laten afhangen. Op deze wijze moeten ze wel investeren in kwaliteit. Door het stadsdeel wordt daarbij voorgesteld de maatschappelijk voorzieningen in de grondexploitatie op te nemen. Of, zoals hierboven reeds genoemd, het creëren van één fonds dat verantwoordelijk is voor de grondexploitatie, het bouwen en vormgeven van arrangementen.

Rond arrangementen zijn de professionals het meest bereid een verdere uitwerking in een proeftuin aan te gaan, in samenwerking met Habiforum. Projectbureau IJburg ziet hierbij mogelijkheden op het gebied van onderwijs. De overige partijen spreken zich niet specifiek uit over hun visie op een proeftuin. De projectmanager stelt als voorwaarde dat wanneer een dergelijk project van start zou gaan, het stadsdeel hier nauw bij betrokken is omdat zij als beheerders het meeste belang erbij hebben. De verantwoordelijk wethouder van Zeeburg staat naar eigen zeggen open voor een proeftuin rond arrangementen, maar niet zonder actieve inmenging van de marktpartijen. Bovendien betwijfelt hij of er in de planvorming rond IJburg genoeg ruimte en bereidwilligheid is om echt te reflecteren en oplossingen aan te dragen die feitelijk uitgevoerd kunnen worden. Hij is niet bereid de verantwoordelijkheid voor dit proces op zich te nemen. Een kwestie die bij het aangaan van een proeftuin dan ook goed geregeld zal moeten worden is een commitment van alle partijen actief mee te werken en samen het proces te leiden. Habiforum beperkt zich in principe tot het ondersteunen van het traject, de partijen moeten het zelf trekken. Hierover bestaat bij de professionals rond IJburg echter nog veel onduidelijkheid.

Een zeer geschikt onderwerp voor een proeftuin rond de arrangementen van IJburg lijkt het programma 'IJburg, wijk zonder scheidslijnen' te zijn. Dit raakt aan verschillende arrangementen zoals gezondheidszorg, onderwijs en welzijn, en door hier de focus op te richten worden tevens kwesties als het gebrek aan opdrachtgeverschap en de planningsdynamiek betrokken. Een goede implementatie van het concept veronderstelt namelijk een grote mate van flexibiliteit en maatschappelijk ondernemerschap, maar op IJburg is dat tot nu toe onvoldoende aanwezig. Zoals eerder geconstateerd staat 'wijk zonder scheidslijnen' zeer los van de consortia en een proeftuin biedt een mooie kans hen erbij te betrekken. Bovendien zou het goed aansluiten bij de evaluatie die momenteel door de Tilburgse hoogleraar Pieter Tops naar het concept wordt gehouden. Zo kan een proeftuinproject echt de diepte ingaan en uitzoeken wat de concrete problemen zijn, waar het systeem vastloopt op het moment dat die flexibiliteitsvragen zich voordoen. Vervolgens kan de vraag gesteld worden wat daarvan te leren is voor het concept 'IJburg zonder scheidslijnen' en het algemene vraagstuk van governance. Belangrijk is dat alle partijen die iets te maken hebben met de uitvoering van dit concept bij deze proeftuin betrokken zijn, alleen dan kan het ook daadwerkelijk iets bijdragen aan de *place making* van IJburg. Daarbij zouden deze professionals hun eigen probleemstelling centraal moeten stellen, de kwesties waar zijzelf tegenaan lopen. Dit onderzoek heeft aangetoond dat er daadwerkelijk urgente vraagstukken en knelpunten liggen waarover men in principe bereid is een debat aan te gaan. Het is nu aan de professionals in samenwerking met Habiforum dit verder uit te werken en te komen tot een gezamenlijke oplossing zodat de ontwikkeling van IJburg de komende jaren minder stormachtig zal verlopen dan tot nu toe.

Literatuur

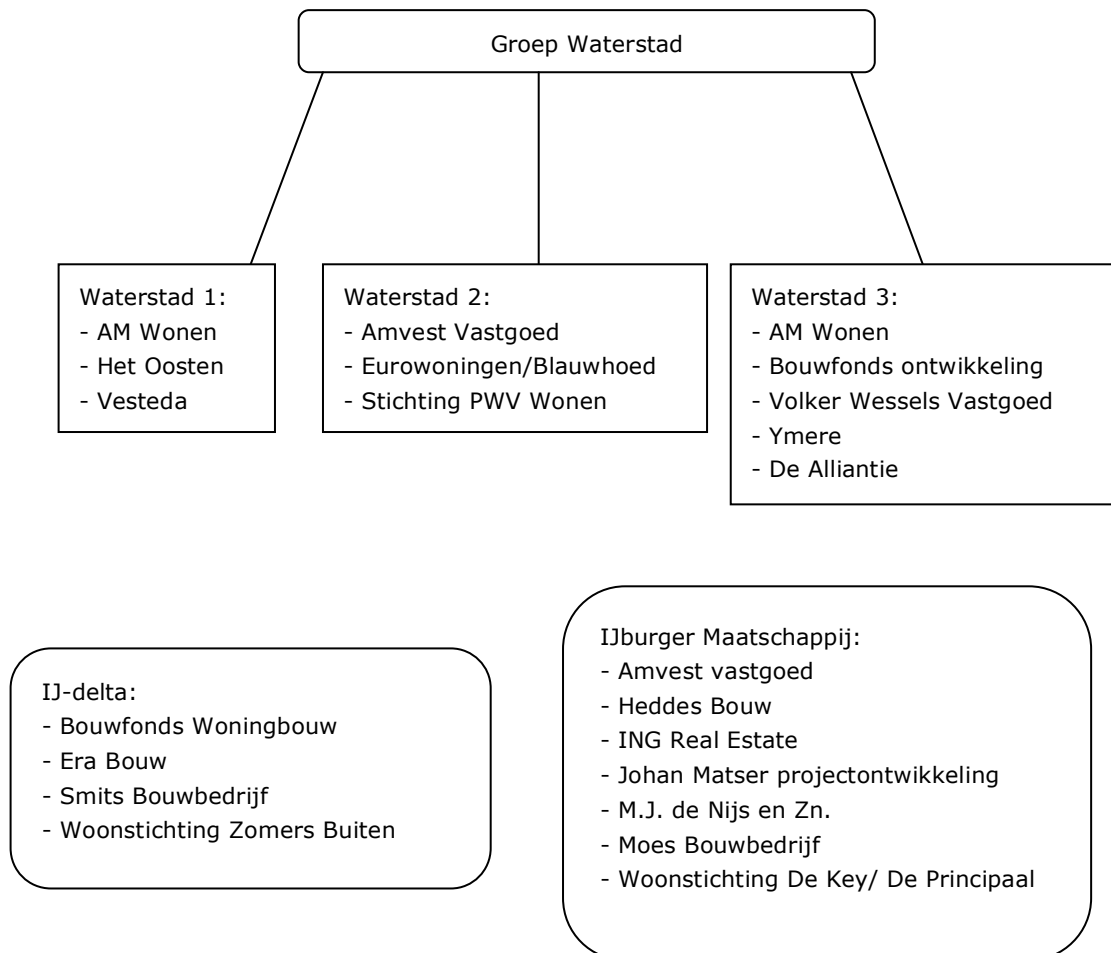
- Altman, I. & S. Low (1992). *Place attachment*. New York: Plenum Press.
- Appadurai, A. (1996). *Modernity at large. Cultural dimensions of globalisation*. Minneapolis: University of Minneapolis.
- Aravot, I. (2002). Back to Phenomenological Placemaking. In: *Journal of urban design*, vol. 7(2), pp. 201-213.
- Auge, M. (1995). *Non-places: introduction to the anthropology of supermodernity* (J. Howe, Trans.). London: Verso.
- Bakema, J.B. (1965). Stad op Pampus. Buiten wonen in de stad. In: *Forum*, vol. 19(3).
- Baumgartner, M.P. (1988). *The moral order of a suburb*. New York: Oxford University Press.
- Bhalotra, A. (1987). *Amsterdam Zeeburg: het verlangen naar het IJ-meer*. Amsterdam: Projectgroep Zeeburg/Nieuw-Oost.
- Blauw, P.W. (1986). *Suburbanisatie en sociale contacten*. Rotterdam: Erasmus Universiteit, vakgroep sociologie.
- Boer, J. (2002). Zorgen om IJburg. Amsterdamse nieuwbouwwijk verliest zijn glans. In: *Nu!20*, nr. 5 november 2002.
- Bos, A. e.a. (1946). *De stad der toekomst, de toekomst der stad*. Rotterdam: A. Voorhoeve.
- Burie, J.B. (1973). *De structuur van het bouwproces*. Utrecht: Rijksuniversiteit Utrecht, Sociologisch Instituut.
- Castells, M. (1996). *The rise of the network society* (Vol. 1). Oxford: Blackwell Publishers.
- Castells, M. (1997). *The power of identity* (Vol. 2). Oxford: Blackwell.
- Claus, F., F. van Dongen & T. Schaap (2001). *IJburg: Haveneiland en Rieteilanden*. Rotterdam: Uitgeverij 010.
- Delanty, G. (2003). *Community*. London: Routledge.
- Doorn, J. van (1955). Wijk en stad; reële integratiekaders. In: F.T. Diemer-Lindeboom, J. van Doorn & W. de Bruijn, *Prae-adviezen voor het congres over sociale samenhangen in nieuwe stadswijken, gehouden op 17 december 1955 te Amsterdam*. Amsterdam: Instituut voor Sociaal Onderzoek van het Nederlandse Volk.
- Dreier, P., J. Mollenkopf & T. Swanstrom (2001). *Place matters. Metropolitica for the twenty-first century*. Lawrence: University Press of Kansas.
- Driessen, F. & Völker, B. (2000). *Losvoetige relaties: een onderzoek naar de ruimtelijke onthechting van burgers*. Utrecht: Bureau Driessen, sociaal wetenschappelijk onderzoek.
- Fried, M. (1982). Residential attachment: sources of residential and community satisfaction. In: *Journal of Social Issues*, vol 38, pp. 107-119.
- Droogleeve Fortuijn, J. (1993). *Een druk bestaan. Tijdsbesteding en ruimtegebruik van tweeverdieners met kinderen*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Duyvendak, J.W. & M. Hurenkamp (red.) (2004). *Kiezen voor de kudde. Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid*. Amsterdam: Van Gennep.
- Engelsdorp Gastelaars, R. Van (2003). *Veertig jaar territoriale bindingen*. Amsterdam: Vossiuspers.
- Fried, M. (1982). Residential Attachment: Sources of Residential and Community Satisfaction. In: *The Journal of Social Issues*, vol 38 (3), pp. 107-120.

- Fried, M. (2000). Continuities and discontinuities of place. In: *Journal of Environmental Psychology*, vol 20 (3), pp. 193-205.
- Gans, H.J. (1968). *People and plans. Essays on urban problems and solutions*. New York: Basic Books.
- Gans, H.J. (2002). The sociology of space: a use centered view. In: *City & Community*, vol 1(4), pp. 325-335.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Gieryn, T. (2000). A space for place in sociology. In: *Annual Review of Sociology*, vol.26(1), pp. 463-496.
- Gottdiener, M (1985). *The social production of urban space*. Austin: University of Texas Press.
- Groenman, S. (1959). *Ons deel in de ruimte. Beschouwingen over vraagstukken in het grensgebied van de sociologie, sociale opbouw en planologie*. Assen: van Gorcum.
- Groep Waterstad (1994). *Nieuw Oost, Ontwikkelingsconcept 2e fase*. Amsterdam: Groep Waterstad.
- Hägerstrand, T. (1970). *What about people in regional science?* In: Papers of the Regional Science Association, vol 24, pp. 7-21.
- Healey, P. (1997). *Collaborative planning: shaping places in fragmented societies*. Basingstoke: Mac Millan.
- Henstra, T. & T. van der Pol (1995). *IJburg, voor wie? Positie en functie van IJburg op de regionale woningmarkt*. Amsterdam: Projectbureau IJburg.
- Hof, J. van den (2006). *PPS in de polder. De betekenis van publiekprivate samenwerking voor de borging van de duurzame ruimtelijke kwaliteit op Vinex-locaties*. Utrecht: KNAG.
- Holloway, L., & Hubbard, P. (2001). *People and place. The extraordinary geographies of everyday life*. Harlow: Prentice Hall.
- Hooijmeijer, P., H. Kroon & J. Luttik (2001). *Kwaliteit in meervoud. Conceptualisering en operationalisering van ruimtelijke kwaliteit voor meervoudig ruimtegebruik*. Gouda: Habiforum.
- Hortulanus, R. P. (1995). *Stadsbuurten. Een studie over bewoners en beheerders in buurten met uiteenlopende reputatie*. Den Haag: VUGA.
- Huisman, C. J. (2004). *Gebiedsuitbreiding voor de projectontwikkelaar?* Ongepubliceerde doctoraalscriptie Universiteit Twente.
- Interdisciplinaire Studiegroep Planologie IJmeer (1977). *IJmeer, rijp voor een visie. Ontwikkelingen rond Pampus*. Delft: TU Delft.
- Jackson, K.T. (1985). *Crabgrass frontier: the suburbanisation of the United States*. New York: Oxford University Press.
- Karsten, L. & S. Blom. (2002). Kind en carrière in de stad. In: *Rooilijn*, vol. 35(2), pp. 86-91.
- Karsten, L. & M. de Stigter-Speksnijder (2006). *Vinex-wijken: professionele kritiek en de dagelijkse woonpraktijk. Een essay*. Utrecht: Nethur.
- Lammers, B. & A. Reijndorp (2000). *Buitengewoon: nieuwe vormen van wonen, zorg en service op IJburg*. Rotterdam: NAI Uitgevers.
- Lane, R. (2004). Irrigated agriculture and place-making in the East Kimberley. In: *The Australian Geographer*, vol. 35(1), pp. 77-94.
- Lee, K. van der (1995). *Van Nieuw Oost naar IJburg in 30 jaar*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam, Dienst Ruimtelijke Ordening.

- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Oxford: Blackwell.
- Lupi, T. (2005a). *Buurtbinding. Van veenkolonie tot Vinex-wijk*. Amsterdam: Aksant.
- Lupi, T. (2005b). De mythe van het nieuwe land. Pionieren op IJburg. In: *Stedebouw en ruimtelijke ordening*, 87(6), pp. 54-59.
- Lupi, T., M. De Stigter-Speksnijder, L. Karsten, S. Musterd & L. Deben (2006). *Leven in de buurt. Territoriale binding in drie Vinex-wijken*. Ongepubliceerde rapportage NWO Sociale Cohesie Programma. Amsterdam: AMIDSt.
- Lynch, K. (1960). *The image of the city*. Cambridge: M.I.T. Press.
- Manzo, L.C. & D.D. Perkins (2006). Finding common ground. The importance of place attachment to community participation and planning. In: *Journal of Planning Literature*, vol. 20(4), pp. 335-350.
- Ministerie van VROM (1988). *Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening*. Den Haag: Sdu.
- Ministerie van VROM (1990). *Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening Extra*. Den Haag: Sdu.
- Ministerie van VROM (2001). *Ruimte maken, ruimte delen. Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening*. Den Haag: Sdu.
- Ministerie van VROM (2004). *Nota over de Ruimte*. Den Haag: Sdu.
- Müller, T. & van Til, T. (1998). *Je doet het voor het gevoel. Een onderzoek naar buurtbetrokkenheid in Amsterdam*. Haarlem: Architect.
- Musterd, S. & I. van Zelm (2001). Polycentricity, Households and the Identity of Places. In: *Urban Studies*, vol 38(4), pp. 679-696.
- Norberg-Schulz, C. (1980). *Genius loci: towards a phenomenology of architecture*. London: Academy Editions.
- Neijens, P. & P. van Praag (1999). *De slag om IJburg: campagne, media en publiek*. Amsterdam: Spinhuis.
- Pol, T. van der (1994). *Woonmilieu IJburg*. Amsterdam: Stedelijke Woningdienst / Projectgroep IJburg.
- Pollini, G. (2005). Elements of a Theory of Place Attachment and Socio-Territorial Belonging. In: *International Review of Sociology*, vol. 15(3), pp. 497-515.
- Projectbureau IJburg (1995a). *Ontwerp voor IJburg (concept). Nota van uitgangspunten*. Amsterdam: Dienst Ruimtelijke Ordening.
- Projectbureau IJburg (1995b). *Thuis in 2000. De nieuwe stedelijke woonomgeving; visies op IJburg. Verslag lunchlezingen*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam.
- Projectbureau IJburg (2000). *Gids voor IJburg*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam.
- Relph, E. (1976). *Place and placelessness*. London: Pion Limited.
- Reijnboutt, K. & F. Palmboom (1996). *Globaal Stedenbouwkundig Plan IJburg*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam.
- Schneekloth, L. H. & R.G. Shibley (1995). *Placemaking. The art and practice of building communities*. New York: John Wiley & Sons.
- Schot, J. A. Jolles & D. van Hoogstraten (2001). *Zeven miljoen kuub zand. Aanleg IJburg eerste fase 1999-2001*. Amsterdam: Stichting Touching Visuals.
- Sijmons, D. (1995). *Startnota IJburg "Buiten wonen in de stad": uitkomsten van onderzoek, opdracht aan de ontwerpers*. Amsterdam: Projectgroep IJburg.
- Stadsdeel Zeeburg (2006). *Iedere Zeeburger telt. Programma-akkoord stadsdeel Zeeburg 2006-2010*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam, Stadsdeel Zeeburg.
- Stueve, A., K. Gerson & C.S. Fischer (1975). *The structure and determinants of attachment to place*. Berkeley: University of California, Institute of Urban and Regional Development.

- Teijmant, I. (1979). *Buurtgebondenheid en verhuizen*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, Vakgroep Sociologie en Gebouwde Omgeving.
- Tilman, H. (2002). *IJburg*. In: *De Architect*, November 2002.
- Tuan, Y.F. (1977). *Space and place. The perspective of experience*. London: Edward Arnold.
- Trudeau, D. (2006). Politics of belonging in the construction of landscapes: place-making, boundary-drawing and exclusion. In: *Cultural Geographies*, vol. 13(3), pp. 421-443.
- Walberg, A. (2005). *Burgers van het IJ. Over het ontstaan van een (virtuele) bewonersvereniging en sociale bindingen*. Ongepubliceerde doctoraalscriptie. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, afdeling Sociologie.
- Wijs-Mulkens, E. de (1999). *Wonen op stand. Lifestyles en landschappen van de culturele en economische elite*. Amsterdam: Het Spinhuis.

Bijlage A Consortia IJburg

Bijlage B Stellingen

Doelgroep

- 1 Het vasthouden aan de norm van 30% sociale huur en de ontwikkelingen op de koopwoningenmarkt zullen leiden tot polarisatie.
- 2 In de fasering van voorzieningen is er te weinig rekening gehouden met de komst van een hoog percentage jonge gezinnen.
- 3 De doelstelling om van IJburg een autoluwe wijk te maken, had alleen kunnen slagen wanneer de doelgroep en de ligging anders waren geweest.

Stedelijkheid versus suburbaniteit

- 4 De juiste combinatie van stedelijkheid en suburbaniteit ('Buiten wonen in de stad') heeft een fragiel evenwicht en is slechts onder voorwaarde een succes.
- 5 IJburg is het paradijs; daar bestaat geen criminaliteit.
- 6 Diversiteit heeft niet alleen maar positieve gevolgen; teveel diversiteit op laag niveau tast de leefbaarheid juist aan.

Voorzieningen

- 7 Projectbureau IJburg speelt in op maatschappelijke ontwikkelingen, maar wordt achterhaald door de dynamiek.

Ontwerp

- 8 Ontwerpers hebben te weinig oog voor de wensen van bewoners.
- 9 De buurt blijft van groot belang voor de bewoners

Bijlage C Focusgroep van geïnterviewde professionals

- Duco Stadig
Wethouder Stedelijke Ontwikkeling en Waterbeheer, gemeente Amsterdam (van 1994 tot 2006)
- Klaas de Boer
Directeur Dienst Ruimtelijke Ordening, gemeente Amsterdam. Eindverantwoordelijke voor IJburg.
- Edo Arnoldussen
Directeur Ontwikkelingsbedrijf, gemeente Amsterdam
- Hetty Vlug
Sectorhoofd projecten Ontwikkelingsbedrijf, gemeente Amsterdam
- Jan de Waal
Clustermanager afdeling IJburg/stedelijke vernieuwing Ontwikkelingsbedrijf g gemeente Amsterdam
- Igor Roovers
Projectmanager IJburg, gemeente Amsterdam
- Ton Schaap
Stedenbouwkundige Dienst Ruimte Ordening, gemeente Amsterdam
- Tjeerd Herrema
Voorzitter Dagelijks Bestuur Stadsdeel Zeeburg (vanaf 2006 gemeentelijk wethouder Verkeer, Vervoer en Infrastructuur)
- Dennis Straat
Wethouder Stadsdeel Zeeburg (vanaf 2006), coördinator IJburg
- Liesbeth Ottés
Programmamanager IJburg Stadsdeel Zeeburg
- Wim Looijen
Projectontwikkelaar Woningcorporatie Ymere
- Rijn Willems
Directeur regio Noord-West Bouwfonds-MAB Ontwikkeling
- Christine Eggenkamp
Medewerkster afdeling Marketing Bouwfonds-MAB
- Fer Felder
Directeur De Principaal projectontwikkeling
- Michiel Schaap
Manager Projectontwikkeling Amvest, consortium Waterstad
- Frank Bijdendijk
Algemeen directeur Woningcorporatie Het Oosten
- Marie-Louise Boel
Lid Amsterdamse Raad voor de Stadsontwikkeling

Bijlage D Samenvatting

Proeftuin IJburg richt zich op het proces van *place making* in de nieuwe wijk IJburg, gelegen in Amsterdam. Tot voor tien jaar geleden was op deze plek niks meer dan water, nu ligt er een wijk waar inmiddels ruim 5000 mensen wonen en nog velen zullen volgen. Bestudeerd is hoe IJburg zich tot nu toe ontwikkeld heeft, welke processen hierbij een rol spelen en wat er mogelijk verbeterd kan worden voor de toekomst. Daarbij is aandacht besteed aan enerzijds de planners, ontwerpers, ontwikkelaars en bouwers, samengevat onder de term professionals, en anderzijds de bewoners. Het proces van *place making* dat zij doorlopen dient in fysieke termen te leiden tot ruimtelijke kwaliteit en in sociaal opzicht tot *place attachment*, lokale binding. Geconcludeerd kan worden dat beiden in bepaalde mate aanwezig zijn in IJburg. Zo zorgt de nadruk op stedelijkheid gecombineerd met landelijke accenten, met name het alom aanwezige water, voor een beleving van ruimtelijke kwaliteit en een gevoel thuis te zijn in de wijk. Echter, de publiek-private samenwerking waarin de professionals IJburg vorm geven, heeft het proces van *place making* ook gefrustreerd. Dit heeft o.a. geleid tot een gebrek aan opdrachtgeverschap en visie op de sociale dynamiek van IJburg.

Inhoud

Met IJburg krijgt Amsterdam er een groot stuk stad bij, hetgeen woonruimte zal bieden aan ruim 40.000 bewoners. De collectieve verwachtingen over de ontplooiing en feitelijk gebruik van de wijk zijn hoog gespannen. Door de ontwikkeling van IJburg onderdeel te maken van een evaluatieproject kunnen discrepanties tussen plannen en praktijkervaringen nog tijdens de aanleg, die momenteel in volle gang is, worden bijgestuurd. Dit laatste zou gestalte kunnen krijgen binnen een proeftuinomgeving. Het grote aantal partijen dat bij IJburg betrokken is en de door hen gekozen ruimtelijke strategie passen goed in de traditie van Habiforum die zich richt op de uitwerking van ontwikkelingsplanologie. Bovendien kunnen de resultaten van een proeftuin IJburg vrijwel direct worden aangewend in de praktijk, maar ook in andere projecten worden ingezet.

Colofon

Proeftuin IJburg is een project van Habiforum in het kader van het programma Vernieuwend Ruimtegebruik. Het project is mede tot stand gekomen door het Sociale Cohesie Programma van NWO (Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek). Aan de Proeftuin IJburg werkten mee:

Prof. dr. Sako Musterd (Universiteit van Amsterdam)

Dr. Léon Deben (Universiteit van Amsterdam)

Drs. Tineke Lupi (Universiteit van Amsterdam)

Drs. Annemarijn Walberg (Universiteit van Amsterdam)

Drs. Ton Rutjens (Habiforum)

Drs. Paul de Gouw (Habiforum)

Habiforum

Dit is een publicatie van Habiforum in het kader van het programma Vernieuwend Ruimtegebruik. Habiforum is een kennisnetwerk dat ruim 2.000 experts verbindt, die samen nieuwe vormen van duurzaam ruimtegebruik ontwikkelen én in de praktijk brengen. Het programma omvat praktijkprojecten (proeftuinen) en wetenschappelijk onderzoek. Het wordt uitgevoerd in nauwe samenwerking met InnovatieNetwerk en de universiteiten van Delft, Rotterdam, Amsterdam (VU en UvA), Utrecht en Wageningen. Door deze samenwerking ontstaat er synergie tussen wetenschap, praktijk en beleid. Habiforum wordt gefinancierd vanuit Bsik, het kenniseconomieprogramma van de Rijksoverheid, en uit bijdragen van publieke en private partijen. Zie ook: www.habiforum.nl

